foucault kitaplığı

hapishaneye "alternatifler"

fransızcadan çeviren: murat erşen

Michel Foucault

önsöz: sylvain lafleur

AYRINTI

MICHEL FOUCAULT

Michel Foucault 1926'da Poitiers'de doğmuştur. 1946'da Fransa'nın en önemli eğitim kurumlarından *École Normale Supérieure*'e kabul edilir. Felsefe ve psikoloji okur. 1950'de girdiği Fransız Komünist Partisi'nden 1952'de ayrılır. Bir süre hastanelerde psikolog olarak çalışır. 1953'te Althusser'in yerine *École Normale*'de felsefe asistanı olur ve psikoloji eğitimine devam eder. Paris Psikoloji Enstitüsü'nden psikopatoloji ve deneysel psikoloji diplomaları alır. Marksist bir bakış açısıyla yazdığı ilk kitabı *Maladie mentale et personnalité*'dir (1954, *Akıl Hastalığı ve Kişilik*). Bu kitap, 1962 yılında gözden geçirilerek yeniden basılmış ve adı *Maladie Mentale et Psychologie* [*Akıl Hastalığı ve Psikoloji*, Çev. Emre Bayoğlu, Ayrıntı, 2013] olarak değiştirilmiştir. Sonra Georges Dumézil'in tavsiyesiyle İsveç Uppsala'daki Maison de France'a direktör olur. Burada *Histoire de la folie à l'âge classique* [*Deliliğin Tarihi,* Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge, 1992] üzerine çalışmaya başlar ve tamamlayıp Clermont-Ferrand Üniversitesi'nde psikoloji dersleri verdikten sonra felsefe bölümünün başına geçer. Aynı yıl Gilles Deleuze'le tanışır. Bir yıl sonra Georges Bataille'ın kurmuş olduğu *Critique* dergisinin yayın kuruluna girer ve *Naissance de la clinique* [*Kliniğin Doğuşu,* Çev. İnci Malak Uysal, Epos, 2002] adlı kitabını yayımlar. 1966'da ilk baskısı bir ayda tükenen ve büyük tartışmalara neden olan *Les mots et les choses* [*Kelimeler ve Şeyler,* Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge, 1994] çıkar. 1969'da Foucault'nun *Kelimeler ve Şeyler*'de kullandığı yöntemi açıklama denemesi olan *L'Archéologie du savoir* [*Bilginin Arkeolojisi,* Çev. Veli Urhan, Ayrıntı, 2011] yayımlanır. 1970'te Fransa'nın en prestijli kurumlarından Collège de France'ta kendisi için kurulan "Düşünce Sistemleri Tarihi" kürsüsüne seçilir. Bunun ardından Groupe Information sur les Prisons (G.I.P.: Hapishaneler Üzerine Enformasyon Grubu) adlı oluşumun kurucularından biri olur. Gerek bu grup gerek adalet, tıp, psikiyatri ve cinsellikle ilgili bir dizi mücadele çevresinde yeni bir politik etkinlik biçiminin öncülüğünü yapar. Geleneksel parti politikalarının dışına çıkan bu etkinlik biçimi yeni bir eylem ve entelektüel anlayışını da beraberinde getirmiştir. 1973'te *Bir Aile Cinayeti*, (Çev. Alev Özgüner, Erdoğan Yıldırım, Ayrıntı, 2007) kitabı yayımlanır ve Sartre, Maurice Clavel'le birlikte *Libération* gazetesinin kuruluşuna katılır. 1975'te *Surveiller et punir: Naissance de la prison* [*Hapishanenin Doğuşu,* Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge, 2013] yayımlanır. İktidar ilişkileri, teknikleri, stratejileri ve taktiklerinin yani modern Batı toplumlarında öznelliği kurma biçimlerinin analizini yaptığı bu kitap olağanüstü bir ilgi görür. 1976'da *Histoire de la sexualité* [*Cinselliğin Tarihi*, Çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı, 2003] başlıklı ve altı cilt olmasını planladığı dizinin ilk kitabı *La volonté de savoir* (*Bilme İstenci*) çıkar. Özgürleşmenin yerine alternatif olarak kendini yaratmayı ve arzunun özgürleşmesi yerine zevki yoğunlaştırmayı öne çıkaran bakış açısını bu son kitabının ardından geliştirir. *Cinselliğin Tarihi*'nin sekiz yıl sonra yayımlanan ikinci ve üçüncü ciltlerine kadar geçen süre içinde önde gelen Fransız entelektüelleriyle birlikte İspanya'dan Polonya'ya çeşitli baskıcı rejimlere karşı yürütülen uluslararası kampanyalara katılır. Bütün bu süreç içinde irili ufaklı birçok kitap, makale ve söyleşisi yayımlanır:
Raymond Roussel [1963; *Ölüm ve Labirent*, Çev. Savaş Kılıç, Koç Üniversite Yay., 2013]; *La grande étrangère* [1963, 1964, 1971 (2013); *Büyük Yabancı*, Çev. Savaş Kılıç, Metis Yay., 2015]; *Le beau danger Entretien avec Claude Bonnefoy* [1968; *Güzel Tehlike*, Çev. Savaş Kılıç, Metis Yay., 2013]; *Ceci n'est pas une pipe* [1973; *Bu Bir Pipo Değildir,* Çev. Selahattin Hilav, YKY, 2005]; *Il faut defendra la societe* [1976 (1992); *Toplumu Savunmak Gerekir,* Çev. Şehsuvar Aktaş, YKY, 2008]; *L'origine de l'hermeneutique de soi* [1980 (2013); *Hermenötiğin Kökeni,* Çev. Şule Çiltaş Solmaz, Ayrıntı, 2017]; *Colloqui con Foucault* (*Remarks on Marx*), [1981; *Marx'tan Sonra*, Çev. Gökhan Aksay, Glvido, 2019]; *Discours et vérité & La parresia* [1983 (2001); *Söylem ve Hakikat*, Çev. Kerem Eksen, Ayrıntı Yay., 2005]; *Cours au Collège de France* [2004; *Collège de France Dersleri* (1- *Bilme İstenci Üzerine Dersler,* 2- *Güvenlik, Toprak, Nüfus,* 3- *Biyopolitikanın Doğuşu,* 4- *Öznellik ve Hakikat,* 5- *Öznenin Yorumbilgisi,* 6- *Hakikat Cesareti*), Çev. Kerem Eksen, Ferhat Taylan, Alican Tayla, Sibel Yardımcı, Ferda Keskin, Adem Beyaz, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2015-2018]. *Cinselliğin Tarihi*'nin dördüncü cildi *Les aveux de la chair* ise ölümünden 34 yıl sonra 2018'de yayımlanır [*Tenin İtirafları*, Çev. Murat Erşen, Ayrıntı Yayınları, 2022].

Söz konusu makale ve söyleşilerinin yanı sıra dünyanın çeşitli ülkelerinde verdiği dersler 1994'te dört cilt olarak *Dits et écrits* (*Söylenmiş ve Yazılmışlar*) [*Seçme Yazılar* (*I- Entelektüelin Siyasi İşlevi, II- Özne ve İktidar, III- Büyük Kapatılma, IV- İktidarın Gözü, V- Felsefe Sahnesi, VI- Sonsuza Giden Dil)*, Çev. Ferda Keskin, Osman Akınhay, Işık Ergüden, Ayrıntı Yay., 2000-2006] yayınlanır.

Ayrıntı: 1651
Foucault Kitaplığı: 2

Hapishaneye "Alternatifler"
Michel Foucault
Tony Ferri ve Anthony Amicelle ile Mülakatlar
Önsöz: Sylvain Lafleur

Kitabın Özgün Adı
"Alternatives" À La Prison

Fransızcadan Çeviren
Murat Erşen

Yayıma Hazırlayan
Ferda Keskin

Editör ve Son Okuma
Eda Çaça

© Éditions divergences, 2020
© Université de Montréal
Translation arranged through Julie Finidori Agency

Ayrıntı Yayınları'nın Foucault kitaplığının proje koordinatörlüğünü ve editörlüğünü Atlas Publishing Lab'in oluşturduğu ekip üstlenmektedir.

Türkçe yayım hakları Kalem Ajans aracılığıyla alınmıştır.

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Tasarımı
Gökçe Alper

Dizgi
Esin Tapan Yetiş

Baskı ve Cilt
Ali Laçin - Barış Matbaa-Mücellit
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No. 286
Topkapı/Zeytinburnu - İstanbul - Tel. 0212 567 11 00
Sertifika No: 46277

Birinci Basım *2023*

ISBN 978-605-314-218-8
Sertifika No. 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hocapaşa Mah. Dervişler Sok. Dirikoçlar İş Hanı
No: 1 Kat: 5 Sirkeci – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

twitter.com/ayrintiyayinevi facebook.com/ayrintiyayinevi instagram.com/ayrintiyayinlari

Hapishaneye "Alternatifler"

Michel Foucault

Tony Ferri ve Anthony Amicelle ile Mülakatlar

Önsöz: Sylvain Lafleur

FOUCAULT KİTAPLIĞI

Cinselliğin Tarihi 4
Tenin İtirafları
Michel Foucault

İçindekiler

Önsöz 7
Hapishaneye "Alternatifler"
Michel Foucault 11
Foucault ile Birlikte Cezaya İlişkin Güncelliğimizi Düşünmek
Sylvain Lafleur 33
"Gözetim Altındaki Ev"
Tony Ferri ile Yapılan Mülakat 44
"Bir Yasadışılık Nedir?"
Anthony Amicelle ile Yapılan Mülakat 66

Önsöz

Michel Foucault Montreal'e birçok kez geldi. Alışkanlıkları ve dostları vardı. 1976'da Tutuklu Hakları Ofisi başkanı Jean-Claude Bernheim'in davetlisi olarak orada *Mahpuslar Haftası* kapsamında hapis cezasına alternatifler üzerine bir konuşma yaptı. Bu etkinlik, André Normandeau'nun yönetiminde, Montreal Üniversitesi Kriminoloji Okulu ile işbirliği içinde gerçekleşti.

Michel Foucault'nun Montreal'deki konuşması ilk kez 1990'da *Actes* dergisinde şu başlıkla yayımlandı. *Michel Foucault'nun 15 Mart 1976'da Montreal Üniversitesi'nde verdiği "hapis cezasına alternatif tedbirler" konulu konferansı. Les cahiers d'action juridique*'in (sayı 73) bu vesileyle yayımladığı alternatif cezalara ilişkin dosyada destekleyici istatistiklerle birlikte, Fransa'da hem yargı denetimi altındaki kişilerin hem de tutukluların sayısının İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana arttığını vurguluyordu. Bu dosyaya katkıda bulunanlar, hapsetmeye alternatif cezaların teşkil ettiği ilerlemeyi ama aynı zamanda olası başarısızlıkları tartışıyorlar. Michel Foucault'nun *Actes* tarafından yayımlanan Montreal'daki konferansının bu versiyonu muhtemelen Caen'deki IMEC arşivlerinde bulunan (sıra numarası D215) *Michel Foucault'nun 15 Mart 1976'da Montreal'de verdiği konferans* başlıklı daktilo yazmasının transkripsiyonudur:

1993'te, Montreal Üniversitesi Kriminoloji Okulu'nda profesör olan Jean-Paul Brodeur, Foucault'nun Uluslararası Karşılaştırmalı Kriminoloji Merkezi'nde (CICC)* yaptığı konuşmanın bant kaydını

* Centre international de criminologie comparée. (ç.n.)

bulur. Bu kayıt yazıya dökülerek *Criminologie* dergisinin tematik sayısında (cilt 26, sayı 1) şu başlıkla yayımlanacaktır: *Hapishaneye "Alternatifler". Toplumsal Denetimin Yayılması veya Artışı. Michel Foucault ile bir buluşma*. Bu sayı Foucault'nun düşüncesini kriminoloji ve postmoderniteye göre konumlandırmaya çalışır (bu tema Michel Freitag ve Jean-François Lyotard'ın yazılarının iyi karşılandığı, Montreal'de o zamanlar moda olan bir temaydı). Söz konusu sayıda, Dany Lacombe ceza dünyasının insanileştirilmesi konusunda Foucault'nun şüpheci sözlerini yankılayarak, kriminoloji alanında "sistemin, özellikle de ceza sisteminin iyileştirilmesi yönündeki tüm girişimlerin toplumsal bünyede denetimin [kontrolün] yayılmasından ve genişlemesinden başka bir işe yaramadığını mahir ve sinik bir şekilde gösteren geniş bir belgelemenin"[1] geliştiğini hatırlatır. Elinizdeki eserde Foucault'nun Montreal'de verdiği konferansın işte bu versiyonu yer almaktadır.

2009'da İngilizceye çevrilen *Theory, Culture and Society* (cilt 26, sayı 6) CICC üyelerinin işbirliğiyle Jean-Paul Brodeur'ün hazırladığı versiyonu yayımlar. Metnin başlığı, "*Hapishaneye Alternatifler. Toplumsal denetim yayılıyor mu yoksa geriliyor mu?*"dur. Bu sayıya "Foucault'nun peşinde düşünme"nin yolları üzerine kafa yoran Paul Rabinow, Judith Revel, Maurizio Lazzarato, Brian Massumi gibi pek çok kişi katkıda bulunmuştur. Massumi burada bilhassa, bizim dönemimizin, *Güvenlik, Toprak, Nüfus*'ta[2] sunulduğu haliyle oto-poietik[3] karaktere sahip önleyici/koruyucu yönetimselliğin hâkimiyetinde olduğunu savunur.

Foucault'nun konferansı üç kez kitleyle buluşmasına rağmen, şüphesiz *Dits et écrits* ciltleri içinde ve giriş metinlerinden yapılan derlemelerde yer almadığı için bilinmeden kalır. Bu olgusal bilgilerin ötesinde, Montreal konferansının Foucault'nun halka açık konuşmalarının bir parçası olduğunun altını çizmek önemlidir: Foucault bu konuşmalarda kayda değer soybilimsel öğeler bulmak amacıyla uzak geçmişe bakmaktan kaçınarak, kendi çağındaki örneklerden hareketle ortaya çıkmakta olan denetim biçimlerini

1. Dany Lacombe, "Les liaisons dangereuses: Foucault et la criminologie", *Criminologie*, cilt: 26, sayı: 1, 1993, s. 52.
2. Michel Foucault, *Güvenlik, Toprak, Nüfus – College de France Dersleri 1977-1978*, Çev. Ferhat Taylan, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016. (ç.n)
3. Brian Massumi, "National Enterprise Emergency: Steps Toward an Ecology of Powers", *Theory, Culture & Society*, cilt: 26, sayı: 6, 2009, s. 153-185.

sorgular. Şimdi, *Hapishaneye "Alternatifler"*in geriye dönük okuması, günümüzde kriminoloji ve ceza hakkındaki sorgulamaları bitirmek şöyle dursun, polis toplumunun (*société policière*) genişlemesi konusunda bir çok soru işareti uyandırır. Nitekim, Foucault bu konuşmasında, hapis dışı yaptırımların uygulanmasının hapis cezasından bir kopuşu temsil edeceği fikrini sorgular ve denetimli serbestlik önlemleriyle (*mesures probatoires*) polis gözetiminin zamanla artacağını varsayar. Bu meseleden hareketle şu soruyu sormak bana yerindeymiş gibi göründü: Denetimli serbestlik önlemleri bakımından çağdaş ceza mantığı nasıl nitelendirilebilir? Yasadışılıklar (*illégalismes*) konusunda farklılık gösteren muamelede durum nedir?

Bu soruları yanıtlaması için, Fransa Adalet Bakanlığı bünyesinde elektronik izleme uzmanı ve entegrasyon ve denetimli serbestlik konusunda cezaevi danışmanı olarak çalışan Tony Ferri'yi elektronik bileklik takmanın ve yasal koşulların dayatılmasının altında yatan mantığın etkilerini tartışmaya davet ettim. Ayrıca ekonomik suçların yönetimi konusunda uzman olan Anthony Amicelle'i şüpheli mali işlemleri denetleme mekanizmalarının tartışılması yoluyla cezai durumumuzun niteliğini açıklamaya çağırdım.

Bu mülakatlar hem cezai ilerlemeciliğin, hem duvarların dışındaki kısıtlayıcı koşulların git gide daha fazla dayatılmasının, hem de gözetim tekniklerinin gelişmesinin damgasını vurduğu ceza evrenimiz üzerine düşünmemizi sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Sorularıma cevap vermeyi kabul ederek bu kitaba katkıda bulunanlara içtenlikle teşekkür ederim. Ayrıca *Criminologie* dergisinden Marie-Chantal Plante'a ve Montreal Üniversitesi'nden Alexandre Chabot'ya, Jean-Paul Brodeur'un transkripsiyonunu yayımlamama izin verme nezaketi gösterdikleri için teşekkür ederim.

Sylvain Lafleur
Montréal, Eylül 2020

Hapishaneye "Alternatifler" Toplumsal Denetimin Yayılması ve Artışı

Michel Foucault

Jean-Paul Brodeur ile Bir Buluşma[1]

Burada bulunmaktan dolayı mutlu olduğumu söylememe lüzum yok; ama aynı zamanda hapishaneye alternatifler üzerine konuşmam gerektiği, hem de hapishanenin uğradığı başarısızlığa hasredilmiş bir hafta çerçevesinde bu konuda konuşmam gerektiği bana haber verildiğinde nasıl bir sıkıntıya girdiğimi (nasıl bir sıkıntıya girmiş olduğumu) söylememe de lüzum yok.

Sıkıntıya girmemin iki sebebi var. Birinci sebep alternatif sorunu, ikincisi de başarısızlık/iflas sorunu.

Hapishaneye alternatif; bana bundan bahsedildiğinde hemen çocukça bir tepki verdim. "Bak, madem her durumda cezalandırılacaksın, neyi tercih edersin, sopa yemeyi mi, tatlıdan mahrum kalmayı mı?" sözlerini işiten yedi yaşında bir çocukmuşum gibi hissettim kendimi.

Bence hapishaneye alternatif sorusu tipik olarak bu türden bir mesele. Ya yanlış bir soru ya da her halükârda kısmi bir soru çünkü insanlara kabaca şunu söylemekten ibaret: "Bakın, mevcut ceza rejimini kabul ettiğiniz takdirde, falan kişi ya da falan şey tarafından cezalandırılmayı kabul ettiğiniz takdirde, bu ceza sistemi sizce

1. Jean-Paul Brodeur (transkripsiyon), " 'Alternatives' à la prison: diffusion ou décroissance du contrôle social. Une entrevue avec Michel Foucault", *Criminologie*, cilt. 26 sayı. 1, 1993, s. 13-34.

nasıl uygulanmalıdır? Bu sistem hapishane veya başka bir tür ceza yoluyla daha mı iyi uygulanacaktır?"

Öyle ki, hapishaneye alternatif sorusunun, ilkin tedirginlikle, ilkin şüpheyle ya da ilkin kahkaha patlatarak, artık nasıl isterseniz öyle cevaplanması gerektiğine inanıyorum. Peki ya bu yollarla ya da bu sebeplerle cezalandırılmak istemiyorsak, hatta ya hiç cezalandırılmak istemiyorsak? Velhasıl ya cezalandırmanın ne demek olduğunu gerçekten bilemiyorsak? Yüzyıllardır, belki de binlerce yıldır Batı medeniyetinin öyle ya da böyle aşikâr olduğu ceza denen bu şey, ceza kavramının ta kendisi şimdi size o kadar açık görünüyor mu acaba? Cezalandırılmak ne demek? Gerçekten cezalandırılmak gerekiyor mu?

Hapishaneye alternatifler hakkında konuşmam gerektiği söylendiğinde biraz sıkıntıya girmemin ilk sebebi buydu işte. İkincisi, hapishanenin başarısızlığı konusuna hasredilmiş bir hafta çerçevesinde bunun hakkında konuşmam gerektiği fikri de beni sıkıntıya soktu, çünkü (belki bu size biraz paradoksal gelebilir ama) bana hiç de hapishane başarısızlığa uğramış gibi gelmiyor. Bence gayet başarılı oldu.

Bu yüzden ilk önce bu alternatif (hapishaneye bir alternatif) meselesi hakkında konuşmak istiyorum biraz. Referans noktası olarak bir örnekle ya da dilerseniz, günümüzde cezaevine alternatif bulma girişimleri olarak görülebilecek bir dizi örnekle başlamak istiyorum.

Önce İsveç örneğini ele alacağım. 1965'te İsveç yeni bir ceza yasası kabul etti ve bu yasanın ilk müeyyidesi, ilk neticesi, yedi tane büyük ceza infaz kurumu oluşturmak ya da her halükârda bunların oluşturulması için bir program hazırlamaktı; hem gereken tüm titizlik gösterilerek hem de daha önce öğrenilmiş tüm hoşgörüyle tamamen mükemmelleştirilmiş yedi büyük tesis. Bu yedi tesisin bir kısmı sıfırdan yapıldı. İlki ve en önemlisi, bir tür büyük cezaevi binası olan Kemela'ydı; Bentham'ın panoptikonunun saf haliyle vücut bulması, bir bakıma klasik ceza sisteminin büyüleyici rüyasıydı.

Kemela cezaevi sanıyorum 67 ya da 68'de açıldı. 1971'de tüm cezaevlerinde yaşananlar bu muhteşem hapishanede de vuku buldu, büyük bir grup hapishaneden kaçtı; ayrıca bu şekilde kaçanlar çok geçmeden suç hayatına geri döndüler.

Eğer hapishanenin iki işe, yani insanların emin bir şekilde ve sürekli gözaltında tutulmasına yaradığı kabul edilirse, gördüğünüz

gibi Kemela'dan kaçış, öncelikle aygıtın hazır olmadığını açıkça kanıtlıyordu. İkincisi, firarilerin harikulade modellenmiş bu hapishaneden daha kaçar kaçmaz yine suça bulaşması, cezaevinin düzeltici işlevinin, tutukluluk yerine bize önerilen ıslah amacının da başarısız olduğunu apaçık ortaya koyuyordu.

Peki, güvenlik de ıslah da sağlamıyorsa, bu kadar mükemmel bir hapishane ne anlama gelir? İsveçlilerin aklı başına geldi hemen ya da dilerseniz güçlerine gitti diyelim ve 1973'te bu cezaevlerine, bu geleneksel hapishanelere alternatif bir program tanımlamaya çalıştılar.

Bu alternatif program neyden oluşuyordu? Hapishaneden çok farklı bir anlamda tesislerden: En fazla 40 ila 60 kişilik küçük tesislerdi bunlar, buralarda insanlar elbette çalışmak zorundaydılar, ancak bu işler katiyen cezai türde işler değildi, yani hani o bildiğiniz aptalca, alakasız, zihni uyuşturup insanı alıklaştıran, aşağılayıcı, ücretsiz vs. işlere benzemiyordu. Hayır, hakiki bir işti, dışarıdaki çalışma standartlarına göre ödeme yapılan, dilerseniz sizi ülkenin ekonomik gerçekliğine dahil eden faydalı, gerçek işlerdi.

Bu tesisler aynı zamanda, geleneksel hapishanelerde olduğu gibi bireyleri dış dünyadan koparmak yerine onlarla dış dünya arasında azami temas kurmaya (esas itibarıyla aileleriyle ve alıştıkları çevreyle ilişkilenmelerine) çalışıyordu. Bu tesislerde, bir tür küçük otel veya tutukluların çevresi için aile pansiyonu olan belirli sayıda oda bulunması öngörüldü. Aileleri, belki sevgilileri onları görmeye gelecekti, ortak odalar da olacaktı, böylece tutuklular eşleriyle ya da sevgilileriyle sevişebilecekti.

Ayrıca bu hapishanelerde, idare ile ceza sisteminin geliştirilmesine katılan mahkûm konseyleri arasında sadece mali tarafın yönetimi ve hapishanenin idaresi değil, cezaevi programının kendisi de tartışıldı, söz konusu sistem tüm mahkûmlar için genel ve ortak olduğu gibi aralarından her birine uygulanması gereken ferdi cezaları da kapsıyordu.

Nihayet, yeni bir modele göre oluşturulmuş bu hapishanelerde ya da hapishaneye alternatif bu kurumlarda dışarı çıkma izinleri artırıldı, hem de sadece iyi davranışların ödülü olarak değil, mahkûmların yeniden topluma karışmasının bir yolu olarak.

Size bu örneği sundum ama Almanya örneğini de verebilirdim, yani 1970'ten beri Almanya'da geliştirilen kurumları. Bunlar klasik

tipte tutukluluğa yönelik genel tesislerdi, ama bunların etrafında tam olarak hapishaneye benzemeyen kurumlar oluşturmaya çalıştılar; geçiş ya da mesleki formasyon kurumları, Buren'deki gibi, örneğin her tutuklu için bireyselleştirilmiş ceza infaz planları içeren, tedaviye yönelik sosyal merkezler, çiftlikler, tesisler, genç yaştaki suça eğilimliler için kırsalda yurtlar.

Yine Belçika'da bu tür kurumları, özellikle de doğrudan halkın katılımıyla işleyen kurumları hayata geçiren Versel, Vanest, Ringelheim'daki anti-kriminoloji grubu denen grup programını da anabilirdim, öyle ki halk sadece cezaevinin genel yönetimine göz kulak olmakla kalmayıp, aynı zamanda bir tür daimi yargılama görevi üstelenecek, mahkûmların kaydettiği ilerleme hakkında ve iş sahibi olmaları, yarı özgürlüğe veya nihai özgürlüğe kavuşmaları ihtimali vs. konusunda sürekli danışmanlık yapacaktır.

O halde kendilerini eski hapishane modeline alternatif olarak sunan tüm bu kuruluşlarda söz konusu olan nedir? Pekâlâ! Bana öyle geliyor ki, aslında bu kuruluşlar, hapishaneye alternatif olmaktan ziyade, bir şeyin hapishaneden farklı mekanizmalar, kurumlar, tesisler tarafından üstlenilmesini sağlama girişimleridir bir nevi... Neyin üstlenilmesi peki?

Temelde, basitçe söylersek şimdiye kadar bizzat hapishanenin işlevleri olan işlevleri. Esasen bu meseleyi şöyle ifade edebiliriz: Bütün bu yeni uygulamalarda koşulan cezai operasyon, çalışma merkezlidir; yani eski bir fikir, ta on dokuzuncu yüzyıla veya on sekizinci yüzyıla uzanan eski bir fikir muhafaza edilmekte ve mükemmelleştirilmeye çalışılmaktadır, muhafaza edilmeye çalışılan fikirse şudur: Mahkûmun dönüşümünde ve huzurun sağlanmasında çalışma kendi başına asli bir işleve sahiptir.

Yasayı ihlal etmeyi en emin biçimde önleyebilecek şey çalışmadır. Gerçekten cezalandırmaya kadir olan şey çalışmadır, o bunu diğer her şeyden daha iyi yapar. Suçun hakiki toplumsal karşılığını teşkil edecek şey çalışmadır. Yasayı ihlal eden kişiyi başka her şeyden daha iyi düzeltebilecek olan şey çalışmadır. Başka bir deyişle, çalışma, ihlale verilen asli, temel yanıttır.

Bu düşünce hem klasik hem de nispeten yeni bir düşüncedir. Şu bakımdan yenidir: On sekizinci yüzyılda, yüzyılın sonunda, bir ihlale, örneğin ölüme, işkence, para cezası veya sürgünden başka bir şeyle karşılık verilmesi gerekir gibi tuhaf bir fikir çıktı ortaya. İhlalin karşılığında bireye zorunlu ve kısıtlayıcı bir çalışmanın

dayatılması gerektiği söyleniyordu. Bu, o zamanlar için yeni bir fikir olsa da o zamandan beri tamamen klasik hale gelmiştir, üstelik bu fikir ne zaman tatbik edilmek istense tam bir başarısızlıkla karşılaşılmıştır. Ancak on dokuzuncu yüzyılın başından beri tüm hapishane, tüm organizasyon, hapishanenin tüm işleyişi her zaman bu çalışma sorunu etrafında, her halükârda çalışmanın ihlal karşısında verilecek esas ve başlıca yanıt olduğu düşüncesi etrafında toplanmıştır. Şimdi, gördüğünüz üzere, cezaevine alternatif kurumlarda da bu fikrin birebir aynısını bulursunuz; kuşkusuz başka araçlar kullanılır, tam olarak aynı çalışma söz konusu değildir, toplumun ekonomik gerçekliğine tam olarak aynı şekilde dahil edilmemiştir ama nihayetinde hapishaneye alternatif kurumlarda ve eski hapishane modelinde ihlalin karşılığı olarak daima çalışmayla karşılaşırsınız.

İkinci olarak, yine inanıyorum ki hapishaneye alternatif bu kurumlarda benim yeniden aileli kılma (*refamilialisation*) diyeceğim bir ilkenin işlediği görülmektedir, yani hep başka yollarla da olsa ailenin suçun önlenmesi ve düzeltilmesi için temel araç olduğu fikri daima işler. On dokuzuncu yüzyılda bu fikir zaten akıllardaydı; şimdiyse mahkûmu yeniden aileli kılmak için çok ilginç yöntemler kullanıldığı görülüyor çünkü suçluyu yeniden aileli kılma işiyle esas itibarıyla papazlar, hapishane ziyaretçileri ya da hayırseverler görevlendirilir, bunlar vaaz verir, yüreklendirir, iyi örnek olur vs. Netice itibarıyla yeniden aileli kılma soyut, kurgusal vs. olsa da on dokuzuncu yüzyılda cezai çalışmanın yine de yol gösterici ilkelerinden biri olarak işliyordu, işletiliyordu. Dahası bu öylesine doğrudur ki örneğin Fransa'da, Méprès'de olduğu gibi gençler için ıslah evleri kurulmaya başlandığında, 1840'ta oldu bu, yeniden aileli kılma ilkesi, diğer cezaevlerinde olduğundan daha büyük bir titizlikle uygulanmıştır. Çocukların etrafında az çok yapay aileler oluşturulmaya çalışılmıştır. Daha sonra bu işleyiş, nöbeti çocukların ailelerin yanlarına yerleştirmesine devretti. Her halükârda, on dokuzuncu yüzyıl boyunca aile hep yasallığın, yasaya uygun yaşamın veya yasal yaşama dönüşün temel etkenlerinden biri kabul edildi.

Şimdi, ailenin bir yasallık etkeni olması gerektiği fikrinin, olduğu haliyle bu fikrin, hapishaneye alternatif kurumlarda, başka yollarla uygulandığını göreceksiniz.

Son olarak, çağdaş kurumlarda, bizzat mahkûmların, mahkûm konseylerinin vb. ceza programının geliştirilmesine iştirak etmesi

için girişimlerde bulunulur. Yapılan şeyin temelde, cezalandırılan bireyin, bizzat ceza mekanizmalarına katılmasını sağlamaya çalışmak olduğuna inanıyorum. İdeali, bireysel veya toplu cezalandırılan bireyin, kendisine uygulanan ceza prosedürünü tavsiye kisvesi altında bizzat kabul etmesi olacaktır.

Cezanın bu tanımında ona cezasının ne olacağının kararında, maruz kalacağı cezanın yönetiminde söz hakkı verilmesinin, ona bu kararda belli rol oynama hakkı verilmesinin sebebi tam da bu cezayı kabul etmesini, cezayı kendisinin işletmesini sağlamaktır. O, kendi cezasının yöneticisi olmalıdır. Ama bu aynı zamanda, on dokuzuncu yüzyıl ceza hukukçularının işletmeye çalıştıkları eski bir düzeltme ilkesidir. Onlara göre birey kendi cezasını kabul edebilir, kendi suçluluğunun sorumluluğunu üstlenebilir hale geldiğinde kendini düzeltmeye başlar.

Bu düşünce o dönemde, özellikle 1840-1850 yılları arasında, daha çok mahkûmun tecrit edilmesinde, onu tefekkürde bulunmaya ve vicdan muhasebesi yapmaya götürmesi beklenen hücre yaşamında uygulanmaya çalışılıyordu. Şimdiyse hücre yaşamına mahkûm ederek değil, karar kurulunda ona yer vererek uygulanmaya çalışılıyor ama amaç hep aynı, yani kendini düzeltmenin yolu kendini cezalandırmaktan geçiyor.

Islah olmanın yolu olarak kendini cezalandırma, ıslahın ve yasallığın amili olarak aile, cezanın asli enstrümanı olarak çalışma: On dokuzuncu yüzyılın başından sonuna dek hapishanenin işleyişine rengini veren bu üç büyük mekanizmanın sözde hapishaneye alternatif olan kurumlarda hiç olmadığı kadar yoğun işlediğini görürsünüz. Her halükârda bunlar, artık tam olarak hapishaneye benzemeyen kurumlarda işletilmeye çalışılan hapishanenin eski işlevleridir.

Bir anlamda, bunun hapishanenin sorgulanması, kısmen yıkılması, hapishanedeki duvarların bazı bölümlerinin açılması demek olduğu; bütün bunların, suça eğilimliyi, on dokuzuncu yüzyıl hapishanelerinde mahkûm edildiği katı, eksiksiz, kapsamlı kapatılmadan belli ölçüde kurtardığı söylenebilir.

Suça eğilimli belli bir yere kadar serbest bırakılsa da onunla aynı anda başka bir şeyin daha serbest bırakıldığını söyleyebilirim. Belki de ondan daha fazlası salınıyor, hapishanenin işlevleri serbest bırakılıyor. Hapishanenin çalışma, aile ve kendini suçlama yoluyla yeniden toplumsallaştırmaya yönelik işlevleri, bu yeniden topluma

karışma süreci, esasında artık sadece hapishanenin dört duvarıyla sınırlı değil, nispeten açık bu kurumlar sayesinde bu eski işlevleri tüm toplumsal bünyeye yaymaya, genişletmeye çalışıyorlar.

Denebilirdi ki İsveç, Almanya, Belçika, Hollanda'daki örnekler üzerinden tanımlanmaya çalışılan bu kurumlar yeni türdendir. Ama bu kurumlar belki de hakiki alternatifler değildir, her halükârda hapishaneleri dönüştürmek için tasarlanmış tek alternatif bunlar değildir.

Nitekim başkaları da var, öyle ki bireylerin kurumlara konması yolundan gitmeyecek ve tam olmasa da bu dolayımla, onları ne klasik kapatma kurumlarına ne de sözde modern, iyileştirilmiş, hapishaneye alternatif tutuk evlerine yerleştirmeyecek bir cezalandırma biçimi aranıyor — doğrusu gitgide daha çok bu yönde ilerleniyor.

Bu ceza, bu cezalandırma sistemi, yarı açık ya da yarı kapalı tutukluluk merkezlerine dayanmayacak... Bin tane örneği var canım! Bu görece erken bir zamanda, tecil pratiğinin genelleştirilmesiyle başladı, belli süreliğine erteleme ya da denetimli erteleme. Çok daha yakın bir zamanda, şu son yıllarda, kısa süreli cezalar kaldırıldı, Polonya gibi ülkelerde gördüğümüz gibi, sanıyorum üç aydan daha kısa süreli tüm cezalar kaldırıldı. Almanya'da bir aydan kısa süreli cezaların kaldırıldığını görüyorsunuz. Aynı şekilde, Hollanda'da para cezası rejiminin hem yaygınlaştırıldığı hem de daha esnek ve altından kalkılabilir hale getirildiği, böylece bilhassa ekonomik statüler göz önünde bulundurulduğunda daha adil bir ceza sistemi projesinin söz konusu olduğunu, hatta bunun belli bir ölçüde uygulandığını görüyorsunuz. Yine bazı haklardan mahrum etme, örneğin ehliyete bir süreliğine el koyma, yer değiştirme hakkını sınırlama gibi hapishaneye alternatif bulma teşebbüsleri görüyorsunuz. Belirli bir çalışma yükümlülüğünün [kamu hizmeti] getirilmesi ama bunun bireyin kısmen dahi olsa kapatılmasını gerektirmeden açık alanda gerçekleştirilmesi de hapishaneye alternatif.

Pekâlâ, tüm bunlar aslında cezayı bireyi bu şekilde bir tutukevinde bedenen kapatarak infaz etmekten başka bir yöntem arandığını gösteriyor, söz konusu klasik bir ev de olabilir, ıslah edilmiş bir ev de hapishaneye alternatif bir ev de.

Ama sanıyorum, her halükârda, size biraz önce bahsettiğim, hapishaneye hakikaten alternatif olabilecek biçimlerde bile, he-

men birkaç hususa parmak basmak gerekiyor. Öncelikle, elbette, bunların kapsamı hâlâ sınırlı, muhtemelen de ancak nispeten sınırlı kalabilir. Yine şunu da belirtmek lazım ki, örneğin cezanın ertelenmesi ya da yarı zamanlı kısmi tutukluluk gibi yöntemlerin çoğunda söz konusu olan esasında, hapishaneyi geciktirmek, failin oraya gitmesini ertelemek ya da bir bakıma hapishane süresini tüm bir varoluş evresi boyunca yaymanın bir yolu, kısacası, gerçekten tutukluluktan geçmeyen başka bir sistem değil. İkincisi, ki bu asli bir husus, esas itibarıyla bireylerin hapse atılmadan cezalandırılmaya çalışıldığı bu yeni yöntemlerin, bu yeni biçimlerin de bir şekilde, size az önce bahsettiğim hapishanenin eski işlevlerine aynen yeniden işlerlik kazandırmanın, bu işlevlerin daha iyi yerine getirilmesini sağlamanın bir yolu olduğuna inanıyorum.

Bir bireyi borçlandırmak, yer değiştirme özgürlüğü gibi bazı haklarını elinden almak, bir kez daha onu sabitlemenin, hareketsizleştirmenin, bağımlı hale getirmenin, onu bir çalışma yükümlülüğüne, bir üretim yükümlülüğüne veya bir aile hayatı yükümlülüğüne mecbur etmenin bir yoludur. Nihayet ve özellikle, bunlar, gözetim işlevlerini hapishanenin dışına taşımanın, gözetimi artık sadece hücresinde veya hapishanede kilit altında tutulan bireye uygulamanın değil, bireyin görünüşte özgür olan yaşamına genişletmenin türlü çeşit yollarıdır. Denetimli serbestlikle salınmış bir birey, peki! Bu gündelik yaşamının her evresinde sürekli gözetlenen bir bireydir, her halükârda ailesiyle, işiyle, görüştüğü insanlarla ilişkisinde mütemadiyen gözetim altında tutulur. Maaşı, bu maaşı nasıl harcadığı, bütçesini nasıl yönettiği üzerinde uygulanacak bir denetimdir bu; yaşadığı yerde de aynı şekilde gözetlenmeye devam eder. Ne iyi.

Vaktiyle hapishaneye özgü olan iktidar biçimlerinin, bu eski tutukluluk sistemine getirilen tüm bu alternatif biçimlerin işlevi temelde bu iktidar biçimlerini kanserli bir doku gibi hapishane duvarlarının ötesine yaymaktır.

Hapishane kurumu küçüldüğü ölçüde gelişen gerçek bir aşırı ceza iktidarı ya da aşırı hapsetme iktidarıdır bu. Kale düşer düşmesine ama hapishane kurumu tarafından yerine getirilmesi gereken toplumsal işlevler, gözetleme işlevleri, denetim işlevleri, yeniden topluma kazandırma işlevleri başka mekanizmalarla sağlanmaya çalışılır.

Ama elbette, daha beter dememeliyiz hemen. Bu hapishaneye sözde alternatiflerle, hapishaneden çok daha kötü olacak bir şeye hazırlıyorlar bizi.

Muhtemelen daha beter değil, ama bence burada hapsetme sistemine gerçekten alternatif olan hiçbir şey bulunmadığını aklımızda tutmalıyız. Söz konusu olan daha ziyade, vaktiyle hapishanenin acımasızca ve kabaca yerine getirmeyi denediği ve şimdi çok daha esnek, çok daha özgür ve çok daha kapsamlı bir şekilde icra etmeye çalıştığı eski işlevlerinin artmasıdır. Hep aynı temanın varyasyonları, aynı ezginin çeşitlemeleri bunlar; aynı şarkı çalıp durur, adı da tutukluluk cezasıdır: biri yasadışı bir iş yaptı, biri yasayı çiğnedi, ha! Madem öyle, bedenini ele geçireceğiz, tamamen ya da kısmen sorumluluğunu üstleneceğiz, onu sürekli gözetim altında tutacağız, bu beden üzerinde çalışacağız, ona davranış kalıpları kazandıracağız, kontrol, yargı, rotasyon, takdir mercileri yoluyla sürekli destek olacağız ona. İşte bunların hepsi on dokuzuncu yüzyılın cezalandırma yollarının eski temelidir, şimdi de bunların yeni biçimleriyle güvence altına altındığını görüyorsunuz, bu biçimler hapishaneye alternatif falan değil, bence olsa olsa hapishanenin yeniden pişirilip önümüze sunulmuş hali. Hapishaneyi tekrar eden, hapishaneyi yayan biçimler, güya onun yerini alacak biçimler değil.

Ve şimdi, sorunu ortaya koymak istiyorum: Gerçek şu ki, her şeye rağmen hapishane kurumu şu anda, her yönden değil belki ama çok geniş bir cephede, giderek daha fazla yaygınlaşması beklenen bir dizi eleştiriye maruz kalıyor, tartışma konusu ediliyor.

Şimdi sormak istediğim soru şu: Şu ikisinden hangisi söylenmeli? İlk olarak şunu söyleyebiliriz: Hapishane görünüşte ortadan kalkıyor, ancak yerine getirmesi gereken işlevlerin çoğu artık yeni mekanizmalar tarafından üstleniliyor, bu da temelde hiçbir şeyi değiştirmeyecek. Yoksa şöyle mi söylemeli? Hapishane ortadan kaybolduğundan, eh, şimdi duvarlarının dışına yayılan işlevleri ne de olsa dayanak noktalarını kaybettiklerinden bunlar yavaş yavaş gerileme sürecine girmeyecekler mi? Yok olup gitmeyecekler mi? Başka bir deyişle, önce organ ardından da işlevi yok olmaz mı?

Şu anda sadece sözümona muhalefet çevrelerinde değil, aynı zamanda farklı hükümetlerin konseylerinde, çeşitli devletler tarafından alınan kararlarda hapishanenin tartışma konusu yapılmasına nasıl bir siyasi anlam vermek gerekir?

Hapishaneye bir alternatif arayışının başlaması, yakında hapishanenin, ardından da hapishanenin işlevlerinin ortadan kaybol-

ması anlamına mı geliyor yoksa aynı temel ceza mekanizmalarının olduğu gibi sürdürülmesi anlamına mı?

Şimdi ele almak istediğim soru bu işte ve bu konuya yaklaşmak için önce şu ilk soruyu cevaplamamız gerekiyor sanırım: esasında, tutarlı bir biçimdeki hapishane, kompakt hapishane, duvarlarıyla hapishane, hücreleriyle hapishane, disiplin rejimiyle hapishane ve benzeri bu kurum neye hizmet ederdi? Hangi bakımdan faydası olurdu? Esası neydi? Ne oldu da on sekizinci yüzyılın sonunda bir cezalandırma aracı olarak icat edilen hapishane, ona yapılan sayısız eleştiriye rağmen iki yüz yıl boyunca varlığını sürdürdü ve bugün hâlâ varlığını sürdürüyor? Sadece son yıllarda değil, hapishanenin doğuşundan bu yana onunla neler yapmayı başardık? Bakıldığında, hapishanelerin önemli bir cezalandırma aracı olarak kurumsallaşmasının üzerinden anca yirmi yıl geçmişti, hapishaneler Avrupa ceza kanunlarına dahil edilir edilmez, onlara yönelik aşağı yukarı bugün bizim yaptığımıza benzer radikal bir eleştiri ortaya çıkmıştı. Durum böyleyken ne işe yarıyor peki hapishane?

Hapishaneye alternatif bir önlem arayışının bugün ne anlama gelebileceğini anlamak istiyorsak, bu sorunun yanıtlanması gerektiğini düşünüyorum.

Bir tür hipotez-paradoks formüle ederek başlamak istiyorum, çünkü gerçekten bilimsel bir hipotezin aksine, bunun "eksiksiz" argümanlarla doğrulanabileceğinden emin değilim. Bence bu tartışmayı başlatacak bir hipotez, bence politik bir hipotez, (nasıl söyleyelim?) bizi nereye kadar götürebileceğini görmemiz gereken stratejik bir oyundur.

Bu hipotez şudur. Yani soru şu olurdu: Bir ceza politikasının yani genel itibarıyla, belli sayıda suç ve yasa ihlalinin tanımlanması, bu ihlallere karşı hangi usullerle tepki gösterilmesi gerektiği ve bunlar için öngörülen cezaların (neyse lafı uzatmayalım), farklı toplumlarda uygulanan ceza politikasının iddia ettiği gibi, suçları ortadan kaldırmak gibi bir işlevi var mıdır gerçekten?

Esasa bakacak olursak bu bir ceza politikası mı, usulü kurallara bağlayan bir kod mu? Görünüşte yasa ihlallerini bastırmaya yönelik tüm bu hukuki aygıtın, aslında yasadışılıkları (*illégalismes*) örgütlemekten başka bir amacı olmasın? Amaç bazı suçlara müsamaha gösterirken, diğerlerini bir şekilde cezalandırmak, bazılarını bir şekilde cezalandırırken, diğerlerini başka bir şekilde cezalandırmak için suçları birbirinden farklılaştırmak, aralarında bir tür hiyerarşi kurmak mı?

Ceza mekanizmasının işlevi, yasadışı eylemleri ortadan kaldırmak değil de, tam tersine, onları kontrol etmek, ekonomik açıdan yararlı ve politik açıdan verimli olacak belirli bir denge durumunda tutmak değil mi acaba? Tek cümleyle, ceza politikasını, yasadışılıkları yönetmenin belirli bir yolu olarak anlamak gerekmiyor mu?

Başka bir ifadeyle: Ceza sistemi, gerçekten ihlallere karşı yürütülen bir savaş mı? Yoksa sadece bir plan çerçevesinde düzen verilmiş belirli bir suç ekonomisi mi?

Ceza sisteminin, oluşturduğu düzene rağmen, aslında suçları bastırmaya yönelik bir aygıt değil, çeşitli yasadışılıkların yönetimini, farklı farklı yoğunlaştırılmasını, bunların yayılması, kontrolü ve dağıtımını hedefleyen bir mekanizma olduğuna inanıyorum, bunun kanıtını bulmak da gayet kolay bence, hapishanenin işleyişine baktığımızda görüyoruz.

Cezaevi kurumları çokça incelendi, mimari olarak nasıl düzenlendikleri, hapishane kurallarının nasıl titizlikle oluşturulduğu falan hepsi bir güzel tanımlandı. Yine hapishanelerde kalanların yaşadıkları fiziksel ve manevi sefalete bol bol gözyaşı döküldü.

Bunları yaptık, yapmakla da iyi ettik elbette. Yalnız, tetkik etmek gerektiğine inanıyorum (bunun sistemli olarak veya inandırıcı biçimde yapıldığından emin değilim), bana kalırsa, hapishanenin yol açtığı yasadışılığın ne oranda olduğunu ve hangi biçimlerde uç verdiğini de incelemek lazım. Dahası, cezaevinin işlemesi için gereken tüm yasadışılıkları incelemek gerekecek. Hapishane, esasında, yoğun yasadışılığın değişmez yatağıdır.

Yasadışılık ve suç üreten tüm kurumlar arasında hapishane kuşkusuz en etkili ve en verimli olanıdır. Hapishanenin bir yasadışılık yatağı olduğunu gösteren binlerce delil bulabiliriz. En başta elbette bildiğimiz deliller gelir, yani insanlar hapishaneden daima girerken olduklarından daha suça eğilimli* çıkarlar. Hapishane, çatısı altına aldığı kişileri, genelde tüm yaşamları boyunca peşlerinden ayrılma-

* Burada "suça eğilim" ve "suça eğilimli" kelimelerini Fransızcadaki *délinquance* ve *délinquant* kelimelerinin karşılığı olarak kullanıyoruz. Her ne kadar Fransızcada *crime* (suç) ile *délinquance* eşanlamlı kelimeler olarak tanımlansa da Foucault'nun délinquance kelimesini hem *Hapishanenin Doğuşu*'nda hem de bu metinde özel ve teknik bir alamda kullandığı açıktır. Bu kavram Foucault için, aşağıda belirttiği üzere (s. 25-26), hapishaneye girdikten sonra bir tür profesyonel suçluya dönüşen ve çıktıktan sonra varlığını sadece suç ortamlarında sürdürerek iktidarın kurduğu bir tür suç ekonomisine faal olarak katılan bir figüre gönderme yapar. Bu nedenle kavramı Türkçeye "suça eğilim" olarak çevirdik. (y.h.n.)

yacak bir yasadışılığa mahkûm eder: Topluma entegre olmamanın etkisiyle, gerçekten var olduğu yerlerde sabıka kaydının varlığıyla, suça eğilimli grupların oluşmasıyla vb.

Bunların hepsi biliniyor. Ancak altının çizilmesi gereken nokta, hapishanenin iç işleyişinin hem çok yönlü hem de karmaşık bir yasadışılık oyunuyla mümkün olması. Hapishanelerin iç düzenlemelerinin toplumun geri kalanında insan haklarını güvence altına alan temel yasalara daima kesinlikle aykırı olduğu unutulmamalıdır. Hapishane alanı, hak ve hukuka korkunç bir istisna teşkil eder. Hapishane, mahkûmlara hem bizzat kendileri hem de gardiyanlar tarafından fiziksel ve cinsel şiddetin uygulandığı bir yerdir. Beslenme yetersizliklerinin hüküm sürdüğü ve kısıtlanan cinselliğin hüsranlara sebep olduğu bir yerdir. Hapishane aynı zamanda, çok iyi bildiğimiz gibi, mahkûmlar arasında, yine mahkûmlar ve gardiyanlar arasında, gardiyanlar ve dış dünya arasında elbette yasadışı olan bir trafiğin aralıksız olarak sürdüğü bir yerdir. Dahası bu trafik tutukluların geçinebilmesi için o kadar elzemdir ki, o olmadan tutukluların işin içinden çıkması, hatta bazen kelimenin tam anlamıyla fiziksel olarak hayatta kalması mümkün değildir. Bu aynı zamanda, hapishanenin duvarları arasında kesintisiz biçimde akan yasadışı trafiğin yarattığı bu ek gelir olmasa durumlarına, gördükleri muameleye ve maaşlara tahammül edemeyecek olan gardiyanların geçinebilmesi için de vazgeçilmezdir. Hapishane aynı zamanda idarenin her gün yasadışı uygulamalarda bulunduğu bir yerdir. Bir yandan adaletin ve üst yönetimlerin, diğer yandan genel olarak kamuoyunun gözünde, hapishane dahilinde meydana gelen tüm yasadışı uygulamaları örtbas etmek için de olsa, bu yasadışılık her gün gerçekleşir.

Pekâlâ, hapishanenin, polisin kendisi için çalışan alt tabaka personeli, muhbirleri, kabadayıları, muhtemelen katillerini ve şantajcılarını bir çatı altında toplamak için kullandığı bir yer olduğunu da ekleyebiliriz. Lafın kısası, polis ne zaman kirli işlerini gördürecek birilerine ihtiyaç duysa, ona bu hizmeti verme olasılığı en yüksek kişileri nerede bulacak? Tabii ki hapishanelerde.

Hapishane çevresinde bolca bulunan yasadışılık, muhtemelen başka herhangi bir kurumda olduğundan daha fazladır. Bütün bunlar zaten biliniyor, bu aşikâr gerçeklerle lafı uzattığım için kusura bakmayın ama bana kalırsa kurumların işleyişiyle o kadar ilgilenen sosyologların, bir hapishane yaşamının bekâsını sağlayan ve etkin

bir şekilde işlemesine imkân tanıyan tüm bu yasadışılıklar ağının (hapishaneden geçen ama aynı zamanda hapishanenin işlemesine de olanak tanıyan yasadışılıkların) şemasını çıkarmaya çalışmamış olması üzücü.

Bu tarz sistematik incelemeler yapıldığını sanmıyorum, sadece betimlemelerle yetinilmiş. Bu yüzden bilmeyenler için ABD'li Bruce Jackson'ın İngilizce adı *In the Life* olan ve yakın bir zaman önce Fransızcaya sanıyorum *En prison*[2] başlığıyla çevrilen kitabını anacağım. Kitap mahkûmlarla, genel olarak Teksaslı mahkûmlarla yapılan röportajlardan oluşuyor ve hapishanede hayatın nasıl olduğunu en ince ayrıntısına kadar anlatıyor. Özellikle de cinselliğin rolü, cinsel suçların, yasadışılıkların veya cinsel şiddetin rolü üzerine kesinlikle göz kamaştırıcı sayfalar var ve bunlar hapishanede işlerin ancak her şey yasadışı olduğunda yürüyebileceğini gösteriyor.

Kriminologlar, bir şekilde, her kuruma özgü belirli bir yasadışılık oranı tespit edebilirler mi bilmiyorum. Bana öyle geliyor ki, bunun peşine düşülebilmeli ve örneğin bir okulun, bir bankanın, bir vergi idaresinin işleyebilmesi için zorunlu yasadışılık oranının ne olduğunu görebilmeliyiz.

Her kurumun var olabilmesi için zorunlu ve yeterli bir yasadışılık oranı vardır. Gelgelelim hapishanenin işlemesi ve var olması için gerekli yasadışılık oranı, ideal işlevsel yasadışılık tablosundaki en yüksek orandır kesinlikle.

Hapishane kurumsallaşmış yasadışılıktır. Bu nedenle, Batı'nın yasadışılığı bastırma bahanesiyle kurduğu, yasaya uyulmasını sağlamaya yönelik adalet aygıtının canevinde, sürekli yasadışılıkla çalışan bir makine bulunur. Hapishane, yasallığın karanlık odasıdır. Yasallığın *camera obscura*'sıdır.

Nasıl oluyor da kendi yasasına uyulması için hem bu kadar muazzam hem de bu kadar mükemmel bir aygıta sahip olan bizimki gibi bir toplum, bu aygıtın merkezine ancak yasadışılıkla işleyen, yalnızca suç, hukuksuzluk ve yasadışılık üreten küçük bir mekanizma yerleştiriyor?

Aslında olayların bu şekilde cereyan etmesinin birçok sebebi olduğuna inanıyorum. Yine de bir tanesi var ki hepsinden önemli. O da şu: Unutmamak gerekir ki, hapishane var olmadan önce,

2. Bruce Jackson, *Leurs prisons*, Plon/France loisirs, Paris, 1975, Önsöz: Michel Foucault.

yani yasalara riayet edilmesini yasadışılıkla sağlamak için bu tuhaf küçük makineyi seçmeden önce, dolayısıyla on sekizinci yüzyılın sonunda, *ancien régime* hüküm sürerken ceza sisteminin ağları aslında genişti. Yasadışılık, toplumda bir nevi istikrarlı ve genel işlevdi. Bunun sebebi hem iktidarın güçsüzlüğü hem de yasadışılığın esasında ekonomik bakımdan dönüşüm geçirmekte olan bir toplum için zaruri olmasaydı. On altıncı yüzyıl ile on sekizinci yüzyılın sonu arasında, kapitalizmin yaşadığı büyük kurucu değişiklikler, rejimin ve toplumun kurumları söz konusu olduğunda büyük ölçüde yasadışılığın kanallarından geçti. Kaçakçılık, deniz korsanlığı, tüm o vergi kaçırma, vergi hırsızlığı oyunları da kapitalizmin gelişebilmesini mümkün kılan yollardı. Bu anlamda, bir bütün olarak toplumun kendi hukuksuzlukları/yasadışılıkları karşısında gösterdiği kolektif hoşgörünün, bu toplumun sadece hayatta kalmasının değil, gelişmesinin de koşullarından biri olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca toplumsal sınıfların kendileri de bu yasadışılıklar etrafında rekabete, ancak çoğu zaman da suç ortaklığına girdiler. Örneğin, bütün bir işçi sınıfı tabakasının yaşamasını sağlayan kaçakçılık, sadece bu işçi sınıflarına değil, aynı zamanda burjuvaziye de hizmet etti. E burjuvazi de on sekizinci yüzyılda, hatta daha on yedinci yüzyılda halkın tuz, tütün vb. kaçakçılığını bastırmak için hiçbir şey yapmadı. Yasadışılık hem siyasi hayatın hem de ekonomik kalkınmanın yollarından biriydi. Ancak burjuvazi on dokuzuncu yüzyılda tam olarak iktidara geldiğinde değil de (iktidar zaten uzun zamandır onun elindeydi), kendi iktidarını örgütlemeyi, sanayi ile aynı türde ve onunla uyumlu bir iktidar tekniği geliştirmeyi başardığında, açıktır ki genelleşmiş yasadışılığa gösterilen bu hoşgörü artık kabul edilemezdi.

Elbette burjuvazi de her toplum gibi yasadışı işlemeye devam etti. Vergilerle, şirket haklarıyla vb. ilgili kendisine kâr getiren bir dizi yasadışı yol geliştirdi. Kısacası kapitalizmin içinde akan o büyük trafiğin tamamı yasadışılıktan geçer.

Fakat diğer yandan, burjuvazi kendi yasadışılığına tam bir müsamaha gösterdiyse de, buna karşılık on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda ona pek güzel hizmet etmiş halk arasında işleyen yasadışılığa on dokuzuncu yüzyıldan itibaren hoşgörü göstermeyi kesti. Dolayısıyla birden hem ekonomik hem de siyasi sebeplerle hoş görülemez hale gelen topluma yayılmış yasadışılıkları bastırmaya ve kontrol altına almaya çalıştı.

Nitekim ekonomik açıdan, işçilerin ve işçi yığınlarının eline makineleri, aletleri, hammaddeleri vb. veren bir kapitalist burjuvazinin geliştiği andan itibaren, her türlü kaçakçılık, her türlü yağmalama, küçücük bir hırsızlık, birike birike, sonunda ekonomik bakımdan katlanılmaz veya tehlikeli oranlara vardı. Endüstriyel tipte bir ekonomik örgütlenme işçilerin kesinlikle ahlak sahibi olmasını gerektiriyordu. Devrim ve on sekizinci yüzyılın sonundan on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar Avrupa'yı sarsan halk ayaklanmalarının yarattığı huzursuzluk, tüm bu siyasi hareketler aynı zamanda halk arasında yaygın olan yasadışılıkların sıkı bir şekilde kontrol edilmesini zorunlu kıldı. Sonuç olarak, burjuvazi, *ancien régime* 'in yasadışılıklar karşısında karakteristik olarak gösterdiği bu eski hoşgörüyü ortadan kaldıracak bir ceza mekanizmasına ihtiyaç duydu.

Ve halk arasında yaygın olan bu yasadışılıkları baskı altına almak, azaltmak, kodlamak ve tekrar yasal sınırlar içine sokmak için kullanılan araçlar arasında e tabii bazı yollar vardır; bu yollardan biri, kesinlikle, belirli bir tür ayrıcalıklı yasadışılık biçiminin örgütlenmesi; bir bakıma, profesyonel bir yasadışılığa kati surette adanmış kabaca suça eğilimli diyebileceğimiz insanlardan oluşan dar bir grubun teşekkül etmesiydi.

Nitekim, nüfus içinde kendini kesin olarak suça adamış marjinal bir kesim sayesinde, burjuvazi kendisine müthiş bir iktidar aracı sağladı. Birincisi, bir şekilde profesyonelleştiği, nüfusun belirli bir kesimi tarafından üstlenildiği andan itibaren, yasadışılık tüm toplumsal bünyeye yayıldığında olduğundan çok daha kolay izlenebilirdir elbette. İkincisi, yasadışı işler yapan bu profesyonel grup kendi başına varlık sürdürdüğünden, yasadışı faaliyetlerinin ilk kurbanı olan halk kitlesiyle çatışmaya girer. Suça eğilimliler ile halk kitlesi arasında yaşanan çatışma, on dokuzuncu yüzyıldan beri iktidarın sürekli peşinde koştuğu bir hedef olmuştur. Dahası, nüfusun düşmanca tepki verdiği bu suça eğilimliler grubunun varlığı, halkın arasında polisin sürekli mevcudiyetini çok daha kabul edilebilir, çok daha katlanılabilir kılacaktır.

Polisiye edebiyatın, gazetelerin, şimdi de filmlerin sürekli canlı tuttuğu bir korkuya başvurulması, suça eğilimliden duyulan korkuya başvurulması (görünüşte yücelten, ama aslında ürkütücü olan tüm bu heybetli mitoloji; suça eğilimli kişiliği, büyük suçlu etrafında inşa edilmiş bu muazzam mitoloji), halkın ortasında polisin varlığını bir şekilde doğal hale getirdi, doğallaştırdı. Aynı şekilde polis teşkila-

tının da yakın zaman önce icat edildiğini unutmamalıyız ve şunu da söylemek gerekir ki (madem Fransızım, dolayısıyla şovenim) on sekizinci yüzyılın sonunda ve on dokuzuncu yüzyılın başında tüm dünya ülkeleri tarafından taklit edilen polis teşkilatının güzelce kurulmasını Fransa'ya borçluyuz. Son olarak, bu şekilde oluşturulan ve profesyonelleştirilen bu suça eğilimliler grubu iktidar tarafından birçok amaç için kullanılabilir. Gözetleme görevi için kullanılabilir. İş verilecek muhbirleri, casusları vb. bu suça eğilimliler arasından seçerler. Bunlar iktidardaki sınıfın yararına olan bir dizi yasadışı iş için de kullanılabilir. Burjuvazi, kendisinin yürütmek istemediği yasadışı trafiği, doğal olarak kendi suça eğilimlileri eliyle yürütecektir. Gördüğünüz üzere, bu yolla gerçekten büyük ekonomik kâr, büyük siyasi çıkar sağlanabiliyor ve hepsinden öte, suça eğilimin kanalize edilmesinin ve sıkı bir şekilde kodlanmasının aracı, profesyonel suça eğilimin oluşumu sayesinde bulunmuş oldu. O halde suça eğilimlilere iş vermek, insanları suça eğilim, suçlu statüsüne raptetmek söz konusuydu; peki, suça eğilimlileri istihdam etmenin, onları suç dünyasında tutmanın ve suça meyletme faaliyetlerini aralıksız olarak izlemeye devam etmenin yolu neydi? Tabii ya, bu enstrüman elbette hapishane.

Hapishane suça eğilimli üreten bir fabrika oldu; suça eğilimlilerin hapishane tarafından imal edilmesi hapishanenin başarısızlığı değil, başarısıdır, çünkü onun varlık amacı budur. Hapishane suçun tekrarına imkân verir, iyi profesyonelleşmiş ve kendi içlerine kapanmış bir suça eğilimliler grubunun oluşmasını temin eder. Bunu sağlayan da adli sicil kayıtları, gözetleme önlemleri, suça eğilimliler çevresinde muhbirlerin bulunması, hapishanenin bu ortam hakkında sağladığı ayrıntılı bilgidir. Gördüğünüz gibi, hapishane kurumu, yasadışı faaliyetleri kontrol altında tutmayı mümkün kılar; bunun etkisiyle toplumla yeniden bütünleşmenin önüne geçerek, suça eğilimlilerin suça eğilimli olarak kalmasını sağlar, diğer yandan tam da suça eğilimli oldukları için sürekli polis kontrolü altında tutulurlar ve eğer isterlerse onların emrine amade beklerler.

Demek ki hapishane, ceza hukukunun yasadışı faaliyetlerle mücadele etmek için elinin altında bulundurduğu bir araç değildir. Hapishane, yasadışılık alanını yeniden düzenlemenin, yasadışılık ekonomisini yeniden dağıtmanın, belirli bir profesyonel yasadışılık, suça eğilimlilik biçimi üretmenin bir aracı olmuştur. Suça eğilimlilik ise, bir yandan halkın yasadışı eylemlerini ezip onları azaltırken,

diğer yandan yönetici suça eğilimi veya yasadışılığı engellemez, yasadışılığı yeniden dağıtır. Bunu doğrulamak için bir iki örnek vermek yeterli olacaktır.

Mesela, on dokuzuncu yüzyılda suça eğilimin rolünü ve şu son yıllara kadar cinsellik üzerinden çıkar sağlanırken suça eğilimin nasıl bir rol oynadığını ele alalım. Cinsellik, nihayetinde, herhangi bir kâr sistemine şu ya da bu şekilde ücret ödemeden, tatmin edilmesi kolay olması gereken bir ihtiyaçtır. Halbuki on dokuzuncu yüzyılın tüm burjuva toplumlarında, titizce düzenlenmiş bir fuhuş sistemi sayesinde, cinsel zevkten kesinlikle inanılmaz miktarlarda para kaldırmak olanaklı hale geldi ki bunun bilançosu ancak şu son yıllarda çıkmaya başladı. Bugün bile Fransa gibi fahişeliğin on dokuzuncu yüzyıla göre önemini nispeten yitirdiği bir ülkede dahi fuhuş hâlâ tesis edilebilecek ve ölçülebilecek, iş hacmi en büyük alanlardan biridir. Oranlarsak, on dokuzuncu yüzyılda, fuhuş yoluyla insanların cinsel hazlarından elde edilen kârın muazzam olması gerektiği sonucuna varırız. Şimdi, çalışanlar kim, cinsellik üzerinden elde edilen bu kazançların tahsili ve takibinden sorumlu olanlar kim? Tabii ki suça meyledenler çevresi: pezevenkler, muhabbet tellalları, otelciler vb. Bunların her biri söz konusu kazancı kendi yolunca aslında gayet namuslu olan mali kurumlara kanalize eder, her akşam insanların hazzından utanç verici biçimde elde ettikleri kârı bu kurumlara akıtırlar.

Suça eğilim, çok açık biçimde, burjuvazinin, tam da bu amaçla yasadışı kılınmış bir cinsellik üzerinden yasadışı olarak kazanç elde etmesinin enstrümanlardan biriydi. Aracı olarak da suça eğilimlileri, yani profesyonel olarak yasadışı işlerde uzmanlaşmış kişileri kullanıyorlardı.

On dokuzuncu yüzyılda suça eğilimlilerin, emekçi karşıtı ve sendika karşıtı mücadelede kullanılması hakkında da aynı şey söylenebilir. Grev kırıcılar, ajan provokatörler, sendikaların içinde propaganda faaliyeti yürüten çekirdek gruplar on dokuzuncu yüzyıl boyunca hep suça eğilimlilerin arasından çıkmıştır. Dahası, suça eğillimin, on dokuzuncu yüzyılda kendisine verilmiş olan bu ekonomik ve politik rolü hâlâ oynamaya devam ettiğini görmek için, örneğin Kuzey Amerika ülkelerinde mafya gibi bir fenomenin çok derin bir analizini yapmaya lüzum yok.

Peki, mafya tam olarak geleneksel suça eğilimin yolları olmayan yollarda üye almazsa, hatta mafyanın varlık göstermesinden önce

(ve mafyanın bulunmadığı ülkelerde) bu yasadışı trafiği yürütecek işgücü nereden bulunacak? Tabii ya, bu işgücü esas itibarıyla suça eğilimliler arasında bulunacak. Sanırım görüyorsunuz ki hapishanenin bu kadar önemli olmasının ve bu kadar uzun süredir varlığını sürdürmesinin sebebi, on dokuzuncu yüzyılın başından beri hapishaneye yöneltilebilecek tüm eleştirilere ve tüm itirazlara rağmen bunca zamandır varlık göstermesinin sebebi, aslında büyük bir öneme sahip olması, bariz bir politik ve ekonomik rol oynamasıydı.

Öyleyse, şimdi geriye sorulacak bir soru kaldı, onunla da sözlerimi bitireceğim. Söz konusu soru şu: Sanırım, hapishanenin nasıl ve neden yararlı olduğunu, en azından geçmişte nasıl ve neden fayda sağladığını gösterebiliriz. Fakat şimdi görüyoruz ki, hapishane gerçekten de farklı çevrelerden gelen birçok eleştiriye maruz kalıyor ve en azından bir noktaya kadar, gerileme sürecinde. Bu fenomende mevzu bahis olan nedir? Sadece bir yanılsamadan mı ibaret bu durum? Aslında hapishanenin işlemesini sağlayan ana mekanizmalar yerli yerinde kalacak, dolayısıyla da suça eğilimlilik o zamanki gibi işlemeye devam mı edecek? Yoksa hapishane gerçekten de yararlı olmaktan çıkıyor ve oynadığı rolü kaybediyor mu?

Bence önemli bir olgunun akılda bulunması gerekiyor. Hapishanenin gerileme sürecine girdiği doğru, az çok sol eğilim gösteren çevrelerden gelen ya da az çok bir hayırseverlik tarafından harekete geçirilen dış eleştirilerin etkisiyle de olmuyor bu sadece. Bana kalırsa, eğer hapishane gerileme sürecine girdiyse ve hükümetler de hapishanenin gerileme sürecine girdiğini kabul ediyorsa, bunun sebebi esasında suça eğilimlilere duyulan ihtiyacın son yıllarda azalmış olması. İktidar artık suça eğilimlilere, o zamanki kadar ihtiyaç duymuyor. Bilhassa on dokuzuncu yüzyıl toplumu için tahammül edilmez olan bütün bu küçük yasadışı faaliyetleri, örneğin hırsızlık gibi ufak tefek yasadışılıkları engelleme ihtiyacı gitgide aciliyetini kaybediyor. Eskiden, insanları ufak bir hırsızlık vakası karşısında dehşete sürüklemek gerekiyordu. Oysa şimdi, topyekûn kontrolün nasıl sağlanacağı biliniyor, hırsızlığın hoş görülebilir belli sınırlar içinde tutulmasına çalışılıyor, hırsızlığa karşı mücadelenin nasıl bir maliyeti olduğu ve hoş görülseydi neye patlayacağı hesaplanabiliyor, dolayısıyla hırsızlığın belirli bir sınırı aşmasını önleyecek gözetleme faaliyeti ile hırsızlığın ekonomik, ahlaki ve politik bakımdan avantajlı olduğu sınırlar dahilinde boy göstermesine müsaade eden hoşgörü arasındaki optimum noktanın nasıl tesis edileceği biliniyor.

Büyük mağazalarda hırsızlığı kontrol etme ve hırsızlığa karşı kendimizi sigortaya alma şeklimiz, karşılıksız çeklere, hastalık sahtekârlığına ve sosyal sigorta dolandırıcılıklarına vs. karşı alınan önlemler şunu gayet iyi kanıtlıyor: İdari kurumlar ve devlet organları yasadışı faaliyetlerin neye mal olduğunu, hangi yasadışı faaliyet biçimlerine tam bir müsamaha gösterilebileceğini ve hangilerinin peşine düşülmesi gerektiğini eksiksiz hesaplamışlardır. Neticede, halk arasında yaygın yasadışılıkların, bireysel temelde, nokta atışı yapılarak kökten ortadan kaldırılması fikri artık politik olarak aşırı ve ekonomik olarak saçma görülmektedir. Küçük yasadışılıklar artık kabul edilebilir toplumsal risklerin bir parçasıdır.

İkinci olarak, suça eğilimin, her halükârda bir suça eğilim çevresinin varlığının ekonomik ve politik yararlılığını büyük ölçüde kaybettiğini düşünüyorum. Az önce sözünü ettiğim cinsellik konusunda neler olup bittiğini ele alalım örneğin. Vaktiyle cinsellik üzerinden sağlanan kâr fuhşa dayanıyordu. Biliyorsunuz ki artık cinsellikten kâr etmenin çok daha verimli başka yolları bulundu: Gebelik önleyici ürünlerin satışı, cinsel terapiler, seksoloji, cinsel psikopatoloji, psikanaliz, pornografi, tüm bu müesseseler cinsellikten para kaldırmanın çok daha etkili ve söylemek gerekir ki, sıkıcı fuhuştan çok daha eğlenceli yolları.

Yine şu da söylenebilir: Artık uluslararası büyük suç ve para trafiği, büyük silah ve uyuşturucu ticareti giderek geleneksel suça eğilimliler çevresinin uzmanlık alanından çıkıyor; kuşkusuz bunlar cesur oğlanlardı ama eğitimlerini hapishaneyken aldıkları için, şimdi ihtiyaç duyulan uluslararası büyük suç trafiğini yönetecek kapasiteleri yoktu. Fazla zanaatkâr, fazla beceriksiz ve aynı zamanda fazla damgalı bir işgücü oluşturuyorlardı.

Yasadışı işleri yönetme görevini büyük kapitalistlerin kendileri devraldı. Bu kapsamda, suça eğilimin ekonomipolitik etkililiğini ve faydasını kaybettiğini ve giderek kaybetmeye devam ettiği de söylenebilir. Kuşkusuz bu yüzden, günümüzde bu asırlık hapishane kurumuna yöneltilen eleştiri, en az hapishane kadar eski olan bu eleştiri ilk kez gerçekten diş geçirmeye başlıyor. Az önce sözünü ettiğim, hapishanenin alternatifi olarak sunulan bu ünlü çözümlerin tam da şimdi icat edildiklerine şaşırmamak lazım. Şimdilerde hapishanelerin duvarlarını yıkmak ya da en azından kayda değer biçimde alçaltmak gerektiğini ikiletmeden kabul etmeye başlamamızın sebebi, yeni bir hayırseverliğin vurduğu

sert darbeler ya da son kriminoloji araştırmaların düşürdüğü ışık değil. İlk kez hapishaneye el atılmasının sebebi, ilk kez ne kadar uygunsuz olduğunu tanımamız değil; ilk kez avantajlarının ortadan kalkmaya başlaması. Artık suça eğilimli imal etmek için fabrikalara ihtiyaç yok; buna mukabil, tam da profesyonelleşmiş suça eğilim yoluyla etkili kontrol sağlanamadığı ölçüde, onun nöbetini çok daha incelikli, çok daha kurnaz başka kontrol mekanizmalarının devralması ihtiyacı giderek artıyor: bilgi yoluyla kontrol, psikoloji, psikopatoloji, sosyal psikoloji, psikiyatri, sosyal psikiyatri, kriminoloji gibi yollarla kontrol.

İşte toplumsal denetimi, hapishane-suça eğilim çifti gibi nihayetinde gayet kaba bir enstrümandan çok daha etkili biçimde sağlayacak olan bu kontrollerdir, demek ki toplumsal denetimi güvence altına alacak şey tüm bu yollardır. Başka bir deyişle, suça eğilimin ekonomik, politik faydası yok oldu. Artık suça eğilimli imal etmeye gerek yok, dolayısıyla yasadışılık makineleri, yasadışılığı yayma ve kontrol etme makineleri olan hapishanelere de ihtiyaç yok. Ama buna karşılık, hapishane-suça eğilim çiftinin yerini alacak kontrol araçlarına ihtiyacımız var; yeni bir ikiliye, artık hapishane-suça eğilim çifti değil de kontrol ve anormallerden oluşacak yeni bir çifte, yeni bir ikiliye ihtiyaç var; sapkın bireylerin kontrolüne; işte bu, elbette bambaşka bir kapsamda, bambaşka bir etkililikle hapishane ve suça eğilimin oynadığı eski rolü oynayacak.

Tüm bunlardan ne çıkarılabilir? Öneriler getirerek tamamlamayacağım sözlerimi, çünkü görüyorsunuz ya, ben hapishanenin iflas ettiğine inanmıyorum, başarılı olduğuna inanıyorum, şu an bildiğimiz noktaya, artık suça eğilimlilere ihtiyaç kalmadığı noktaya kadar toptan başarı sağladığına inanıyorum; iflasını açıklamış falan değil, artık getirdiği kâra ihtiyaç kalmadığı için normal tasfiye yoluna gidiyor.

Ama öte yandan, hapishanenin alternatifleri yok ya da daha ziyade hapishane yerine önerilen alternatifler rustik ve arkaik "hapishane ve suça eğilim "çiftinden talep edilen eski işlevleri başkaları yoluyla ve nüfusun çok daha büyük bir ölçeğinde sağlamanın yolları.

Hapishanenin alternatifi ve hapishanenin iflası hakkında bunları söyledik, peki pratikte ne söyleyebiliriz? Hasbehas taktiksel olan iki üç mülahazayla bitireceğim. Şunu söyleyeceğim: İlk olarak, hapishanenin geriletilmesi, hapishanelerin sayısının azaltılması, işleyişlerinin değiştirilmesi, hapishanelerde meydana gelebilecek

tüm hukuksuzlukların ifşa edilmesi ve kınanması kötü bir şey değil, bilakis iyi ve gereklidir.

Ama açıkça söyleyelim, hapishanenin kınanması, hapishaneyi geriletme ya da ona alternatifler bulma girişimi, kendi içinde, denildiği gibi devrimci, itirazcı ya da ilerici değildir. Sonuçta, giderek daha az suça eğilimliye ihtiyaç duyulduğu, dolayısıyla hapishanelere daha az ihtiyaç duyulduğu ölçüde, sistemimiz için uzun vadede bir sorun bile olmayabilir.

İkinci olarak, bence daha ileri gitmek gerek. Demek ki hapishaneyi geriletmek ne devrimci ne de belki ilericidir. Dikkatli olmazsak, şimdiye kadar hapishane dahilinde icra edilen hapsetme işlevlerinin serbestçe işlemesini sağlamanın belirli bir yolu olabilir; bu işlevlerin şimdi hapishane parmaklıklarından kurtarılıp, çoklu kontrol, gözetleme, normalleştirme ve yeniden sosyalleşme vasıtalarıyla yeniden sahaya sürülmesi riski mevcut. Hem hapishanenin eleştirisi hem de hapishaneye özgü mekanizmaların yeniden yayılması, toplumsal ölçekte her yere yayılması konusunda kılı kırk yararcasına ihtiyatlı olmadan hapishaneye alternatif aramak siyasi açıdan zararlı bir girişim olacaktır.

Üçüncü olarak, tam da bu nedenle hapishane sorunu çözülemez, hatta basit ceza teorisi terimleriyle ortaya koyulamaz. Bununla birlikte sadece suç psikolojisi veya sosyolojisi terimleriyle de ortaya koyulamaz. Hapishane sorunu, hapishanenin oynadığı rol ve hapishanenin muhtemel ortadan kayboluşu meselesi ancak bir ekonomi ve siyaset terimleriyle, tabiri caizse yasadışılıkların ekonomipolitikalarının terimleriyle ortaya koyulabilir. İktidara sorulacak sorular şunlar değildir: Mahkûm olmadığımızda ve bedenimize zarar vermediklerinde bile ruhumuzu bu kadar acıtan şu berbat hapishaneleri işletmekten vazgeçecek misiniz, vazgeçmeyecek misiniz? İktidara şunu söylemek gerekir: Hukuk hakkında gevezelik etmeyi bırakın, güya yasayı uygulama çabalarınıza bir son verin, bunun yerine bize yasadışılığı kullanarak ne işler karıştırdığınızdan bahsedin bakalım biraz. Gerçek sorun şu: Siz iktidardakilerin farklı yasadışılıklar arasında tesis ettiğiniz farklar nelerdir? Kendi yasadışı işlerinize nasıl muamele ediyorsunuz, başkalarınınki söz konusu olduğunda nasıl davranıyorsunuz? Yönettiğiniz farklı yasadışılıkları hangi amaçla kullanıyorsunuz? Farklı yasadışı işlerden ne gibi kazançlar elde ediyorsunuz?

İşte iktidara sorulması gereken, genel yasadışılık ekonomisi hakkında sorulması gereken sorular bunlar ama tabii iktidarın bunlara yanıt vermesini ummak abes olacağından bunları analiz etmeyi denemek gerekiyor. Ve bir toplumdaki yasadışılıkların işleyişinden başka bir şey olmayan bu devasa ekonomik, politik bağlamı dikkate almadan bir ceza hukukunu tartışma konusu etmek, herhangi bir şekilde ceza sistemini sorgulamak, kaçınılmaz olarak soruyu havada bırakmaktan ibaret kalacaktır.

Ve son olarak, belki de haddinden fazla işittiğimiz "Yeni bir toplum arayışı olmadan hapishane reformu olmaz" teranesini tekrar etmek istiyorlarsa, eh, o zaman ben de diyeceğim ki cezalandırmanın başka bir yolunu tahayyül etmek için illa başka bir toplum hayal etmek gerekiyorsa gerçekten, bence, başka bir toplum hakkında görülmesi gereken bu rüyada esas olan, özellikle hafif, kabul edilebilir veya etkili bir cezalandırma tarzı değildir. Önce, ilk koşul olarak, muhtemelen icat edilmesi çok daha zor olan ama göz önündeki en feci örneklere rağmen sağ ve sol kelimelerinin tüm anlamlarında sağda ve solda aranması gereken bir şeyi hayal etmeliyiz, dolayısıyla tüm bunlara rağmen sorulması gereken soru şudur: İktidarın yasadışılığa ihtiyaç duymadığı bir toplum gerçekten tasavvur edilebilir mi?

Sorun insanların yasadışı olana duyduğu sevgi değildir, sorun şudur: iktidarın yasadışılığı elinin altında bulundurma, bu yasadışılığı kontrol etme ve iktidarını bu yasadışılık aracılığıyla icra etme ihtiyacı. Bu yasadışılık ister hapishaneye ister "gulag"a başvurularak kullanılsın her halükârda sorunun ortada olduğuna inanıyorum: Yasadışılığı sevmeyen bir iktidar olabilir mi?

Foucault ile Birlikte Cezaya İlişkin Güncelliğimizi Düşünmek

Sylvain Lafleur

Michel Foucault insan bilimlerindeki epistemolojik kopuşları, söylemlerin düzenlenmesini, delilerin çıkar amaçlı kullanımını, akıl hastanelerinin ve hapishanelerin doğuşunu, fizyokrat ve ordoliberal yönetimselliği, adalette itirafı, Hıristiyan ahlakı ve cinsel reçeteleri/buyrukları ele aldı. Ayrıca, mahkûmların sözlerini iletmek için çalışan *Hapishaneler Hakkında Haberleşme Grubu** içinde militanca mücadele yürüttü. İktidarın uygulanmasının mikrofizik veçhesi ve bir biyopolitikanın ortaya çıkışı üzerine öne sürdüğü tezler ünlü olsa da ceza konusunda ilericiliğe (hapishane reformlarına) ilişkin konumunun çok az bilindiğini düşünüyorum.

Bu nedenle, cezanın geçirdiği mutasyonlar konusunda aldığı konumların doğruluğunu yaşadığımız güncellik ışığında değerlendirmek, bunun için de önce düşüncesinin bazı önemli unsurlarını hatırlatarak başlamak bana önemli göründü.

YASADIŞILIKLAR

Tüm bireyler, hayatta kalmalarına, üremelerine, etkileşim kurmalarına, ihtiyaçlarını karşılamalarına, haz almalarına, geçimlerini sağlamalarına imkân tanıyan eylemler (*gestes)* gerçekleştirir: yerler,

* GIP: Groupe d'informarion sur les prisons. "G.I.P. Manifestosu" için bkz. Michel Foucault, *Seçme Yazılar 3 - Büyük Kapatılma* içinde, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, 2000, s. 100-102. (ç.n.)

çalışırlar, konuşurlar, uyurlar, kaçarlar, sevişirler, hareket ederler, ilişki kurarlar, gösteri yaparlar, rahatsız ederler, kendilerini açığa vururlar. Bununla birlikte, bağlamın, gerçekleştikleri zamanının hassasiyetinin veya belirli çıkarların onları bir yasaklama sistemine dahil etmesi durumunda bu eylemlerden bazıları yaptırıma tabi tutulabilir. O zaman bunlar yasadışılık haline gelirler: Yasallığı yasadışılıktan ayıran oynak sınırda yer alan faaliyetlerdir bunlar. Bununla birlikte, bazı eylemlerin yaptırımla karşılaşmasının (ya da karşılaşacak olmasının) sebebi bunların yasaklanması değildir: Birçok mensubu olan New England dokumacılarının yürüttüğü özel ticaret zamanın kanunlarını çiğnemesine rağmen hoşgörüyle karşılanmış, teşvik edilmiştir.* Aynı şekilde, yasalar eşcinselleri en kötü işkencelere mahkûm ettiğinde pek az eşcinsel halka teşhir edilmiştir.[1] Tersine, faillerinin zorlama gücüne sahip bir iktidar tarafından şu veya bu şekilde cezalandırılmaması (ya da cezalandırılmayacak olması), eylemlerin yasalarca yasaklanmış olmamasından kaynaklanmaz: Eşcinsellik suç olmaktan çıktığı halde polisin eşcinselleri cezalandırdığı[2] ve adaletin kâğıt üzerinde sistematik olarak mahkûm etmediği[3] anayasal olarak tanınmış (gösteri, grev gibi) faaliyetlere sert yaptırımlar uyguladığı olur. Foucault'nun adaletin ve düzen güçlerinin müdahalelerinin keyfi karakterini resmetmek için verdiği bu örnekler ve gündelik faaliyetler, keyiflerince düzenin teminatı olabilen ya da yasanın lafzını görmezden gelebilen otoritelerin yetki alanına girdiğinde farklı muamelelere tabi olduklarını hatırlatmakta yarar.

---

* Pilori: Eskiden suçluların halka gösterilmek için bağlandığı direk. (ç.n.)

1. Michel Foucault, *Mal faire, dire vrai. Fonction de l'aveu en justice*, Louvain-la-Neuve, Presses Universitaires de Louvain, 2012 [Türkçesi: *Kabahat İşlemek - Doğruyu Söylemek - İtirafın Adalet Kurumundaki İşlevi*, Çev. Ayşe Deniz Temiz, Ketebe Yayınevi, 2022].

2. Foucault eşcinsellerin polis müdahalelerinin kurbanı olduklarında (zabıt tutma/para cezası, dayak, tutuklama ve yargılama öncesi gözaltı, yıldırma), bir bastırma nesnesi olduklarını ama aynı zamanda bu tür bir baskının özgül tarafının adli (mahkûmiyetle kovuşturma) olmamasında yattığını ileri sürer. Söylediklerini örneklendirmek için, gay saunalarının kapatılması olaylarını hatırlatır, polis burada "ahlakın mengenesinin kurbanı" olduğunu söyleyerek hoşgörüsüzlüğünü haklı çıkarabilecektir. Polisin eşcinselleri taciz etmesi, siyasal düzenin yargıdışı, polisiye ve idari iktidar ilişkileri kurduğuna tanıklık eder. Bu konuda bkz. "Foucault: non aux compromis" (1982), *Dits et écrits II* içinde, 2001, s. 1155- 1156 ve *Mal faire, dire vrai,* 2012, s. 251.

3. Michel Foucault, "La stratégie du pourtour", *Dits et écrits II*, Paris, Gallimard, 2001, s. 794-797.

Buradaki esas tema, yasadışılıklara farklı muameleler edilmesidir. Bu tema, Foucault'nun cezalandırıcı toplumlar hakkındaki düşüncesinin temel taşıdır: 21 Şubat 1973 tarihli dersinde, "Yasadışılıkların olumlu işleyişini sorgulamazsak, ceza sisteminin, yasalar ve yasaklar sisteminin işleyişini anlayamayız,"[4] der. Yasadışılık kavramı, (ihlal ve suça eğilim kavramlarından başlayarak) kriminolojinin temelindeki terminolojinin ötesine geçmeyi ve kendi iç çelişkileri sayesinde yüklerinden kurtulmuş bir ekonomik ve politik yaşamı dışarıdan tehdit edecek asalak bir suçluluk görüşünden kopmayı mümkün kılar.[5] Bu bakımdan, bu kavram, suçların araçsallaştırılması ve parya figürünün çıkar gözetir kullanımına ilişkin bir beyanı desteklemeye olanak tanır. İşte bu yüzden söz konusu kavrama hem *Gözetleme ve Cezalandırma* (*Surveiller et punir*) hem de *Hapishaneye "Alternatifler"*in sonunda stratejik olarak başvurur; amacı, hapsetme ve ceza sistemine getirilen eleştirilerin, cezanın işlevlerini (ister öyle olsun ister olmasın) yaptırıma tabi tutulması muhtemel faaliyetlerin doğurduğu (parasal, politik, sembolik) kârlar açısından sorgulamaktan kaçınmaması gerektiğini hatırlatmaktır.

Foucault'nun yaptırımlar evrenine bakışının, hukuki bir gerçekçiliğin damgasını taşıdığının altını çizelim; bu hukuki gerçekçilik aşağıdaki maddeleri varsayan idealize edilmiş ve prosedürel bir adalet vizyonundan ayrılır:

1. Yasa koyucular yasakları yasalar aracılığıyla kararlaştırır;
2. Polis bunları uygulayacak;
3. Böylece adli merciler yaptırımları belirleyebilecek;
4. Cezaevi ve ceza kurumları infaz edecektir.

Foucault, yargı ve polis kurumlarının yasayı uygulamakla meşgul olduğu varsayımını çürüterek, bu kurumların, hukuk ve adalet mekaniğinin işleyişinde bir permütasyona [sıra değişimine] yol açan bir davranış esnekliği kazanmak amacıyla zaman içinde yaptıkları müdahaleleri uyarlamak mecburiyetinde kaldıklarını savunur.[6]

4. Michel Foucault, *La société punitive*, Paris, Seuil-Gallimard-EHESS, 2013, s. 148.
5. Anthony Amicelle, "'Deux attitudes face au monde'. La criminologie à l'épreuve des illégalismes financiers", *Cultures et conflits*, sayı 94/95/96, 2014, s. 66.
6. "Adaletimizin, en azından on dokuzuncu yüzyıldan beri, hukuku uygulamaktan başka bir rolü olmadığı varsayılmaktadır. Müsamaha gösterdiği tüm istisnaları, meydan verdiği tüm hiçe saymaları göz önünde bulundurursanız, aksak topal yaptığı da budur. Yasanın ihlali, düzenin korunması ilkesine itaat eder [...]. Kovuşturma

Nitekim Foucault'ya göre normalleştirme toplumlarının ortaya çıkışı "hukuki-söylemsel"[7] matrisin düşüşünü kolaylaştırmış ve yasayı ikincil hale getirmiştir.[8] Bu, yasanın ortadan kalktığı veya adalet kurumlarının ortadan kalkmaya yüz tuttuğu anlamına gelmez, ancak yasanın hep daha fazla bir norm olarak işlediği ve adli kurumların, "işlevleri her şeyden önce düzenleyici olan bir (tıbbi, idari vb.) aygıtlar sürekliliği"[9] ile uyumlu olduğu anlamına gelir. Daha geniş bir biyopolitik perspektiften, çeşitli mercilere, hukuk sisteminin erimi dışında bulunan faaliyetlere el atma veya bireyleri yasal kısıtlama altında tutma olanağı veren yasal araçlarda ince ayar yapmak gerekli görüldüğünde, hukuk sisteminin merkezini dışa taşıyan normalleştirme uygulamalarına daha çok başvurulması yasama enflasyonunu destekleyecekti.[10]

Foucault, adaletin yasal katılıkla tanımlanmadığını kaydeder. Ona göre yasaların sayısındaki artışın sağladığı serbestlik, düzenin muhafızlarına, zorlayıcı bir yargı evreninde hedef tahtasına koyulan bireyleri ıvır zıvır diye görerek silip süpürme olanağı tanımaya ya-

---

yapılmasına ya da yapılamamasına düzen davasına karar verilir. Düzen davasına polise gem vurma işi bırakılır. Düzen davasına, tam "arzu edilir" olmayanlar sürülür". Michel Foucault, "Le citron et le lait" (1978), *Dits et écrits II*, 2001, s. 697.

7. Foucault, "hukuki-söylemsel" okumayı, yasa gücüne sahip ve itaat ettirmeye muktedir yasaklayıcı sözcelerin dile getirilmesi olarak tanımlar. Michel Foucault, *La volonté de savoir. Histoire de la sexualité I*, Paris, Gallimard, 1976.

8. Bu konuda bkz. Ben Golder ve Peter Fitzpatrick'in *Foucault's Law* (2009) adlı eseri.

9. Michel Foucault, *Histoire de la sexualité I. La volonté de savoir*, Paris, Gallimard, 1976, s. 190 [Türkçesi: *Cinselliğin Tarihi, I, Bilme İstenci*, Çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yayınları, 2007 (2. bas.), s. 106: "Yasanın silindiğini ya da adalet kurumlarının yok olmaya yüz tuttuğunu söylemek istemiyorum; söylemek istediğim, yasanın gitgide daha fazla bir norm biçiminde işlediğini ve adalet kurumunun, işlevleri özellikle düzenleyici olan bir aygıtlar (tıbbi, yönetsel, vb.) evreniyle gittikçe daha çok bütünleştiğidir."]

10. Foucault şöyle yazar: "Güvenlik mekanizmaları da mekanizma olarak son derece eski. Hatta tersten bakarsak, yani çağdaş zamanlarda geliştirilen güvenlik mekanizmalarını inceleyecek olursak, bunların hiçbir şekilde hukuki-yasal yapıların ya da disiplinci mekanizmaların paranteze alınmasına veya ortadan kaldırılmasına dayanmadığı da mutlak derecede açıktır. Aksine... Örneğin ceza düzeninde, bu güvenlik düzenin de bugün olup bitenlere bakın. Kanuni önlemlerin, kararnamelerin, tüzüklerin ve yazışmaların tümü, güvenlik mekanizmalarını, bu giderek büyüyen bütünü sağlamlaştırmaya yarıyorlar. Aslında Ortaçağ'da ve klasik dönem geleneğinde hırsızlığa dair yasal kod bugünküne oranla epey sadeydi [...] tam da "güvenlik önlemleri" olarak adlandırılan kanunlar bütününü, bireylerin tahliye sonrası gözetimini ele alın: Burada yasa konusunda bir artış, bu güvenlik sistemini işletmek amacıyla hukuki-yasal aygıtta gerçek bir artış göreceksiniz." Michel Foucault, *Sécurité, territoire, population*, Paris, Seuil-Gallimard-EHESS, 2004, s. 9 [Türkçesi, *Güvenlik, Toprak, Nüfus*, Çev. Ferhat Taylan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 9].

rar.[11] Neticede, normalleştirme (düzenleme veya güvenlik) toplumları, bundan böyle, nüfusun "anormaller"in yönetilme biçimlerini yönlendirecek ve meşrulaştıracak bir "düzenin önceliği" ilkesinin himayesi altında olacaktır.

Şunu hatırlatmak gerekir ki, Foucault yaptırımların varlığına karşı çıkmaz, bireyler kuralları çiğnedikleri takdirde onların cezalandırılmasında "skandal"[12] diye görülecek bir şey bulmaz. Buna karşılık, bir toplumun gerçek sorunlarını hesaba katmadan keyfi ve arkaik uygulamaları kabul eden adalet sistemine kafa tuttu diye bir insanın hapse atılmasını "kabul edilemez"[13] görür. Bu yüzden, cezalandırılması gereken eylemlerin açıkça tanımlanmasını talep eder, "disiplinci olmayan" yeni bir hukukun gelmesini temenni eder ve çağdaş Beccaria* ve Bertin'in, yani görevi adaleti elden geçirmek olanların elini zorlamak için yaptırımlardaki tutarsızlıkların altını çizer.

Bununla birlikte, yasadışılıklara farklı farklı muamele edilmesi ve "düzenin önceliği" temaları, Foucault'nun cezaların insancıllaştırılmasına katkıda bulunan uygulamalara ilişkin çekincelerini ifade

11. Foucault, *La société punitive*'te (2013) nüfus cüzdanı taşıma zorunluluğu ve piyango yasağı gibi "yeni suçlar"ı takdim eder.

12. "Bizimki gibi bir toplumda ceza hukukunun toplumsal oyunun bir parçası olduğunu ve bunu gizlemek gerekmediğini sanıyorum. Bunun anlamı, bu toplumun parçası olan bireylerin, herhangi bir kuralı ihlal ettiklerinde cezalandırılmaya ve cezalarını çekmeye elverişli hukuksal özneler olarak kabul edilmesidir. Sanıyorum, bunda utanç verici bir şey yok. Ama, somut bireylerin hukuksal özneler olarak fiilen kabul edilebilmelerini sağlamak toplumun görevidir. Kullanılan ceza sistemi arkaik, keyfi ise bir toplumun gerçek sorunlarına uygun değilse, bu güçtür. Örneğin, ekonomik suça eğilimlilik alanını ele alalım. Bu alanda yapılması gereken çalışma, *a priori* olarak, bu sistemi uyarlamak ve daha kabul edilebilir kılmak için daha fazla tıp, psikiyatri katmak değildir; ceza sisteminin yeniden düşünülmesi gerekir. 1810 tarihli Ceza Yasası'nın sertliğine geri dönelim, demiyorum. Demek istediğim, bizimki gibi bir toplumda, cezalandırılması gerekenle cezalandırılmaması gerekeni açıkça tanımlayacak bir ceza yasasına ilişkin ciddi bir fikre geri dönelim; toplumsal oyunun kurallarını tanımlayan bir sistem fikrine geri dönelim". Michel Foucault, "Qu'appelle-t-on punir"? (1984), *Dits et écrits II*, Paris, Gallimard, 2001, s. 1464-1465 [Türkçesi: "Cezalandırmak Neye Diyoruz?", *Seçme Yazılar 4 - İktidarın Gözü* içinde, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, 2007 (2. bas.), s. 261-262].

13. Michel Foucault, "Je perçois l'intolérable", *Dits et écrits I*, Paris, Gallimard, 2001, s. 1071-1073.

* Cesare Beccaria Bonesana (1738-1794), Aydınlanma Çağı'nın önemli isimlerinden İtalyan hukukçu, filozof, ekonomist ve edebiyatçı, "Suçlar ve Cezalar Hakkında" adlı (*Dei delitti e delle pene*) kitabı ile mevcut çağdaş ceza hukukunu kurmuş ve ölüm cezasına ilk karşı çıkanlardan biri olarak bu görüşünü yine aynı eserde gerekçelendirmiştir. (ç.n.)

ederken dayandığı düşünsel arka planı oluşturur. Hatırlatalım ki kapatma iki işlevi yerine getirmek zorundadır:

1. Suç tekrarından kaçınmayı sağlayan önleyici ıslah işlevi;
2. [Suçun verdiği zararı] onarmak üzere verilen acının organizasyonu yoluyla aşağılanmış bir topluma yapılan yanlışları telafi etmeyi sağlayan cezalandırma işlevi.

Yine de Foucault tutukluları ıslah etme (*réformer*) konusundaki başarısızlığının ışığında, hapishanenin her şeyden önce tekrar tekrar aynı suçları işleyen insanlar üretmeye ve girip çıkanlara rezilliğin damgasını vuran "bir suç okulu" olmaya devam ettiği ölçüde davalıları adalet sisteminin insafına bırakmaya hizmet ettiğini düşünmektedir. Bu bakımdan, marjinalleştirme tekniği olarak hapishane[14] esasen ikincil hedeflerin takip edilmesini mümkün kılacaktır: işsizlerin zorla çalışmaya döndürülmesi, istenmeyenlerin yerinden edilmesi, iktidar için bir istihdam havuzunun oluşturulması, insanların işe yarar ve daimi bir biçimde damgalanması. Sonuç olarak, kapatmanın rolü kesinlikle suçları ortadan kaldırmak değil, daha ziyade gayri medeni davranışlar sergileyen kimi bireyleri uysallaştırmak ya da bir dizi rahatsız edici eylemi (yaşam biçimleri, söylem türleri, otoritenin reddi, anormal davranışlar vb.) düzen adına alt ceza (*infrapénal*) düzeyinde cezalandırmak olacaktır.

Foucault, ardı arkası kesilmeyen hapishane eleştirileri karşısında, bedbaht insanların (yoksullar ve göçmenlerin) akın akın hapse gönderildiği (*suremprisonnement*) bir dönemde ortaya çıkan hapis cezasının alternatiflerinin hangi biçimlere bürünebileceğini ve nüfusun gözetim rejimi altına sokulmasını sorgular.[15] "Alternatif-

14. "Sorun model hapishane veya hapishanelerin ortadan kalkması değil. Günümüzde, bizim sistemimizde, marjinalleşme hapishane tarafından gerçekleştiriliyor. Bu marjinalleşme, hapishaneyi ortadan kaldırmakla otomatik olarak yol olmayacaktır. Bu durumda toplum, bir başka araç oluşturuverirdi. Sorun şudur: Günümüz toplumlarının nüfusunun bir bölümünü dışarıya itiş sürecini açıklayan bir sistem eleştirisi sunmak. İşte sorun". Michel Foucault, "Le grand enfermement" (1972), *Dits et écrits I*. 2001, Paris, Gallimard, s. 1174 [Türkçesi: "Büyük Kapatılma", *Seçme Yazılar 3 - Büyük Kapatılma* içinde, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, 2000, s. 115].

15. "Hapishane bir toplumsal baskı aracıdır. Ciddi suçlular, büyük caniler bütün mahkûmların %5'ini bile temsil etmez, geri kalanlar ise çoğunlukla yoksul sınıflardan insanların işlediği orta ve küçük ölçekte suçlardır. İşte üzerinde düşünmeyi gerektiren iki rakam size. Mahpusların %40'ı, davalarından henüz mahkûmiyet kararı çıkmamış sanıklardır, bunların yaklaşık %16'sı göçmendir." Michel Foucault,

ler"in hapishanenin işlevlerini ortadan kaldırmaya veya yasadışılıklara farklı farklı muamele edilmesinin temelinde yatan yararlı suça eğilimli figürünün yeniden üretilmesini durdurmaya hizmet etmediğini göz önünde bulunduran Foucault, ikame cezaların, hapishane içindeki tehlikeleri ortadan kaldırabilseler bile, hükümlüleri toplum dışına itmek suretiyle kapatmanın pozitif etkilerini muhafaza ettiğini düşünür. Montreal'deki konuşmasında, önceki ikame girişimlerinin esasen bir hapishane mantığına (sınırdışı etme-kolonileştirme, Yabancı Lejyon gibi özel seferi kuvvetlerin oluşturulması) göre işlediğini hatırlatarak, güvenlikçi aklın (düzenin önceliği anlayışının) himayesinde ortaya çıkan cezaların yeniden tanzim edilmesinin yine aynı mantığa götürdüğü değerlendirmesinde bulunur. Bu nedenle, hapsetmeye alternatif biçimler, aynı iktidar biçimlerini "kanserli bir doku gibi hapishane duvarlarının ötesine"[16] yayacaktır.

GÜNCELLİK

Hiç kuşku yok ki, Foucault hapsetmeye alternatif önlemlere başvurulması konusunda belirli bir karamsarlık sergiler. İkame cezaların ilerici karakterine yönelik çekinceleri, içerikleri bakımından psikiyatrik toplum kazandırma* anlayışı konusunda dile getirdiği çekincelere benzer: "Ancak dikkatli olmalıyız: Akıl hastanesi mefhumuna karşı çıkan antipsikiyatri hareketi, gündelik hayata yapılan müdahaleleri çoğaltarak psikiyatrinin dışarı taşınmasına yol açmamalıdır."[17] Ceza dünyasının gerçekliğine ve geçirdiği mutasyonlara eleştirel yaklaşan Foucault, 1976'da (yani hapsetme oranının ve adli kontrol altında bulunan kişi sayısının mevcut duruma nazaran nispeten düşük olduğu bir dönemde) polisin açık bir hapishanenin gardiyanları olmaya çağrıldığını öne sürer. Aslında, adli kontrol altındaki insan sayısını gerçekten azaltmak gibi bir etkisi olacak sembolik cezalandırma ritüellerini (af süreci)

"Enquête sur les prisons: brisons les barreaux du silence" (C. Angeli'nin M. Foucault ve P. Vidal-Naquet ile söyleşisi) (1971,) *Dits et Ecrits I* içinde, 2001, s. 1047.

16. Jean-Paul Brodeur (transkripsiyon), "Alternatives" à la prison, *age*. [Bu kitapta s. 18.]

* *Désinstitutionalisation*: Akıl hastanesinden çıkarıp topluma kazandırmak, akıl hastasını toplumla kaynaştırmak amacıyla kurumsal bir bakım yerinden taburcu etme; kurumsallaşmadan vazgeçme. (ç.n.)

17. Michel Foucault, "Par-delà le bien et le mal" (1971), *Dits et écrits I*, Paris, Gallimard, s. 1100-1101.

imtiyazlı kılan uygulamalar lehine eğilim göstermek şöyle dursun, yirmi otuz senedir neredeyse her yerde gelişen kontrol uygulamaları, polis ve yargı yetkilerinin nüfuzunu artırma eğilimi gösterir. Bu tam da, birçok toplumun, gayri medeni eylemlere (atışma, kavga, tehditler savurma, vb.) karşı halkın hassasiyetine yanıt olarak cezaları otomatikleştirmek ve eylemleri kriminalize etmek suretiyle ceza politikalarını sertleştirdiği bir zamanda vuku bulmuştur. Bunun sonucunda yeni suçlar yaratılmış ve hafif suça giren bazı davranışlar hapis cezasıyla cezalandırılabilir hale gelmiştir.[18]

Bugün, Foucault'nun Montreal'de yaptığı konuşmanın üzerinden kırk yıldan fazla süre geçmişken, Fransa'da olduğu kadar (birkaç istisna dışında) dünya ölçeğinde de hapishane nüfusu katlanmıştır. 2000'li yıllarda, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden beri durmadan artan tutuklu sayısı, (ABD hariç) Amerika'da %108, Asya'da %29, Afrika'da %15, Okyanusya'da %59 arttı, Brezilya'da %115'e, Türkiye'de ise %145 artışla yarım milyona ulaştı. Dahası, davalıları duvarların dışında kontrol etmeye yönelik tedbirler, onlarca yıldır güçlü bir artış sergiliyor. Örneğin, ABD'de 1970'lerde 200 bin kişi olan cezaevi nüfusu, şimdi 2,3 milyondur, ki bu sayıya bir de deneme aşamasındaki çeşitli tedbirlere maruz 4,7 milyon kişinin eklenmesi gerekmektedir.[19] Bu nedenle, yaptırım yelpazesinin genişletilmesinin hapsedilen kişi sayısında azalmaya yol açacağı fikri yanlıştır. Alternatif cezalar (ertelenmiş hapis cezası, denetimli serbestlik, sürücü belgesinin askıya alınması, yer değiştirme yasağı, ev hapsi, iş veya eğitim için verilen yarı serbestlik, zorunlu tedavi vb.) çok kısa süreliğine hapis cezalarındaki artışı frenlese de bu cezaların büyük ölçüde azalmasına neden olmadı. Aslında, hapsetmeye alternatif tedbirlerin hapis cezasının süresini uzatmaya, bazı suçların (trafik ihlali, ulaşım dolandırıcılığı, aile içi şiddet, borcu ödememe, dolandırıcılık, tehdit) cezasını ağırlaştırmaya ve "yumuşak" bir gözetim mimarisi oluşturmaya katkıda bulunduğuna inanmak için bir sürü neden var.

Alternatif tedbirlerin, hapis cezası üzerinde gerçekten caydırıcı bir etki yaratmaksızın bu uygulamayla yan yana getirildiğini ve ırkçılığı, ayrımcılığı ve keyfi kararları yüzünden eleştirilen bir kurumun kusurlarına adli kontrol altındaki kişi sayısını artırmakla

18. Didier Fassin *Punir, une passion contemporaine*, Paris, Seuil, 2017, s. 12.
19. *Age.*, s. 19

çözüm bulunamayacağını bilerek, bunların, daha fazla insanı yakalama arzusundan kaynaklanan hapishanelerin aşırı kalabalıklaşması gibi açıkça göze çarpan bir soruna deva olduklarını varsaymak doğru görünüyor.

Versailles Temyiz Mahkemesi başkanı (2012-2018) ve ceza hukukunun sertleşmesine ve asgari cezaların uygulanması politikasına karşı çıkan "Sarkozy karşıtı" sulh yargıcı Serge Portelli gibi yasa koyucular, kriminologlar ve ilerici hukukçulara göre, hapishanelerin aşırı kalabalıktan mustarip olduğu bir bağlamda hapis cezasına alternatif cezalara başvurmak, "kayırma (*mesure de faveur*) ya da aşırı hoşgörü belirtisi değil, suça karşı en akıllı tepkidir ", zira bunlar "güçlü kısıtlamaların" uygulanmasını ve "aynı zamanda toplumla gerçekten yeniden bütünleşmeye yönelik destek"[20] sağlar. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin tavsiyesiyle aynı ruhu paylaşan Portelli, sanığa yarı serbesti tanıyan alternatiflere başvurulmasının "hem suça eğilimli hem de toplum açısından gerçek bir fayda sağladığını, çünkü suça eğilimlinin, toplumsal tercihlerine ve sorumluluklarına uygun yaşamaya devam edebilecek durumda olduğunu"[21] düşünür. Böylece, ikame cezalar, suçluların, suçlandıkları ve suçlu bulundukları fiiller bakımından çok ağır bir yaptırım teşkil eden tutukluluk eziyetine katlanmak zorunda kalmadan kabahatlerinin kefaretini ödemesine izin vermeleri açısından ehvenişer olacaklardır. Bunlar gerçek bir ilerlemeyi temsil edecektir.

Yaptırımlar yalnızca kişilere karşı kabahat işlemiş bireylere veya başka türlü hareket edebilecek hükümlülere uygulanırsa, alternatif cezalar lehindeki argümanlar Foucault'nun beyanıyla bağdaşmaz değildir. Bununla birlikte, Batılı ülkelerin çoğunda yaptırımlar konusunda eğilim, bir yandan, yeni bir hoşgörüsüzlüğe konu olan suç eylemlerinde bulunan kişilerin adalet önüne çıkarılmasından[22] ve öte yandan, "toplumsal sorumluluklarını" yerine getirmek için gerekli kaynaklardan yoksun olan ya da sürekli

20. Serge Portelli "Les alternatives à la prison", *Pouvoirs*, cilt 4, sayı 135, 2010, s. 28.
21. *Age.*, s. 16
22. Örneğin Fransa'da, (trafik yönetmeliği ihlallerini trafik suçları olarak yeniden sınıflandıran yasal değişikliklere konu olan) trafik suçları, uyuşturucu kanunu suçları ve (sorgulanan biri bir güvenlik memuruna karşılık verdiğinde vuku bulan) kamu otoritesine karşı işlenen suçlar yükselişte. Bu suçlar hapis cezalarının üçte birini temsil ederken, hapis cezalarının %1'ini oluşturan cinayet ve silahlı soygundan verilen hükümler düşüşte. Didier Fassin, *L'ombre du monde. Une anthropologie de la condition carcérale*, Paris, Seuil, 2017, s. 152.

polis gözetimi altında bulunan (dış görünüşünden dolayı yapılan kontroller, kimlik kontrolleri, durdurup üst arama) toplumsal açıdan dezavantajlı ve etnik olarak ayrımcılığa uğramış gruplara ayrıcalıklı muamele etmekten ibarettir. Aslında yaptırımların hafifliğini ilerleme olarak gören alternatifler yanlısı vizyon, yaptırımlar evrenini yöneten, organize eden ve yönlendiren çarpıklıkları ve belirlenimleri göz ardı eder. Kapatma alanları dışında uygulanan mahpusluktan kaynaklanan sıkıntıların, hapis cezasından açıkça kopmayan yasal yükümlülükler getirerek sistemli ayrımcılığı sürdürdüğünü ve artırdığını dikkate almayı ihmal eder. Bunu öne sürmek, alternatif cezaları savunanların ırkçı ve sınıf ayrımcısı olduğu anlamına değil, ama alternatif yaptırımlarda kaydedilen görünüşteki ilerlemenin, cezaların belirlenmesine ilişkin eleştirel ve bulgulayıcı (*heuristique*) bir inceleme tarafından olduğu gibi ortaya çıkarılabilecek bir seraptan ibaret olduğu anlamına gelir. Fransa'daki adli deneyimler hakkındaki etnografik araştırmalar, felsefi düşünceler ve kişisel tanıklıklar (Didier Fassin'in *La force de l'ordre*; Assa Traoré ve Geoffroy de Lagasnerie'nin *Le combat Adama* başlıklı eserleri) gibi ABD'deki çalışmalar da (Alice Goffman'ın *On the Run*; Patrisse Cullors'ın *When They Call You a Terrorist*; Jackie Wang'ın *Capitalisme carcéral* adlı eserleri) ağız birliği etmişçesine hep aynı hikâyeyi anlatır: Ayrımcı aşırı gözetim ve görünüşe göre onları icra eden adalet temsilcilerinin gözünden kaçan siyasi tercihler sebebiyle ırksal azınlıklara mensup insanların yargı önüne çıkarılması hikâyesidir bu.

Lakin yargı sisteminin ayrımcı olduğunu sağır sultan bile duymuşken, bunun kriminoloji alanının uygulayıcılarının ve gözlemcilerinin gözünden kaçması mümkün değildir. Ceza verilecek nüfusun seçiminin, polisin insanların fiziksel görünüşlerine göre profillerini çıkardığı sokaklarda başladığını ve ardından da bazı türdeki davalara küstahça bakan savcıların, dava vekillerinin ve atanmış avukatların bürolarında devam ettiğini nasıl görmezden gelebiliriz? Bugün şuna hiç şüphe yoktur ki suça eğilim istatistikleri siyasi, polisiye, adli ve cezai uygulamaları izah etmez, aksine bu istatistikler daha ziyade suç politikaları, polis uygulamaları ve yargı kararlarıdır; bunların yaptığı da, küçük suça eğilimleri bastırmanın ve resmi bir şekilde ifade edilmese de varlığı aşikâr bir garez güdülen gruplara ağır yaptırımlar uygulamanın normalmiş göründüğü bizim çağımızda, "karar vericilerin, yasa koyucuların,

polis memurlarının ve yargıçların inisiyatif ve sorumluluk sahibi olduğu gelişme ve değişik likleri meşrulaştırmak üzere"[23] istatistiklerde ipuçları bulmaktan ibarettir.

Foucault, Montreal'deki konuşmasında, alternatif cezaların etkileri konusundaki endişesinden bahseder: Polisin seçici uygulamaları suça eğilimliler yaratıyorsa, alternatif cezaların getirilmesi de polise yakaladığı kişileri yargı sürecinden önce izleme görevi vererek polisin gücünün pekiştirilmesine hizmet eder. Foucault, 1977'de Antenne 2 kanalında verdiği bir mülakatta, adaletin gerçek görevinin, polisin kimin cezalandırılacağını belirleme kapasitesini [mahkeme kararıyla] onaylayarak polis teşkilatının işlemesini sağlamaktan ibaret olduğunu savunarak söz konusu endişesini açıklığa kavuşturur.[24] Bu açıdan, sözlerinin dokunulmaz karakteriyle polis, farklı gruplara farklı muamele edilmesinin temel aktörü, toplumsal garezin performatif taşıyıcısı olarak görülür.

Geriye dönüp Montreal konuşmasını okumanın sağlayacağı fayda, Foucault'nun bu konuşmada bugün artık ayyuka çıkan bir eğilim konusundaki öngörüsünden ileri gelir.

23. *Age.*, s. 89.

24. "Michel Foucault: la justice et la police", televizyon mülakatı, 25 Nisan 1977, Antenne 2, Serge Moati (yönetmen), Jack Lang, Serge Moati ve Jean Denis Bredin (yapımcılar) [İnternette].

"Gözetim Altındaki Ev"
Tony Ferri ile Yapılan Mülakat[1]

Foucault, Hapishaneye "Alternatifler"*de, hapishanenin ortadan kaybolup yerini cezaevi mimarisinin işlevlerini toplumun göbeğine taşıyacak yaptırım biçimlerine bırakması ihtimalini öngörür. Bunun bir ilerleme teşkil edeceğini öne sürmeden, Foucault'nun hapishanelerin kaldırılmasından yana olup olmadığını sorabiliriz kendimize.*

Michel Foucault'nun hapishanenin kaldırılmasından yana olduğunu hiçbir zaman açıkça beyan etmediği, ceza infaz kurumlarının çağdaş ceza cephaneliği olmaktan çıkarılmasının zaruretini öne sürerek hiçbir zaman pozisyon almadığı doğruysa da bütün felsefesi, her halükârda 1970'lerde *Gözetleme ve Cezalandırma* etrafında şekillenen felsefesi, yalnızca hapishanenin ve onu varsayan ideolojinin kökten sorgulanmasına değil, aynı zamanda gerçek anlamda cezaevi rejiminin reddedilmesine dayanır. Bu bağlamda Michel Foucault'nun hapishaneyi bir "ölüm kurumu" olarak tanımladığını hatırlamakta fayda var. Kuvvetle şunu vurgular: "Hapishane ölümün alternatifi değildir, ölümü beraberinde getirir. Yasayı uygulamakla yükümlü olan, ama aslında onu askıya alan bu ceza infaz kurumunu baştan başa aynı kırmızı iplik dolaşır: Hapishanenin kapılarından bir kez geçildi mi artık keyfilik, tehditler, şantaj, dayak hüküm sürer.

1. Tony Ferri, Groupe d'études et de recherches philosophie, architecture, urbain (GERPAU) bünyesinde çalışan bir filozof ve araştırmacıdır. Aynı zamanda Fransa'da entegrasyon ve denetimli serbestlik konusunda cezaevi danışmanlığı yapmaktadır.

[...] Hapishaneler söz konusu olduğunda mesele "iyileştirme" değil ölüm kalım meselesidir."

Öyle ki, bu bilgi veya hatırlatmalara sahip olduğu halde, Michel Foucault'nun neden açıkça veya ısrarla "ılga" (*abolition*) sözcüğünü kullanmadığını sormak gerçekten ilginç. Ya da daha ziyade, özellikle, tutukluların ve tutuklu ailelerinin sesini duyurmak ve mahkûmların her gün maruz kaldığı insanlıkdışı koşullarını ifşa etmek ve kınamak amacı taşıyan *Hapishaneler Hakkında Haberleşme Grubu*'nun (GIP) kuruluşu vasıtasıyla, hapishanelerin kaldırılmasını savunan hareketi diğer birkaç kişiyle birlikte desteklemiş olduğu halde acaba neden ad vererek bu hareketin saflarına katılmadı?

Bana öyle geliyor ki buna verilebilecek ilk cevaba dayanak olarak şu sebep düşünülebilir: Hapishanelerin kaldırılmasını savunan ya da hapishane karşıtı akım, bir şekilde, hapishane biçiminin yerine başka cezalandırma tarzlarını ikame etme, bir ideolojiyi başka bir ideolojiyle değiştirme, iktidardan uzaklaşmak yerine iktidara yaklaşma ihtiyacı tarafından tuzağa düşürülmüş olabilir. Temelde, hapishanelerin kaldırılmasını savunan görüşte şöyle bir sorun var: Bu görüşün meseleye bakış açısı, cezaların değiştirilmesi veya kısmen elden geçirilmesine dayanıyor ve dolayısıyla hapsetmenin yerine, belki de sadece kökten yeni bir şey sunmamakla kalmayıp aynı zamanda muhtemelen sistemi mevcut haliyle yeniden üretecek alternatif önerilerde bulunmak gibi bir risk taşıyor. Kısacası hapishanelerin kaldırılmasını savunan görüş, analizlerinin derinliğine ve bazı konumlarının radikalliğine rağmen, basit reformist bir görüş olarak kalmakla, onu mevcut iktidarın suç ortağı yapacak bir mantığı paylaşmakla, hapis cezası yerine önceden imal edilmiş alternatifler dayatmaya istekli bir tavır takınmakla suçlanabilir. Bildiğiniz gibi, bu konu hakkında gayet açık olan, yakın zaman önce çıkmış *Abolir la prison. L'indispensable réforme pénale* (Paris, Libre et Solidaire, 2018) başlıklı kitabın yazarıyım. Bu kitapta, filozofun ikili işlevinden yararlanmaya çalıştım: bir yandan eleştirel işlev, diğer yandan yaratıcı işlev. Kitap, eleştirel işlevi uyarınca, ilk bölümde, hapishaneleri kaldırma davasının savunusuna girişmenin uygunluğunu ve nesnelliğini göstermeyi mümkün kılan tüm argümanları ve olguları yeniden ele alıp genişletiyor. İkinci bölümde, bana göre yaratıcı işlev gereği mesele, değişim önerilerinde bulunmak, dolayısıyla bugün var olan hapishane modeli yerine, hükümlülerin sorumluluğunu almanın bambaşka bir modelini

açıklamak ve bunu incelemeye sunmaktı. Tam da hapishanelerin varlığını şiddetle eleştiren, onun tümden ortadan kaldırılmasını talep eden insanların beni eleştirmekten geri kalmadığını söylersem bilmem şaşırır mısınız? Bu neden ileri geliyor? Muhtemelen bu hususta (her ne şekilde olursa olsun) öneriler sunmanın kendisinin onlara göre bir açmazın yansımasına benzemesinden ileri geliyor, çünkü onların nezdinde öneride bulunmak, bir iktidar etkisinden kaynaklanır, bir karar vericinin, ideoloğun yapacağı iştir, çekingen bir konumdur, dolayısıyla yeterince radikal değildir, bu sebeple de kökten retçilere göre, tam tersine, tertemiz bir sayfa açmayı ve mutlak yeniliğin ortaya çıkışının peşinde olmayı gerektiren asıl hedefi ıskalar. Bizzat Michel Foucault da mutlak surette yeniden temellendirme yönündeki isteğini, *tabula rasa*'nın zuhur ettiğini görme arzusunu kendi meşrebince ifade etmişti. Bunu yaparken de "Toplumumuzda cezalandırılabilir olmanın tüm ekonomisini yeniden düşünmek" için her türlü sebebin bulunduğunu, bunun da, kabul edelim ki, bir nevi devrimci alt üst oluş çağrısında bulunmanın bir yolu olduğunu ısrarla dile getirir. Zira böyle bir bakış açısından, kaldırılması gereken sadece hapishane değil, bizatihi cezalandırılabilirlik ekonomisinin kendisi, yani mahkûmiyet sisteminin sırtını dayadığı ceza rejimi, mevcut yasalar ve toplumsal eşitsizliklerdir de aynı zamanda. Başka bir deyişle, Michel Foucault'nun hemen hapishanelerin kaldırılmasını savunan düşüncenin izinden gitmemesinin sebebi, belki de bu görüşün ona fazlasıyla pısırık ve yumuşak gelmesi, bilhassa da eylemlerinin sonunda iktidarın tuzağına düştüğünü veya iktidar tarafından başka bir şekilde kullanıldığını görmekten duyduğu çekince olabilir.

Michel Foucault'nun hapishanelerin kaldırılmasını savunan akıma resmen katılmamasının sebebi olarak ileri sürülebilecek diğer bir argüman da eylem ve mücadeleler argümanı olabilir. Nitekim, *Dits et écrits*'nin yazarının, Jean-Paul Sartre'ı takiben, başka şeylerin yanı sıra, *praxis*'e, yani gerçeğin kalbindeki itiraz ve mücadele pratiğine büyük bir önem verdiği açıktır. Başka bir deyişle, Michel Foucault, gelecekteki dönüşümlerin somut olarak gerçekleştiğini görme ihtimaline ilişkin olarak, üniversitede ya da Collège de France'ta daha sonra benimsetilmesi gerekecek, etkililiği ve inandırıcılığı olmayan yeni bir ideoloji ya da ütopya formüle etmekle yetinmek yerine, varoluşçuluğun baş figürü gibi, bazen sokakta, fabrikalarda, üniversitede, mahkemelerde savaşmayı tercih etmiştir. Zira şunun gayet

farkındaydı ki gelecekte yeni bakış açılarının veya başka herhangi bir şeyin ortaya çıkabileceği, asla tam olarak verili olmayan ama inşa edilmeyi bekleyen bir istikbalin hatlarının çizilebileceği yer, yeniden bir araya toplanma ve spontane ayaklanma vesilesiyle, halk hareketleriyle dayanışma yoluyla, gerçeğin kalbiydi; kısacası herkes tarafından hemen algılanmasa veya herkes için açıkça tanımlanmasa bile, yeni pratik uygulamaların çerçevesi ancak gerçeğin kalbinde belirebilir. Görünüşe göre Michel Foucault benzer şekilde şöyle bir kanaate sahipti: ideolojik bir rejimi ve ondan türeyen kurumları devirme hareketinin başarıya ulaşma şansı belki de başka bir ideolojiyi yardıma çağırdığında değil de toplumsal mücadelelerin ve halk kitlelerinin eylemlerinin ifadesi olduğunda daha fazladır; dolayısıyla Foucault bu hususta, Jean-Paul Sartre'a ve onun pratik felsefesine katılıyormuş gibi görünüyordu. Bu bakımdan, varoluşçu filozofun, kendisi ile psikiyatrist Franco Basaglia arasında antipsikiyatri akımının somut uygulamaları ve akıl hastanelerinin kaldırılması sorunu üzerine daha sonra ünlenen bir tartışmada sarfettiği sözler önemlidir. "Bana öyle geliyor ki" diye belirtir Jean-Paul Sartre, "sanki kitleler bu kurumları [akıl hastanesi, hapishane] doğuştan reddediyormuş gibi düşünmekle ve bu reddin kendisini incelemekle, onu pekiştirmekle kalırsak, yolumuzun ütopyadan geçmesine gerek kalmayacaktır. Bundan sonra ne olacağını formüle etmeden pratik bilime, kurumlara saldırılıyor. Yalnız, insanın istediği verilmez, verilecek olan asla tam olarak insanın istediği şey değildir. Daha iyi olabilir bu [...] Bana göre, bir şeye varmanın yolu işte budur." Ve ekler: "Çok yakın bir zamanda yeni ideolojik göstergeler haline gelebilecek unsurlar, pratikte bulunur."

Hapishanenin "alternatifleri" nelerdir? 1976 yılındaki konferansta, bu alternatiflerin insanileştirilmiş hapsetme (model hapishane) ve toplum içinde çekilecek cezalar olduğu dile getirilir. Daha ne söylenebilir?

Bana öyle geliyor ki, on sekizinci yüzyılın sonunda ve on dokuzuncu yüzyılın başında ortaya çıkan ve tarihsel olarak gelişen, eşi görülmemiş bir ceza tekniği olarak hapishanenin doğuşu sorununu iyice anlamak için, Michel Foucault'da bu meseleye yaklaşmanın yolu, onun liberal ekonominin yükselişi ve bireyleri çalışma yoluyla düzeltme yöntemleri hakkındaki düşüncelerine bakmaktır. Yaptığı

araştırmalara göre, hapishanenin ortaya çıkışında kurucu fikir, özellikle çalışma yoluyla suçluları toplumla yeniden bütünleştirme ve suçu önleme arzusuna dayanıyordu. Nitekim Michel Foucault'da şu düşünceyi buluyoruz: Liberalizmde çalışmaya değer kazandırılmasından maksat, yalnızca yaratma kapasitesini, girişimciliği veya profesyonel bir faaliyetin icra edilmesiyle gönenme umudunu artırmak değildir, bunun yanı sıra ve daha incelikli bir şekilde, özneleri, hareketlerini, etkinliklerini ve çevrelerindeki alanı daha iyi kontrol edecek, yerine getirilmesi gereken belirli sayıda göreve bağımlı kılacak ve belirli bir çerçeveye uygun hale getirecek ve onları sabitleyecek şekilde yerler, organlar, etkinliklerle eşleştirmek de amaçlanır. Bu, Foucault'da bulduğumuz, liberalizmde ve liberalizm yoluyla disiplin rejiminin yükselişi ve "bedenlerin bölünerek kontrol edilmesi"* temasıdır.

Bununla birlikte, mevcut ekonomimiz açısından düşünürsek ve daha pratik bir bakış açısı benimsersek, bir yandan meslek veya eğitim faaliyeti, diğer yandan barınma, toplumla yeniden bütünleştirme ve özellikle küçük ve orta ölçekli suça eğilimin tekrarını önleme amaçlı, tabiri caizse, iki merkezi kutbu oluşturmaktadır, çünkü bu iki kutup veya vektör büyük ölçüde kişilerin mesleki ve sosyo-ekonomik düzen bakımdan temel dayanaklarının derecesine, istikrar ve değer kaynağı olan maddi altyapılarına tekabül eder. Uzun süre hapis yatanlar söz konusu olduğunda, bunların her şeyi ya da neredeyse her şeyi yeniden öğrenmek zorunda olduğunu belirtmek abartı olmaz. Bu bağlamda, bir anekdot aktarmam gerekirse, uzun yıllar hapis cezasına çarptırılmış emeklilik yaşındaki bir hükümlüyü anımsıyorum da serbest bırakılınca bir yıl boyunca çaba harcadıktan sonra artık tek başına otobüse binebildiği için gurur duyuyordu. Daha genel itibariyle, bu insanların sosyolog Erwin Goffman'ın kapatılmanın "damgası" dediği şeyden nasıl kurtulacaklarını yeniden öğrenmek zorunda olmaları dikkate değerdir, zira bir dönem dört duvar arasına kapatılmış kimse yara almadan kurtulamaz ve bu süre uzadıkça yaranın derinleştiği de aşikârdır. O halde, gelecek vaat eden veya başarılı bir yeniden entegrasyon için çalışma ve barınma zorunlu koşullar olsa da, kapsamlı ve çok yönlü bir destek sağlanmadığı takdirde, bunlar mahpusların toplumsal hayata yeniden intibak edebilmesine yetmeyecektir.

* *Quadrillage*: Sıkı güvenlik altına almak ve kontrol etmek amacıyla bir yerin sistematik olarak [ızgara biçiminde] küçük bölgelere bölünmesidir. (ç.n.)

Açıkçası, birçok mahpus kategorisi olduğu konusunda ısrar etmek gerekiyor. Beş yıllık hapis cezası zaten ağır sonuçlar doğuruyorken, on veya yirmi yıl hapis cezasının fiziksel ve ruhsal olarak yarattığı kalıcı etkiler ölçüye gelmez ki bunun sonucunda mahpusun aile hayatında ve girdiği toplumsal, duygusal, cinsel ilişkilerde kaçınılmaz olarak yaşayacağı sayısız sorun da cabası.

Tutukluların genelde duvarların arasında (aileleri, akrabaları, eş veya partnerleri veya çocukları tarafından) terk edilmişlik duygusu yaşayacaklarını, kendine güven eksikliği çekeceklerini, örneğin, para biriminin geçirdiği değişim veya teknolojik dönüşümlerin hızı karşısında kimi kez dışarıdan korkma ya da toplumsal hayata yeniden karışma sorunuyla karşı karşıya kalacaklarını saptamak çarpıcıdır. Ayrıca yüksek duvarlar yüzünden ufuk çizgisinin algılanmamasından kaynaklanan görme bozuklukları gibi doğrudan hapsedilmenin neden olduğu fizyolojik veya somatik bozukluklardan da mustarip olabilirler. Yine, sokakta gezmeyi yeniden öğrenme zorunluluğuna bağlı zorlukların yaşanması, mekân ve zaman işaretlerinin kaybolması gibi bir risk söz konusudur, çünkü özellikle uzun süre ceza alan birçok hükümlü, sürekli bugünün hangi gün olduğunu sorar, üstüne üstlük bu durum, hem bir işe yaramazlık ya da toplumun ıskartasını cisimleştirme duygusuyla hem de sabıka kaydının ve "tutuklu" etiketinin sebep olduğu itibarsızlıkla daha da katlanır. Son risk ise, Vladimir Jankélévitch'in "geleceğe dair öngörüde bulunmanın ve bunun umut boyutunun yok edilmesi" dediği şeydir. Çok uzun yıllar tutuklu kaldıktan sonra dışarı çıktıklarında eskiden oturdukları yerlere dönmeyi ya da tamamen gözden kaybettikleri akrabaları veya aile üyeleriyle yavaş yavaş yeniden bağlantı kurmayı arzulayan mahkûmlar tanıdım. İşte ayrıca bu yüzden de, terminolojiyle konuşmak gerektiğinde, bu kelimelerin kullanılması konusunda tartışma olsa da, ben uzun süreli hapis cezasına çarptırılan kişiler için bile yeniden katılma (*réinsertion*) veya yeniden sosyalleşme kelimelerini tercih ediyorum. Bunun temel sebebi, hayat yolculuğunda eksik kalmış ya da yapısı bozulmuş dahi olsa bir insanın mutlaka bir öyküsü, toplumsal dokuda bir kaydı, anlatacak bir hayat hikâyesi olduğu fikrinden yola çıkmam. Özetle, gerçek dünyayla bağı bulunmayan, toplum içinde kendisine ait yeri yeniden edinmeye hakkı olmayan hiç kimse yoktur. Öte yandan, hapsedilmiş insanların mahremiyetine somut olarak girdiğimizde, özellikle toplumsal düzene biçim veren

faktörlerin bu insanların yaşam seçimlerini ne ölçüde belirlediğini veya etkilediğini anladığımızı da eklemek isterim. Bu nedenle, yeniden bütünleşme veya yeniden sosyalleşme sözcükleri, insanların gerçekte, ne kadar istikrarsız veya atipik olursa olsun bir geçmişi, bir çıpası olduğunu, sıfırdan başlamadıklarını (burada *ex nihilo* bir zokadır), örneğin bir aile ya da eğitim mirası bulunduğunu duyurur.

Michel Foucault'ya göre, hapishane söz konusu olduğunda, pratik düzeyden ziyade felsefi düzeyde sorun yaratan şey, yalnızca onun ideolojisi değil, bizzat varoluşu ve şimdiden onun dışarıya taşınması (*externalisation*) yönünde bir harekete tanık olmamızdır; bu gözlem, 1976'daki Québec konferansının metninde gerçekten çok açıktır. [Hapishanenin] dışarıya taşınmasından, bugün geleneksel tutukluluğu içermeyen başka hapishane biçimlerinin gürül gürül geliştiğini, hapishanenin âdeta dışarıya doğru "patladığını" ve özgür yaşama yayıldığını anlamak gerek. Michel Foucault, bu konferansta, örnek vaka babında, dışarıda kapatma yöntemleri olarak, denetimli serbestliğin eşlik ettiği ya da etmediği bir ertelemeyi barındıran hapsedilmeye mahkûm edilmenin ortaya çıkışını hatırlatır. Bu anlamda, gözaltında tutulmak kaydıyla tahliye, kendisini bir nevi açık havada tutukluluğun tesis edilmesi olarak, hapishanenin açık alana ihraç edilmesi biçiminde sunar. *Gözetleme ve Cezalandırma*'nın yazarı için, özgür ortamda cezai olarak telaffuz edilen ve uygulanan yasak ve yükümlülükler, "bedenin ele geçirilmesi" tekniği olarak hapsetme dispozitifinin ortak alana doğru sürülmesi eğilimine işaret eder, çünkü hapsetmeye alternatif tedbirlerin serpilip gelişmesi gerçekten de bu yasak ve yükümlülükler adına mümkün kılınmıştır. Genel itibariyle, "alternatif" sözcüğünde ve sözcüğüyle, gözetimin sıradan hapishane duvarlarının dışına taşınmasının ve dışarıda büyümesinin araçları anlaşılmalıdır, bu da hapishanenin açık ortamla eş ölçüde yayılmak gibi benzersiz bir nitelik sergilediğini anlatır.

Özel bir terminoloji kullanmak söz konusu olduğunda genelde, belli durumlarda dahil etme ve dışlama kelimelerini kullansam da ilk kelimeyi açık alandaki cezalar için, ikinci kelimeyi ise hapis cezaları için ayırmak bana çoğu kez yararlı görünüyor, böylece pratikte cezalandırmanın veya gözetlemenin uygulandığı yerlerin farkını kavramsal olarak daha iyi ayırt etmek ve nitelendirmek mümkün hale geliyor. Öyle ki, benim görüşüme göre, dışlama, hapishanenin kesip çıkarıcı veya kesici doğasına, hapisliğin karşı-dünyasına sü-

rülme jestine, toplumsallıktan kopmanın sonuçlarına göndermede bulunur, dahil etme ise daha ziyade nüfusun genelinin gözlenmesi ya da bireylerin toplumun ortasında kontrol edilmesi eylemiyle ilişkilidir ki elektronik gözetim altında tutulma bunun güçlü bir simgesidir. Bu durumda, dahil edici cezalar, kesip çıkarmaktan ya da koparmaktan *(ablative)* ziyade zorunlu adanmayla, sunuyla (*oblative*) ilgilidir, çünkü bu tür cezalar, bireyin kendi hakkındaki hükmün uygun şekilde infaz edilmesine bağlılığını, hatta katılımını gerektirir. Elektronik gözetim altında tutulan kişinin bileziği [takip cihazını] vücudunda sürekli taşımaya ve kendi gözetlenmesinin vasıtası olmaya rıza göstermesi gerektiği gayet açıktır. Bununla birlikte, iki kavram arasındaki zıtlık entelektüel açıdan aydınlatıcı ve işlevselse de pratik alana uygulanması söz konusu olduğunda nüanslandırılması gerekir: Nitekim, dahil etme ve dışlamanın çeşitli düzeylerde iç içe geçtiğini görmek alışılmadık bir durum değildir, bazı haller olur ki tutuklu, serbest bırakılmaktan korkacak raddede hapis cezasına bağlı kalabilir veya uyum sağlayabilir; ceza takip cihazını takan kişi bir gerilim atmosferi içine düşüp, toplumsal veya ailevi hayatını etkileyen bir dizi derin kırılma yaşayabilir, örneğin gözetim altındaki kişinin eşi dostu, onu sürekli gözleyerek, ona zaman çizelgesine riayet etme zorunluluğunu hatırlatarak, gecikmelerinin hesabını vermesini isteyerek kontrolün bir dişlisi haline geldiğinde böyle olur.

Michel Foucault, hapsetmeye alternatif tedbirlerin, kapatmayı ertelemenin ve yaymanın, kapatmayı dışarısıyla yan yana getirmenin, karma cezalar yaratmanın araçları olarak teşekkül ettiğini belirtir. Sonuç olarak, bu araçların yararı, ona göre, hem en fazla sayıda bireyi kapsayacak şekilde hem de mekânsal olarak, hapishaneye mahsus kapatma işlevlerinin yerine getirilmesini ve genişletilmesini mümkün kılmalarında yatmaktadır. Bunu iyice anlamak istiyorsak şunu gözden kaçırmamalıyız: Michel Foucault toplumumuzu büyük ölçüde, özellikle disiplin altına alan bir toplum olarak okur, yani çağdaş toplum her şeyden önce düşünce ve davranışların normalleştirilmesini amaçlar; bu da, ona göre, insanların dönüşmesini, koşullanmasını, rıza gösterip boyun eğmesini sağlamak için tam toplumun göbeğinde, bedene olabildiğince yakın biçimde bir dizi düzeltme, cezalandırma, zorlama tekniğinin uygulanmasını ve geliştirilmesini gerektirir.

Şunu da kaydetmeliyiz ki şayet mahpus, topluma borçlu durumda görünmesi anlamında "borçlu"* diye adlandırabileceğimiz bir

figür olarak sunuluyorsa, o zaman borcu, bedenine el koyulması yoluyla, kişiliğinden bir şey vermesi şeklinde gerçekleşen gelir kaynağı haline gelmesi yoluyla ya da daha ziyade mahkûmun belirli bir süre borçlu olduğu (ünlü ceza *quantum*'u [miktarı]) göz önüne alındığında, onu toplum adına mahkûm eden ceza kurumuna yaşam zamanından vermesi yoluyla, dolayısıyla bir ıslah cihazına sabitlenmesi yoluyla ödenir. Filozofa göre bu, klasik normalleşme yapılarının (hapishane, okul, kışla, fabrika vb.) kendine özgü tarafıdır. Ceza infaz kurumları dışında açık ortamda takip edilen hükümlüler için de durum farklı değildir. Nitekim, Fransa'da verilen isimle "probationnaire" diye geçen, şartlı tahliyeyle bırakılmış ama cezaevi entegrasyon ve denetimli serbestlik servisi tarafından izlenen bir hükümlü yine de borcunu ödemekle yükümlüdür, bunun için bir dizi yükümlülük ve yasakla, kontrol edilmesini sağlamaya yönelik birtakım tedbirlerle engellenir, öyle ki o da hareketsiz bırakılmış, kısıtlanmış, parametreyle ve mekânla kayıtlı bir gözetime tabi halde hesap vermek zorundadır. Denetimli serbestlik cezası, tutukluluğun özgür yaşamda devam ettirilmesinden başka bir şey değildir, çünkü hükümlü özgürlükler alanının kısıtlanmasına, özgür hareket alanının daraltılmasına, seyahat, insanlarla özgürce ilişki kurma, özel hayatın gizliliği gibi temel haklarını kullanmaktan vazgeçmeye rıza göstermek mecburiyetinde bırakılır.

1976'dan bu yana hem hapsedilen insanların sayısı hem de adli kontrol altındaki kişilerin sayısı arttı. Foucault'nun hapishanelerin muhtemel sonuyla ilgili sezgisi yanlış, buna mukabil hapishane "her yerde" ve toplumsal dokunun aşırı hapsedilmesi/aşırı kontrolü hakkındaki görüşleri gayet doğru görünüyor. Siz ne düşünüyorsunuz?

Michel Foucault, 1976 konferansı vesilesiyle hapsedilmeye alternatif biçimleri ele alırken bunları bir hastalığın ya da kötü huylu bir tümörün topluma yayılmasının göstergesi olarak, "hapishanenin duvarlarının ötesine yayılan kanserli bir doku biçimi" olarak tanımlar. Ona göre mesele bu yolla bütün bir topluma deyim yerindeyse yavaş yavaş ceza zerk etmek, bütün toplumu

* *Dettier*: Borcunu ödemeyemediği ya da ödemek istemediği için cebri icrayla karşı karşıya kalan kişi. (ç.n.)

ıslah etmek ve adli makamlarca kontrol etmektir; böylece yasadışılıklara karşı mücadele ve toplumsal anominin [kimlik kaybı, dışlanma] tesisi gereği, topluma sözde güvenlik, esenlik, kontrol aşısı yapılmaktadır.

Sonuç olarak, eski hapishane kurumu, genelleştirilmiş bir gözetim aygıtı ile değiştirilir veya daha doğrusu ona tabi kılınır (zira hapishane ortadan kaybolmadı, haklısınız, hatta Michel Foucault'nun bu zengin konferansı verdiği dönemden bu yana güçlendi), ben bazı eserlerimde, bu gözetim aygıtını kimi kez hipergözetleme kimi kez cezai pantopi [her yere yayılan ceza] diye adlandırdım, bu tabirleri kullanırken amacım özellikle, bir yandan onun toplumsal bünyenin tüm kıvrımlarına ve çatlaklarına yayıldığını anlatmak, öte yandan bu tür bir toplumsal körelmeyi/güçsüzleşmeyi, geleceğe ve başkalarına duyulan güvenin kaybolmasını ve bu sebeple kişilerarası bağların zayıflamasını ifade etmekti. Michel Foucault ise konuşmasında, tam da özgür çevrenin hapishaneye tabi kılınması hareketini (âdeta hapishanenin yavaş yavaş özgür çevreyi kapsadığını) vurgulamak için "aşırı hapsetme kudreti"den bahseder.

Hapsetmeye alternatif tedbirlerin ortaya çıkmasıyla birlikte, ceza sisteminde ilerleme kaydedildiğinden bahsedebilir miyiz ve klasik hapishane modelinin terk edildiği sonucuna varabilir miyiz? Michel Foucault'nun bu konferansta alternatif modellerin uygulanması hakkında söyledikleri takip edilirse, o bu uygulamalarda ne daha iyi ne de daha kötü bir şey algılar, dolayısıyla cezaların ne iyileştiğini ne de ağırlaştığını söyler, onun gördüğü daha ziyade, bir tür statüko ya da ceza düzeninin tekrarının bir biçimidir, sanki nihayetinde aynı şey görünüşte farklı biçimde yapılıyormuş gibidir, her halükârda hapsetme biçiminin genişletilmesi söz konusudur. Yalnız şöyle bir fark vardır ki, ona göre, bundan böyle bir genişlemeyi karakterize eden şey, işleyişindeki esneklik ya da elastikiyettir, yani öncelikle bizim Batı toplumlarımızda gerçekleşen teknolojik, demografik ve etik evrime uyarlanabilirliği, ikinci olarak, sosyolog Zygmunt Bauman'ın toplumsal bağların bozulması ve başkasını reddetme mekanizmalarını nitelendirmek için "akışkan dünya" ifadesi altında topladığı anlamda "akışkanlığı"dır. Filozofa göre, temelde, klasik hapishaneye nazaran "hep aynı tema üzerine varyasyonlar", "yinelenen" formlar söz konusudur.

Elektronik gözetim, hapis cezasına getirilen bu alternatif önlemlerden biridir. Peki, elektronik gözetimde söz konusu olan nedir? Ona neden karşı çıkmak gerekir?

Aslen Amerika kıtası menşeili olan ve Fransa'da 19 Aralık 1997 tarih ve 97-1159 sayılı kanun uyarınca "elektronik gözetim altına yerleştirme" (PSE) diye adlandırılan elektronik gözetim, yasa koyucunun, hapis cezasını ceza infaz kurumlarının dışında infaz etmenin yeni bir yolunu yaratma arzusundan doğmuştur. Bu uygulama, hükümlüye, hapis cezasını yaşadığı yerde, kendi evinde veya ailesinden birinin evinde, hatta cezaevi yönetimine ait olmayan bir barınma yerinde çekme yükümlülüğünü getirir; bu nedenle, özelliği, hapishanelerin dışında bile gözaltında tutulmayı zorunlu kılmak olan bir tedbire hükümlünün bağlılığını ve katılımını gerektirir. Uzun süredir, iki yıl veya daha az hapis cezasına çarptırılan kişilere, yasal olarak aynı suçu işlememiş olmak kaydıyla uygulandığı için (aksi takdirde cezanın adaptasyonunda bir iyilik olarak, cezanın miktarı veya geri kalanı bir yıla indirilir) elektronik gözetim her şeyden önce küçük ve orta çaplı suça eğilimleri ve daha ziyade hükümlülerin büyük çoğunluğunu hedef alır. Şunu da kaydetmek gerekir ki Fransa'da 24 Mart 2020'de yürürlüğe giren 23 Mart 2019 tarihli yasanın uygulanmasının etkisiyle elektronik gözetim altına almanın adı "elektronik gözetim altında evde tutukluluk" olarak değiştirildi; ayrıca hükümlünün bu dispozitife hak kazanabilmesi için çekmesi gereken cezanın veya geriye kalan cezasının miktarı bir yılı geçmemelidir. Yıllar içinde, bu tekil önlem önemli ölçüde çeşitlilik kazandı, çünkü hâlâ esas olarak ceza ayarlama vasıtası olarak kullanılıyorsa da, artık bu dispozitife (henüz yargılanmamış, bu nedenle hukuki bakımdan masum olduğu varsayılan ve "elektronik gözetim altında evde tutukluluk" (ARSE) uygulanan) sanıklar aleyhinde beyan edilen ceza öncesi tedbirlerin yürürlüğe konması amacıyla da başvurabilmektedir, gerekirse bu tedbirler adli kontrolle de birleştirilir. Buna ilaveten, güvenlik önlemlerinin oluşturulması ve geliştirilmesinin ardından, baskıcı yasal cephanelikte, mobil elektronik gözetim altına yerleştirme (PSEM) diye bireyin hareketliliği izlemeyi hedefleyen bir dispozitif boy gösterdi; bu yeni aygıt ceza sonrası sicile ilişkindir ve ceza öncesi alanla ilgili olarak mobil elektronik gözetim kapsamında ev hapsi (ARSEM) kapsamında yer alır. Bu aygıtların her birinin kendine

has özellikleri vardır, bu yüzden ceza uygulama pratiğine uzak birçok araştırmacının beceriksizce yaptığı gibi bunları kesinlikle birbirileriyle karıştırmamak gerekir, ama böyle olsa da ben, sakıncası yoksa, burada bunları karşılaştırmaya girişmeyeceğim ve aralarındaki farklılıkların ayrıntılarına girmeyeceğim, bunun yerine elektronik gözetim sisteminin hem ilkeleri hem de pratik uygulamaları açısından karşılaştığı tuzakları, engelleri ve öbür yüzünü hatırlamaya çalışacağım. Hükümlünün ikametgâhından çıkma yasağını saatlik periyotlar halinde düzenleyerek, onu evine veya ikamet ettiği yere sabitlemeye yönelik genel bir dispozitif olarak kullanılan cezai elektronik gözetimin, temel hakların gözetilmesi, insan onuruna saygı, cezai mimarinin yapılandırılması ve kişilerarası ve toplumsal ilişkiler meselesi açısından ne kadar ürkütücü sorunlar oluşturduğunu belirtmek hakikaten çarpıcıdır. Doğrudan sadede gelirsek, elektronik gözetimin özellikle aşağıdaki sonuçlara yol açtığını belirtmek şüphesiz yararlı olur:

– Açık alanlara bir kapalılık boyutu sokmak, hapsetme eylemini özgür yaşamın uzandığı yere kadar yaymak;

– Aslında temel hukuk ve medeni hukukla ilişkili tüm metinler tarafından korunan ev gibi devredilemez bir yeri, bir ceza infaz alanına, bir hapishane biçimine, bir ıstırap ortamına dönüştürmek; kamusal alan ile özel alan, suça eğilim ile tersi arasındaki olağan sınır çizgilerini ortadan kaldırmak; kişisel bölgeyi ceza infaz kurumunun bir şubesine çevirmek;

– Ceza infaz kurumunu, ceza düzenlemesi uygulaması gerekçesiyle, mahkûmun ikametgahına (*domus*) ve bedenine 24/24 saat yerleşmek gibi olağanüstü bir hakla donatmak; özel hayatın canevini oluşturan kişisel konut dahilindeki mahremiyet hakkını yok etmek;

– Ceza bileziği [takip cihazı] taşıyanların muhakemeleri, beğenileri, zihinsel durumları, farklı zaman algıları ve mizaçları üzerinde sürekli etkide bulunmak; – Mesleki faaliyetleri ve aile hayatları üzerinde yansımaları olacak şekilde, her gün içlerinde derin bir stres yaratarak sağlık durumlarını sinsice ve gerekli görüldüğünde etkilemek; hükümlünün eşinin ve aile üyelerinin gecikmeler olduğunda veya alarm çalmaya başladığında gözetleme rejimine katılmasıyla münakaşaların ve ayrılıkların patlak vermesini kolaylaştırmak; hükümlünün çektiği ıstırabı, bakışların ardına saklayıp içsel yaşamına gömerek, bu ıstırabın gerçekliğini inkâr etmek ya da gizlemek;

– Gözetim altında tutulan kişilerde, basit normalleştirme hedefinin ötesinde, benlik/kişilik yitimi, öznellik ve özerklik kaybı etkileri yaratmak;

– Eğitsel ve insani yardımla desteklenen anlamlı projelerin yerine, esas itibarıyla kalıplaşmış, maddiliğini yitirmiş, kurallarla belirlenmiş, döngüsel, algoritmik değişimlere endeksli mekanik ve teknolojik bir çerçeve koymak.

– Sözümona, bir öznelliğin nesnelleştirilmesi, bir zamansallığın uzamsallaştırılması, incelik ruhunun geometrikleştirilmesi, var olma duygusunun ölçülmesi veya nicelleştirilmesi peşinde olmak yani yaşantının programlanması, (Bergsoncu anlamıyla) yaşamsal sürenin homojenleştirilmesi, iç yaşamın saatlerin yavan otomatikliğine indirgenmesi, nitel varoluşun başka bir şey tarafından, yani bir yabancılaşma olarak deneyimlenen harici bir kontrol ve inceleme organı tarafından yürütülen bir düzen, hesaplama ve izlenebilirlik sistemine boyun eğdirilmesi, öznelliğin günlerin monoton ardışıklığı ve girdi çıktı sayan bir "hesap makinesi" derekesine düşürülmüş bir yaşamın mekanik tekrarı tarafından yutulması.

– Yapı (mesken, mekân) ile hal (duygusal, psikolojik ve ilişkisel boyut) arasındaki tözsel mimari ilişkiyi tersine çevirerek hapishanenin duvarlarını yeniden yapılandırmak, çünkü tam manasıyla tutuklulukta, kapatılma hissi (hal), sınırlar içine hapsedilmekten (yapı) doğar; açık ortamda, elektronik gözetim altında ev hapsine konmak ve izlenebilirlik şartına tabi tutulmak (yani, duygulanımı etkileyen her gün izlenme ve sürekli hesap vermek zorunda olma hissi) hapishane duvarlarının kişinin kendi içinde ve çevresinde (yapı) yeniden yükselmesine yol açar;

– Cihazı takan kişinin dolaşma alanını parametreye, gezinme vaktini kronometreye bağlayarak onun hareketlerini sürekli belirlemek, onu soluk soluğa bırakarak tahrip etmek, geçtiği yerleri görme ve keşfetme imkânı bile bulamadan katet meye mecbur etmek, içinde hiçbir zaman olması gerektiği yerde ve zamanda olamama duygusu yaratmak, onu kof ve manasız bir hızın ve gündelik gecikmelerin koşturmasının hüküm sürdüğü bir varoluşa mahkûm etmek;

– Artık "evinde hücrede olduğunu" söylemek ile "hapishanenin evde olduğunu" söylemek tamı tamına aynı şey olduğundan içerisi ile dışarısı arasındaki, göreli mekân ile mutlak mekân arasındaki, (öznenin *aisthesis*'inin etimolojik anlamında) estetik ile (varlığın

maddi ve çevresel koşulları anlamında) ontoloji arasındaki temel farkı paramparça etmek. Zira "Yapı ile hal, hal ile yapı arasındaki sürekli örtüşme yüzünden, hapishanenin içi ile elektronik gözetim altında bulunmanın dışı arasındaki sınır ortadan kalkmasa da silinmeye yüz tutar, bulanıklaşır. Hapishanenin heybetli mimarisi ve onu çevreleyen boşluk göz önüne alındığında, tutuklu sonunda örneğin boş alışkanlıklar edinir, önemsiz anlara veya nesnelere odaklanır, gürültü karşısında kaskatı kesilir veya öğünlere takıntılı hale gelir [...] Tersine, hareketin kesintisiz akışı, stres ve zamanın hızlanması göz önüne alındığında, elektronik gözetim altındaki kişi hipergözetimin labirentimsi ağına gömülen deneyimler yaşadıkça dikkati yavaş yavaş çevrede dağılıp gitmeye, civarda kaybolmaya başlar. Ceza bileziğini [takip cihazını] takan kişinin varoluş koşulu ve psikolojik hali öyledir ki kendi kendini gözetleyecek ve adımlarını kafasında yeniden şekillendirdiği bir hapishane formunun içine sığdıracak duruma gelir. Hapishanede, dünyanın "yitimi" sebebiyle, tutuklu kendini ancak boş bir benlik tarzında deneyimler; elektronik gözetim altına yerleştirilmiş kişi ise, bitimsiz meşguliyeti, dikkat dağınıklığı ya da kendini unutması sebebiyle, ancak yoksul bir dünyayla karşı karşıya olduğunu hisseder";

– Kapalı ortamdaki klasik tutukluluk ile açık ortama özgü yeni bir hapishane formunu birleştirmek, hapishane gerçekliğinin alanını ortak alana genişletmek, gözetleme dalgasının hareketini cezaevini kuşatan duvarların oluşturduğu mezarla bağdaştırmak (bu dalganın öyle bir özelliği vardır ki ışık hızında yayılır, sınırsız mekânları kateder, en katı maddelerin içinden geçer), yaşam ortamı-yerleşilmiş toprak (*habitat-écoumène*) ile yaşam alanı-ikametgâhı yavaş yavaş ortaklaştırmak ve dolayısıyla bir bütün olarak toplumu belirti vermeden hapsetmek, "o derece ki, suça eğilimli için "yaratılan» bir gözetimin hususiyeti ile gözetim için "yaratılan" bir vatandaşın niteliği giderek belirsizleşir."

Foucault'da yasadışılıkların farklı farklı yönetilmesi teması merkezidir. Bu tema, Gözetleme ve Cezalandırma *(1975) ile hapishaneye alternatifler hakkında verdiği konferans (1976) arasındaki bağlantıyı kurar ve Foucault'nun ceza devletine karşı yönelttiği suçlamaların temelinde yer alır. Bu konuda ne söylenebilir?*

Foucault'nun yasadışılıklar düşüncesinin altında yatan şey, hapishanenin yok olmaya mahkûm olup olmadığı ya da tersine, başka

cezai kisveler altında yeniden işler hale getirilip getirilmeyeceği veya aynen sürdürülüp sürdürülmeyeceği meselesidir. Michel Foucault, bu soruyu cevaplamak için, bu konferans vesilesiyle ilk iş temel bir sorun ortaya koyar: Hapishanenin Fransız Devrimi'nin sonunda kurulmasından günümüze kadar, üstelik denenmesini takip eden ilk yıllardan itibaren konu olduğu radikal eleştirilere rağmen, ana ceza kurumu, cezaların kraliçesi olarak varlığını sürdürdüğü gerçeğini nasıl anlamalı? Bu paradoksu nasıl analiz etmeli? Kabalığının ve suç tekrarını önlemedeki ve toplumu korumadaki başarısızlığının ötesinde, yine de hapishanenin bir yararı yok muydu acaba? Michel Foucault'nun çalışma hipotezi burada kendisine şu soruyu sormasından oluşur: Özetle, acaba hapishane, siyaset, yasama ve medya düzeninin iletişim ve tanıtım operasyonlarının aksine, tam da suça eğilimi bertaraf etmeyi arzuladığı anda onu muhafaza etmeyi, yasadışılıklar geliştirmeyi amaçlamıyor mu, hem de tam ceza politikalarının bir ifadesi olarak, kabahatleri ve suçları bastırmayı, yasaların ihlal edilmesi belasını ortadan kaldırmayı kendisine görev edindiğini iddia ederken? Onun hipotezi bundan daha yıkıcı, hatta utandırıcıdır, çünkü ceza politikalarını, bundan kazanç elde etmek için suça eğilimli üretmenin ve mahkûmiyetlerin çoğaltılmasının kökeninde yer almakla suçlar. Nitekim ceza politikalarının yalnızca yasadışılıklarla mücadele etmeye yönelik bir kurallar ve uygulamalar bütünü olarak teşekkül etmesi, dolayısıyla yasa ihlallerini öngörmek ve bastırmakla kifayet etmesi şöyle dursun, bu politikalar aynı zamanda ve her şeyden önce, iktidarın icrasını, normlar geliştirilmesini ve zorlamanın içselleştirilmesini destekleyen ideal araçtır. Başka bir deyişle, Michel Foucault şunu merak eder: acaba ceza politikaları, genel menfaat kisvesi altında, gerçekte, mevcut iktidar biçimlerine, bizatihi müesses iktidarın bekasına hizmet etmiyor mu? Bu düşünce şemasına göre, iktidarın icrasından çıkan sonuç şudur ki suçlu olarak cezalandırmak, temelde, eksiksiz biçimde ihlalleri ortadan kaldırmaya ve toplumsal barışı sağlamaya çalışmak değil, birilerinin yararına birilerinin zararına olacak şekilde toplumun örgütlenmesini ve işleyişini güvence altına almak, özgürlüğü katleden yasaların oluşturulmasına ve kabul edilmesine imkân tanımak, suç korkusunu istismar ederek kamuoyunu temel bireysel hakların kullanılması açısından daha güvenlikçi, polisiye ve sınırlayıcı olamayacak tedbirlere çekmek, kendi kendini gözetlemeye yönelik etkiler yaratmak ve toptan

normalleşme doğrultusunda bireysel tutumlarda değişikliklere yol açmaktır. Hapishane burada, her zamankinden daha fazla ve en âlâ kurumsal yasadışılık üretme fabrikası, yani, en azından, hem suça eğilimin pekiştirilmesinin hem de yeni toplumsal denetim biçimlerine hayat vermenin yeri ve koşulu olarak gösterir kendini.

Alain Brossat'nın öne sürdüğü gibi, alternatif cezaların çoğalmasının damga vurduğu mevcut ceza rasyonalitesinin bağışıklığı temel alan bir anlayışa boğulmuş olduğu düşünülebilir mi?[2]

Günümüzün "bağışıklık duyarlılığı"ndan ve onun sonucu olarak ortaya çıkan "ceza rasyonalitesi"nden hareketle hapishane kurumunun durumunu, evrimini, belirli bir andaki ayırt edici özelliklerini düşünebiliriz. Hapishanenin arzı endam etmesi, Batı toplumumuzda önemli bir ilerlemenin işareti, hatta kanıtı mıdır? Norbert Elias'ın "uygarlığın ilerlemesi", "iyi âdetler"in gelişmesi diye adlandırdığı şey çerçevesinde mevcut hapishane cezalandırma modalitesi nasıl anlaşılmalıdır? Bu soruya analiz etmenin yollarını açmak için bağışıklık duyarlılığı kavramına başvurmak gayet aydınlatıcı olabilir. Bu kavram Alain Brossat'nın eserlerini baştan başa katettiği için, burada ondan memnuniyetle alıntı yapacağım. Ama önce soralım: Bağışıklık duyarlılığı nedir? Bu ifadeyle, çağdaşlarımızın günümüzün siyasi veya ahlaki durumuna dair duyarlılığının, duygulanımının ve bakışının teşekkülünde, iradi olarak bağışık karakterinin ortaya çıkmasına dayanan yeni bir aşamanın belirmesi ve gelişmesini anlamak gerekir. Bu duyarlılığın penoloji* veya kriminoloji alanındaki ifadesini şu olguda görürüz: Hapishane, nihayetinde, kamuoyu ve politikacılar tarafından olumlu karşılanmaktadır çünkü ölüm cezasına, eski zamanların işkencelerine, her şekilde kan dökülmesine kıyasla hapishanenin insan haklarına daha saygılı, kişinin haysiyetini gözetmeye daha uygun, görünüşe göre tedavi edici olduğu düşünülür. Bu nedenle hapishane, bağışıklık ilkesi adına, kurumsal düzeyde kendini geliştirmekten ve sağlamlaştırmaktan geri durmaz çünkü etiğe ve korunmaya ilişkin günümüz beklenti ve endişeleriyle daha uyumlu görünür, çünkü iyi eğitim almış

2. Alain Brossat, *La démocratie immunitaire*, Paris, La Dispute, 2003. Ayrıca bkz. Éloge au pilori. Considérations intempestives sur les arts de punir – Entretien avec Tony Ferri, Paris, L'Harmattan, 2015.

* Hapishane idaresi ve suç rehabilitasyonu ile ilgilenen araştırma dalı: ceza sosyolojisi. (ç.n.)

insanlar için, siyasi ve toplumsal açıdan, tabiri caizse "daha sağ-beğenili"ymiş gibi görünür, çünkü kısaca uygarlığın ilerlemesinin bir ifadesi olduğu düşünülür. En azından iletişim düzeyinde, insan hakları hümanizmiyle dopdolu olan demokratik toplumlarımızda ölüm cezası kaldırıldığı, kırbaçlama gibi acı verici veya aşağılayıcı işkence biçimleri çağdaş cezalandırma iktidarı ekonomisinde belirgin bir düşüş yaşadığı için bağışıklık duyarlılığının aynı zamanda güya eskisinden ve diğerlerinden daha iyi olduğumuz gerekçesiyle vicdanımızı temizlememizi sağladığı düşünülürse, bu duyarlılığın sergilenmesinin başka bir artısı daha vardır.

Kendimize doğru soruları sormamıza ya da cezaevlerinde gerçekte neler olup bittiğine biraz daha yakından bakmamıza aykırı düşen ve ahlak kışkırtıcılarına veya vicdan davası açanlara karşı bizi koruyan pirüpak vicdanımızın ve itibarımızın teminatı olan bu bağışıklık aygıtının ciddi bir müşkül yaratmasının sebebi, hapishanenin durumunun diğer tarafını algılamamızı engellemesi ve analitik köhneleşme karşısında bizi dondurduğu gibi aynı zamanda mevcut sistemin kabulü ve güçlendirilmesi konusunda bizi hareketsiz bırakmasıdır. Çeşitli tarihsel yaptırım aygıtlarında söz konusu olan olası yakınsama noktalarını göstermek, aynının geri dönüşünün bir biçiminin ya da tamamen göreli bir farklılığın cezalandırma tarzına nasıl usulca sızdığını biraz anlaşılır kılmak için sık sık bir analojiye başvuruyorum ben: Hapishane ölüm cezasına nazaran ne ise elektronik gözetim de hapishaneye nazaran odur. Her ne kadar idam cezasının kaldırılmasını memnuniyetle karşılayabiliyor olsak da cezanın çekilmesi için hapishane kurmanın, uygarlık sürecinde daha fazla ahlak ve daha az acı yönünde bu denli tayin edici bir aşamayı aşmamıza olanak verdiği pek de kesin değildir. Hapis cezasının, tüm bir ölümcül-[ölümcül] güç alayını, antik dünyaya ait makbul obskürantizmin izlerini/pis kokularını, kendini akça pakça diye sunduğundan ve kırıttığından daha da endişe verici olan geriye dönük bir işleyişi yanında sürükleyip getirmemesinin sebebi, beden ve nazik gözlerimiz için en "temiz" olanı sunması, narin veya ikiyüzlü duygu tiyatrosunda daha az kanlı bir gösteri sergilemesi değildir. Bu bağlamda Alain Brossat, yayınlanan bir diyaloğumuzda şöyle der: "Ceza infaz kurumunun çağdaşları, onu tüm cezaların bitim ve doğal yoğunlaşma noktası olarak görenler, bizim toplumlarımızda modern öznenin bağışıklık durumu ile içinden çıkamadığımız, diyelim 'hapishanemerkezcilik' (*carcérocentrisme*) arasında kurulan ilişkiyi

kavrayamıyorlar. Canlı şiddet biçimleri, gösteriyle bedene uygulanan son derece acı verici cezalar (cesetlere kötü muamele edilmesi ve kan dökülmesi) karşısında artan hoşnutsuzluğun ağır bastığı genel bir duyarlılıklar rejimi ile bedenlerin açıkça zarar görmediği sürgün yeri ve ceza mekânı olarak duyarlılıkları çekip çeviren ceza infaz kurumu arasında 'son derece doğal biçimde' kurulan uyuşma ve denkliği anlayamıyorlar. [...] Demokrasilerimizde hüküm süren genel bağışıklık durumu ile ceza infaz kurumu arasında, gizlice, sinsice kendini dayatan bu tür 'önceden kurulmuş uyum', işte tam da bu uyumu yapısöküme uğratmak için yorulmak bilmeden çalışmamız gerekiyor." Ve ekler: "Hapishanenin 'çekip çevirdiği' şey ne sürgün edilmiş bedenler ne de genel olarak tutuklulardır, onun idare ettiği şey bağışık halkın duyarlılığı; bu insanlar kendi kendilerine, 'bizde' ceza aygıtları ve cezai yaptırımlar bedenlere gözle görülür zararlar vermiyorlar, bunlar kan dökmeyi (cihatçıların boğaz kesmesi), eziyet ve işkenceyi (Ebu Gureyb Cezaevi*), kamplarda terör ve imhayı (Guantanamo'dan Çin'in *laogai*'sine**) vb. içeren bu barbarca muamelelerin yörüngesinden çıktılar artık deyip başlarını yastığa koydukları gibi rahat bir uyku çekebileceklerini düşünüyorlar." Ancak Alain Brossat'ın bu konuda ortaya koyduğu en belirleyici husus, bence, eğlence anlamında değil de, bakışın başka yöne çevrilmesi, şöyle böyle rıza gösterilen şapşallık/düşüncesizlik jesti anlamında, dikkatin dağılması dediği meseledir: "Bu uzlaşmanın, dikkat dağınıklığı olarak adlandırılan, (dönemin) bu çok özel kolektif yalan biçimine dayandığı kolayca saptanabilir: Bireysel veya kolektif bir özne, onu 'uygar' sıfatı kazandıran unsurla ancak şiddetle çarpışabilen şeyi göz önüne almaktan kaçındığında dikkat dağılması denen bu tür bir sonsuz na mevcudiyet onu ele geçirir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Yahudilerin akıbeti karşısında Fransız halkının toplu olarak dikkatinin dağılması deneyimi bize burada hakikaten sonsuz ve tükenmez olan, tamamen olumsuz bir

---

* Sonradan kullanılan adıyla Bağdat Merkezi Cezaevi Irak'ın Ebu Gureyb kasabasında yer alan, 1960'larda, Britanyalı müteahhitler tarafından inşa edilmiş eski bir cezaevidir. Irak Savaşı sırasında, ABD önderliğindeki kuvvetler ile Irak hükümeti tarafından kullanılmıştır. Birleşik Devletler Ordusu ve Merkezi İstihbarat Teşkilatı personeli burada birçok insanın hakkını çiğneyerek tutuklulara fiziksel ve cinsel işkence uygulamış, cinayet işlemiştir. (ç.n.)

** Emek yoluyla reform anlamına gelen *Laodong Gaizao*'nun kısaltması olan Laogai, Çin Halk Cumhuriyeti ve Kuzey Kore'de ceza olarak çalıştırma uygulaması ve hapishane çiftlikleri içeren bir ceza adalet sistemidir. (ç.n.)

yetinin söz konusu olduğunu öğretmektedir. Bu deneyimi bugün de Akdeniz'de boğulan göçmenler karşısında yaşıyoruz. Kararlılıkla bilmek istemediğimiz her şeyi çok iyi biliyoruz; dikkat dağılması budur: Yani, bu 'trajediler'in bir politikanın, bugün Avrupa hükümetlerinin uyguladığı politikanın sonucu olduğunu, tehlikedeki bir kişiye yardım etmemenin bir kabahat (yoksa suç mu?) olduğunu biliyoruz ama bu vakada, dikkat dağılması yöneticiler tarafından kitle çapında kullanıldığından, bir kara büyü hilesiyle, ulusal çıkarlardan ilham alan bir siyasi önleme dönüşüveriyor." Ve dikkat dağılmasını hapishanelerle ilişkilendirerek onun yol açtığı sonuçlara değinerek sözlerini şöyle bitiriyor: "Bugün hapishaneyle ilişkimiz açısından da tam olarak aynısı geçerli: yalnızca sürekli bir dikkat dağınıklığı rejimi, bağışıklık demokrasinin herhangi bir öznesine, kendi 'değerleri' ve, o kadar empatik olmayan bir yoldan, kendisinin cisimleştirdiğini düşündüğü 'uygar' yaşam norm larıyla bağdaşan bir sürekliliğini bulmasına imkân verir. Tutukluluğun ıstırap verdiğini ve uzun süreli tutukluluğun yıkıcı olduğunu bilir. Bir merkezde çürüyüp gitmektense, "insani" bir şekilde öldürülmelerini talep eden sonsuz cezalara mahkûm edilmiş insanlardan bahsedildiğini belli belirsiz duymuştur. (Neredeyse dünyanın her yerinde olduğu gibi) Fransız hapishanelerinde de insanların tecavüze uğradığını, dövüldüğünü ve gasp edildiğini bilmemesi mümkün değildir. Hapishanelerin birçoğunda mahkûmların fareler ve hamam böcekleriyle yaşadığını, kışın tir tir titrediklerini, yazın sıcaktan kokuştuklarını bilir. Görüş odalarında olabilecek en aşağılayıcı koşullarda sevişmekten başka seçenekleri olmadığını bilir. Bunların hepsini ve otomobil endüstrisi için hurdalık neyse, toplumsal yaşam için de hapishanenin o olduğunu kanıtlayan daha birçok şeyi bilir, ama hapishanede kan akmadıktan, işkence rutin olmadıktan, artık hapishane avlularında giyotin kurulmadıktan sonra kimin umurunda?

StopCovid yasa tasarısı hakkında ne düşünüyorsunuz?[3]

Koronavirüsün (Covid-19) yayılmasının yarattığı sorun ve hükümetlerimizin bu salgını yönetme şekli, (*tracking* [izleme] ve coğrafi

3. Fransız hükümeti, pandemi koşullarında, virüsün yayılmasını sınırlayabilecek ve bulaşma zincirlerini tespit edebilecek bir uygulama geliştirmeyi amaçlayan "StopCovid" adlı bir yasayı kabul etmeyi düşünüyor. Bu uygulama, hastalığa yakalanmış kişilerle uzun süredir temas halinde olan herkesi Bluetooth aracılığıyla anonim olarak uyaran "temas izleme" teknolojisinin kullanılmasına olanak tanıyacak.

konum belirlemeye yönelik aygıtlar gibi) bu tür aygıtların halk kitlesi tarafından kabul edilmesinin ve uygulanmasının optimal koşullarına dair çok iyi bir örnek sunuyor. Bu bağlamda, Gilles Deleuze ve Michel Foucault'nun açıklamalarını hatırlayabiliriz: Toplumlarımızda yavaş yavaş ve neredeyse gelişigüzel bir şekilde yaygınlaşan genel gözetimin göze çarpan özelliklerinden biri, onlara göre, tam da toplumun büyük bir bölümünün bu kitlesel tabi oluşa etkin ya da edilgin bir şekilde iştirak etmesidir. Başka bir deyişle, insanların gündelik yaşamlarını tahkim edilmiş kapsamlı kontrol mekanizmalarıyla sömürgeleştirmenin en iyi yolu, onlardan yalnızca onaylarını değil, etkin katkılarını da talep etmektir. Ve bu amaçla "ölüm korkusu"nun sömürülmesi, kendisini çok etkili bir iktidar stratejisi olarak gösterir. Bildiğiniz gibi, modern siyasetin babalarından biri, Niccolò Machiavelli'yi kastediyorum, insanları yönetme, manipüle etme ve ezme kapasitesi bakımından insan tutkularının ne kadar önemli bir yeri ve rolü olduğunu açıkça göstermiştir: bu hususta ölüm korkusu (La Boétie, Montaigne, Hobbes ve Foucault'da), açıkça en ön sırada gelir, o derece ki, yazarın da açıkladığı gibi, korku, eşekten bile asi veya inatçı olduğu düşünülen yaratığı kekeletmek, tüm insani eğilim ve istekleri dümdüz etmek, en azılı muhalifleri dahi anlaşma masasına oturtmak gibi bir özelliğe sahiptir. Machiavelli *Prens*'te, kurgulara değil, hükümetin etkili yönetim tekniklerini titiz bir şekilde gözlemlemesine ve monarklara yaptığı sık ziyaretlere dayanarak yaptığı analizlerin yer aldığı böyle renkli pasajlar sunar. Thomas Hobbes, *Leviathan*'da, ölüm korkusu ve rahatlık arayışının, insanları ne pahasına olursa olsun itaat etmeye en çok meyilli kılan ana tutkular olduğunu vurgular.

Her ne kadar kriz diye adlandırılan olaylar karşısında dikkatli olmamız gerektiği açık olsa da (eski ihtiyat ilkesi bunu zorunlu kılar), kitaplarda tanıştığımız "büyük" filozoflar yine de tecrübelerine ve bilgeliklerine dayanarak şu düşünceyi savunmaktan geri kalmazlar: Dayanılmaz veya korkutucu doğalarına rağmen, başımıza gelen talihsiz olaylar karşısında eleştirel ve endişeli bir düşünme çabasını sürdürmek gayet önemlidir. Bazı insanların, genelde el ele ilerledikleri konusunda hemfikir olduğu medya otoriteleri ve siyasi otoriteler tarafından bu benzersiz koronavirüs hadisesinin nasıl yönetildiği hakkında ne düşünmeli? Olayın (ya da bir olaya dönüştürmek için sahne önüne koymayı seçtikleri şeyin) ekonomik neticelerinin ötesinde, yaratacağı sonuçların siyasi ve toplumsal açıdan belirle-

yici, hatta keskin olacağını düşünmek için bazı nedenler yok mu? Toplum işin başında farkına varamadığından tepki vermek için artık çok geç olduğunda, muhtemelen aşırı gözetim tekniklerinin güçlendirilmesiyle, (herkesin esenlik getireceği konusunda ittifak edeceği) kutsal olağanüstü hal ilkesi kisvesi altında özgürlükleri katleden yeni ve kalıcı önlemler alınmasıyla, iş kanununun daha da bozulmasıyla vs. sonuçlanacağı düşünülemez mi? Zira sağlığımızın saklanmamızı gerektirdiği hapishaneden çıkarılmamızın ardından bir bakmışız gökyüzünde bulutlar toplanıyor ve uzakta çakan şimşekler şimdiden fırtınayı haber veriyor. Eski bir tanıdığımın şakayla karışık söylediği gibi, "sınır-daş" olduktan (*con-finé*: bir yere kapatıldıktan] sonra, "sonlu-daş" (*con-fini*) olma riskimiz büyük. Fransa'da sağlık çalışanlarına yağ çeken söylevler, aynı çalışanların emeklilik reformuna karşı mücadele ederken gaz yediklerini ve dövüldüklerini gizleyemez. Düğüm noktası çoğu zaman, iktidarla aynı tözü paylaşan mekanizmalara göre, zamana ve ihtiyaçlara bağlı olarak iktidarın menfaatlerinde bulunur. Hobbes, yine bu hususta da altta kalmaz ve az önce sözünü ettiğimiz aynı metinde, siyasi meselelerde belagat (ki bilgelik anlamına gelir) ve dalkavukluğun (ki bu da nezaket anlamına gelir) insanları yönetirken güven ve itaat kazanmanın eski teknikleri olduğunu gösterir. Elbette burada, sürecin devamında bizi bekliyormuş gibi görünen veya karşı karşıya kalabileceğimiz sonuçları sorguluyoruz sadece. Kendimizi koruyalım tabii ki ama faka basmamak kaydıyla, zira insanların siyaset tarihi, bildiğimiz gibi, bu tuzaklarla dolu. O halde, filozof Gilles Deleuze'ün kontrol toplumu diye tarif ettiği mekanizmanın geçireceği evrimler karşısında, bu evrimlerin, biraz (burada kurumsal ve toplumsal olan) erozyon olayı misali, temel bireysel özgürlükleri yavaş yavaş aşındırması karşısında ihtiyatlı ve basiretli olalım. Belki de hepimizin, doğuştan getirdiğimiz bu ölüm korkusundan kendimizi biraz olsun kurtarmayı denemesi ve ölümün, mevcut iklimde, en pervasız insanlarımızın içine bile korku salan bir tabu haline geldiği, çok yakında olduğu korkusunun açık görüşlülüğümüzü bulandırdığı bir zamanda, Yunan ve Roma felsefelerinden bazı güçlü dersler çıkarmaya çalışması da önem arz ediyor.

Bu noktada sözlerimi sonlandırırken, yukarıda adı geçen İngiliz filozofun, sık sık tekrar okumaktan ve üzerinde düşünmekten hoşlandığım bir pasajını sizin de yeniden okumanız için paylaşmama izin verin lütfen:

Hak, hakkaniyet, hukuk ve adaletin nedenleri ve kökendeki yapısını bilmemek, insanı, geleneği ve emsali, hareketlerinde kural kabul etmeye yöneltir; öyle ki, cezalandırılması gelenek olmuş, bir şeyin haksız olduğunu ve cezalandırılmaması, hatta onaylanması bir örnek teşkil eden [...] şeylerin ise haklı olduğunu düşünürler; tıpkı ana ve babalarından ve efendilerinden aldıkları cezadan başka, iyi ve kötü davranışlar için hiçbir kural bilmeyen çocuklar gibi; şu farkla ki çocuklar kurallarına bağlıdır, büyükler ise değil çünkü yaşlandıkça ve inatçı insanlar haline geldikçe, işlerine geldiği gibi, gelenekten akla, akıldan geleneğe başvururlar; çıkarları öyle gerektirdiği vakit gelenekten uzaklaşarak ve akıl onların yanında olmadığı sürece de akla karşı tavır alarak.[4]

4. Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çev. Semih Lim, YKY, 2007 (6. bas.), Böl. 11, s. 80.

"Bir Yasadışılık Nedir?" Anthony Amicelle ile Yapılan Mülakat[1]

Foucault hiçbir disiplinin babası olmasa da birçok disiplinde onun düşüncesine başvurulur: siyaset bilimi, iletişim, sosyal hizmet, seksoloji, hukuk, psikoloji, siyaset bilimi vb. Foucault'nun teorik, ideolojik ve epistemolojik düzlemlerde kriminolojiye katkısı nedir?

Çok sayıda katkısı var. İlk katkısı "alet kutusu" metaforu, yani kendisinin yarattığı birçok kavram arasından kazıp çıkarma davetiyle bağlantılı olanı, hem de kavramları, ait oldukları kavramsal zinciri dert etmeden harekete geçirmiş olma ihtimalinin yarattığı riske rağmen yapabilmiştir bunu. Böylece Foucault, teorik düzlemde, belirli alanları özgün bir şekilde aydınlatabilecek kavramlar sunmuştur. Kriminolojide, düşüncesi özellikle suça eğilim ve yasadışılık kavramlarını sorgulamayı mümkün kılmıştır.

İdeolojik düzlemde, Montreal Üniversitesi Kriminoloji Okulu'nun kurucusu Denis Szabo'nun anılarında vurguladığı gibi, Foucault sık sık fikirler açısından bir bölünme/hizipleşme yaratacak kişi olarak sunulur. Örneğin, eleştirel kriminolojinin savunucuları, adaletin finansal ve politik seçkinleri değil, daha çok işçi sınıfından insanları hapsettiğini belirterek adaletin sopasının tersine çevrilmesini isterler. Oysa Foucault için mesele onu tersine çevirmek değil

1. Anthony Amicelle, Montreal Üniversitesi Kriminoloji Okulu'nda profesördür. Uluslararası Karşılaştırmalı Kriminoloji Merkezi üyesi olan Amicelle'in araştırmaları kara para üzerine odaklanmıştır.

kırmaktır. Bu boyut ceza sisteminin ılga edilmesini destekleyen araştırmacıların işine yaramıştır.

Epistemolojik düzlemdeki katkısı ise, suç ve suçun kontrol edilmesini inceleme tarzıyla bağlantılıdır. Disiplinin, suçtan ziyade suçluya takıntılı olduğu bilinmelidir. İşte bu yüzden söz konusu düzlemde, suçu eyleme geçirme ve suça eğilimi bir töz, bir öz haline getiren kriminojenik [suçluluğun doğmasına yol açan] davranışlar üzerine pek çok çalışma bulunmaktadır. Ancak Foucault, kategorileştirme, hiyerarşikleştirme ve ihlal davranışının tayin edilmesi konularının önemi üzerinde ısrar ederek ilişkisel bir bakış açısına yoğunlaşır. Sözleri bizi aynı anda hem bir ihlalin failinin toplumsal konumunu hem de bu ihlalin pratik kipliklerini ve uyandırdığı tepkileri kavramaya davet eder.

> *Sanılanın aksine Foucault her ceza biçimine karşı değildir. Yine de hangi eylemlerin ve hangi kişilerin adalet karşısına çıkarılacağını belirleme gücünü, polisi ye kararları destekleyen polise ve yargıçlara bırakmamak için, neyin kabul edilebilir olduğunu ve neyin kabul edilebilir olmadığını belirleyen bir düşünme faaliyetinin gerçekleşmesini arzu eder. Bana öyle geliyor ki, epistemolojik düzlemde, Foucault'nun, araştırmacıların bakışlarını, düzenin korunmasının ve bundan kaynaklanan cezaların rasgelelik veçhesine yöneltmek gibi bir meziyeti vardı.*

Evet. Ayrıca hapishanenin işlevi ve ceza alanında işgal ettiği merkezi yer hakkındaki birçok tartışmayı cesaretlendirdi, zira *Gözetleme ve Cezalandırma*'nın argümanları tersine çevirmesiyle dikkatler güçlü bir biçimde disipline çekildi. Foucault yaptırımlarla ilgili sorunların ötesine geçen güvenlik bahisleri için seferber oldu. Dahası, onun düşünceleri, araçların, yasaların, kontrol teknolojilerinin ve bunların sonuçlarının nasıl iç içe geçtiğini aydınlatan çalışmaları beslemektedir.

> Gözetleme ve Cezalandırma *ile hapishanenin doğuşu temasını ve onun eleştirisini ele aldıktan sonra, Montreal konferansında hapishanenin görevinden azledilişini işleyeceğini düşünebiliriz. Hapishanelerin ortadan kalkacağı ihtimalini göz önünde bulundursa da konuşması özellikle yasadışılık kavramı aracılığıyla suçlunun siyasi olarak nasıl kullanıldığına odaklanır; yasadışı-*

lık kavramını bu iki metnin sonuç bölümünde, kendi görüşünü desteklemek için stratejik olarak seferber eder. Şimdi, bana öyle geliyor ki, bu muğlak terimin ne anlama geldiğini anlamazsak, onun bireylerin ve kitlelerin yönetimi hakkındaki düşüncesinin siyasi yönünü pek kavrayamayız. Garip bir şekilde, Foucault bu terimi tanımlamaz. Bu nedenle, onun anlamını bulmak okurlara kalmıştır. Yasadışılık nedir?

Yasadışılığın ne olduğunu tanımlamadan önce, bu terimin yanlış anlaşılmasının veya rağbet görmemesinin büyük ölçüde çeviriden kaynaklandığını belirtmek isterim. *Gözetleme ve Cezalandırma*'nın Fransızca versiyonunda yasadışılık ile suça eğilim arasında ve yasadışılık ile yasasızlık (*illégalité*) arasında ayrımlar yapıldığını görürüz. Buna karşılık, *Gözetleme ve Cezalandırma*'da bu iki terim aynı kelimede erimiştir: *illegalities*.

Yasadışılık kavramı gerçekten de merkezi bir yer işgal eden mümbit bir kavram olsa da Foucault'daki birçok kavram gibi iyi tanımlanmamıştır. Foucault *mallara yönelik yasadışılık* ve *haklara yönelik yasadışılığın* oluşumlarını tanımlamakla yetinir,[2] daha fazlası yoktur. Bu sebeple, bu kavramın özgül olarak ne ifade ettiği konusundaki belirsizlik devam eder ve tefsir edenler [*exégètes*] onu, basitçe yasasızlıkla eşanlamlı olmadığının altını çizmek için, "yasayla pratik bir düzenleme/ayarlama yapma" olarak tanımlar.

Bir kavramı tanımlamak için, onun tüm tezahürlerinde neyin ortak olduğunu belirlemek gerekir. Örneğin Durkheim'ın sosyolojik suç tanımı, failin bir cezai yaptırıma maruz kalabileceği bir davranışa atıfta bulunur. Fakat yasadışı bu değildir. Yasadışılık kavramında ortak olabilecek her şeyi düşündüğümüzde, akılda tutulması gereken ilk unsur, yasayla özel bir ilişki, yasayla ilişkili olarak oyunun işin içine sokulmasıdır – Grégory Salle[3] ayrıca

2. Foucault *Gözetleme ve Cezalandırma*'da şöyle yazar: "Mallara yönelik yasadışılıklar, haklara yönelik olanlardan ayrılmıştır. Sınıfsal zıtlığa dayanan bir bölünmedir bu, çünkü bir yandan işçi sınıfları için en erişilebilir olan yasadışılık, mallara yönelik yasadışılık olacaktır – mülklerin şiddet yoluyla aktarımı; diğer yandan burjuvazi ise, haklara yönelik yasadışılığı kendisine ayıracaktır: kendi kurallarını ve kendi yasalarını çiğneme/atlatma [*tourner*: yakasını sıyırma, çevresinde dolaşma, yorumlama] olanağı." (Gallimard, 1975, s. 103) Bu konuda *Hapishanenin Doğuşu*'nun (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, 1992) ilgili sayfaları oku na bilir s. 100-108. (ç.n.)]

3. Grégory Salle ve Gilles Chantraine (2009), "Le droit emprisonné? Sociologie des usages sociaux du droit en prison", *Politix*, Cilt. 87, Sayı. 3, s. 93-117.

hukuka bağlı olmayan bir ilişkiden bahseder. Yasayla oyunun işin içine sokulması, yasaya riayet ederek bazen onun yanında olmak ama aynı zamanda onu saptırmak, ihlal etmek, onun etrafından dolanmak ya da onu aşırı kullanmak anlamına gelir. Yasadışılık kavramı, mümkün çeşitli oyunlarla, dolayısıyla yasaların kusurlarından yararlanmak suretiyle yasal kurallarla oynama kapasitesiyle ilişkilidir.

Bu kavramı daha spesifik olarak tanımlamak için öncelikle şunu unutmamalıyız: Yasadışılık, farklılıklarını vurgulamak için yasayla oynayanların toplumsal konumuna atıfta bulunur. Nitekim bir yanda, halkın başvurduğu yasadışılıklar (köylüler ve işçiler) vardır, diğer yanda ayrıcalıklı yasadışılıklar (soylular, burjuvalar, devlet). İkinci olarak, bu kavramın faillerin toplumsal konumunun ötesine geçen pratik kipliklere atıfta bulunduğunu unutmamalıyız. Zira, Foucault'nun altını çizdiği gibi, *mallara yönelik yasadışılıklar* ve *haklara yönelik yasadışılıklar* bulunur, yani yasayla oynayan eylemler arasında bir fark mevcuttur. *Mallara yönelik yasadışılığın* neredeyse münhasıran mütevazı toplumsal kategorilere mensup bireyler tarafından uygulandığı ve tersine, *haklara yönelik yasadışılıkların* ise imtiyazlı toplumsal sınıflardan gelen insanlar tarafından uygulandığı gibi bir izlenim verdiyse şayet, eylem biçimlerinin, her bir bireyin işgal ettiği toplumsal durumun sunduğu olanaklara göre farklılık gösterdiğini yadsımadan şunu kabul etmeliyiz ki bugün, haklara yönelik yasadışılıklar farklı toplumsal sınıflardan insanlar tarafından da uygulanabilmektedir. Bu kavramın sunduğu fayda bizi şunu idrak etmeye zorlamasıdır: Her siyasi rejimde ve her çağda her toplumsal kategori, yaptırımlar ekonomisine farklı şekilde entegre edilen kendi yasadışılığına ya da yasadışılıklarına sahiptir.

"Deux attitudes face au monde". La criminologie à l'épreuve des illégalismes financiers[4] *["Dünya karşısında iki tutum". Kriminolojinin finansal yasadışılıkla imtihanı] başlıklı makalenizde, halk kesiminin başvurduğu yasadışılıkların, ekonomik bağlamdan ve farklı dönemlere rengini veren endişelerden ayrı düşünülemeyeceğini vurguluyorsunuz. Marx'ın odun hırsızlığı konusundaki sözlerini akılda tutarak, geçmişte kabul gören bazı eylemler (hasattan sonra toplama gibi) suç (endüstriyel atıkların geri kaza-*

4. *Cultures et conflits*, sayı 94/95/96, s. 65-98.

nılması) haline geldiğine göre, yasadışılıkların ve yaptırımların tarihinin oynak olduğunu tasdik edebiliriz. Sizce bu değişimler neden kaynaklanıyor ve bugünün yaptırım evreninin niteliğini nasıl tarif etmek gerek?

Foucault farklı çağlarda yaşayan tüm toplumların genel bir yasadışılık ekonomisiyle tanımlandığını düşünür. Belirli bir dönemde hangi davranış tiplerinin ihlal edici göründüğünü ve kontrol mercilerinin farklı toplumsal kategorilere göre nasıl tepki verdiğini görmeye çalışır. Bir çağı ve bir toplumun toplumsal düzenini, yasadışılıkların genel ekonomisini kavrayarak anlayabiliriz. On sekizinci yüzyılın sonunda kapitalizmin ortaya çıkması ve endüstriyel gelişimiyle birlikte kökten bir değişimin meydana gelmesi dikkat çekicidir. Endüstriyel gelişme güç dengesini değiştirmiş ve bir genel yasadışılık ekonomisinden diğerine geçilmesine yol açmıştır. Burjuvazinin politik ve ekonomik iktidara yükselmesiyle birlikte, *ancien régime*'de açık rızayla veya gıyaben görece müsamaha gösterilen yasaya aykırı davranış biçimlerini bastırma iradesi gelişti. Gelgelelim bu irade, egemen sınıfın zenginliğinin (hammaddeler, üretim araçları) tam manasıyla, limanlarda ve fabrikalarda çalışan halk sınıflarının elinde bulunduğu gerçeğinden bağımsız değildir. Ancak artık bağımsız zanaatkârlar değil de, konumları sebebiyle ticaretin kurallarıyla oynayamayan maaşlı çalışanlar olan bu işçiler, *de facto*, mallara yönelik yasadışılığa (fabrikadaki hırsızlıklar, yağma eylemleri) meylettiler. İşte dönemin yeni yaptırımları bu yasadışılıklara odaklanacaktır, çünkü yasalar ve hukuk sistemi neyin bastırılması gerektiğini yeniden tanımlayacak ve kontrol mercileri egemenin zenginliğine dokunan eylemlerle ilgilenecektir.

Başka bir çağda, işçilerin beklenen kârları baltalayabilecek disiplinsiz davranışlarına (alkolizm, sendikal faaliyet) dikkat gösterilmesi, halkın meylettiği yasadışılıkların yaptırımın konusu olmak için ticari ve politik çıkarlarla (hırsızlık, gizleme, borcunu ödememe, siyasi grev) çatışması gerektiğini düşündürür. Bugün birçok eylem (sarhoşken araba kullanma, aile içi şiddet, uyuşturucu bulundurma) ekonominin veya politik evrenin işleyişini kösteklemedikleri halde cezalandırılıyor. Yaptırım alanı, bundan böyle, "gayri medeni" davranışlara karşı bir hassasiyetin damgasını mı taşıyor, yoksa sanki Foucault'nun düşündüğü gibi bir "polis toplumu"nun boyunduruğu altında mı?

Yasadışılık kavramı etimolojik olarak yasaya, yasal normla ilişkilere ve yasal muamele biçimlerine atıfta bulunur. Ancak (alkolizm, işçilerin tembelliği gibi) bazı davranışlara hukuk çerçevesi dışında muamele edilmesi konusunda Foucault'da bir gerilim mevcuttur. *Gözetleme ve Cezalandırma*'da suça eğilim olarak nitelendirilecek ve ceza sistemi tarafından tecrit edilecek, kâr getirmeyen veya ekonomik olarak yararsız bazı davranışların bulunduğu düşüncesiyle karşılaşırız. Bunlara müsamaha gösterilmez, yaptırım uygulanır, ama hepsinden öte, bu davranışlar disiplinci iktidarın teknolojilerinin konusudur. Nitekim, burjuvazi sadece imalathanelerde ve ambarlarda depolanan maddi zenginliklerin nasıl korunacağından endişe duymaz. Tehlike aynı zamanda ve belki de her şeyden önce, işçinin emek gücünün bizzat işçinin kendisi tarafından har vurulup harman savrulmasında yatar. Disiplinsiz davranışlara dikkat kesilmenin amacı, işçinin ahlaksızlığının tezahürleri olan alkolizm, tembellik veya eksik ve kusurlu iş yapma gibi üretkenliği ve dolayısıyla beklenen kârları baltalaması muhtemel davranışları mümkün olduğunca sınırlamaktır. Burada aynı zamanda, mevcut ekonomik ve sosyopolitik dengelerin istikrarını bozabilecek yeni bir devrimci ivmeye yol açması muhtemel herhangi bir halk ayaklanmasından kaçınmak için daha doğrudan siyasi kaygılar iş başındadır.

> *Artan gözetle me uygulamalarının ve mallara yönelik yasadışılığı hedef alan yaptırımların bugün küreselleşmiş üretim alanlarında hâlâ etkili olduğu düşünülebilir. Bunların yanı sıra, sanayi sonrası toplumlarda hangi faaliyetlere yaptırım uygulanması muhtemeldir ve bunlar nasıl yaptırıma konu olabilirler?*

Foucault'da yasadışılıklara ilişkin üç ayrım bulunur. İlk ayrım, bir sınıf aidiyetine bağlı olarak ortaya koyulan jestlere dayanır: üst sınıflara tahsis edilmiş haklara yönelik yasadışılık ve konumları itibarıyla mallara yönelik yasadışılığa meyleden halk kesimleri. İkinci ayrım, yaptırımın türüne dayanır: Cezayla muamele ilk gruptakilerle ilişkili fiillere ayrılmıştır, ikinci gruptakilere ilişkin fiiller ise türlü çeşit muameleyle (cezai, hukuki, idari) karşılanabilir. Son olarak, üçüncü ayrım, mercilere ve yasadışılıkların yaptırımla karşılaşma süreçlerine dayanır: mallara yönelik yasadışılıklarla polis meşgul olur, bunlar mahkemeye taşınır ve hapis cezasıyla cezalandırılır; halbuki haklara yönelik yasadışılıklar her şeyden önce

özelleşmiş mercilerin işidir ve cezai yaptırımla karşılaştıkları çok ender görülür. Fakat Foucault'nun yıllar önce *Gözetleme ve Cezalandırma* ile Hapishaneye " 'Alternatifler'de" yasadışılıklar arasında bir ikilik kurarken yazdıklarına nazaran temel bir değişiklik oldu. Nitekim, son ayrım hâlâ geçerli olmakla birlikte, haklara yönelik yasadışılık uygulamalarında bir demokratikleşme meydana geldi. Bu yasadışılıklar kati surette egemen sınıfların ayrıcalığı değil artık çünkü vergiyle ilgili yasadışılıkların da kanıtladığı gibi, toplumun tüm kategorileri tarafından uygulanabilirler. Aslında bugün, vergi ödemeseler bile sosyal yardım alanlar da dahil olmak üzere Kanada ve Québec nüfusunun tamamı vergiyle ilgili yasadışılıklara başvurabilecek durumdadır. Lakin bu saptama, halk tabakalarından ve orta sınıflardan bireylerin vergi konusunda başvurdukları yasadışılıkların egemen sınıflarınkiyle aynı olduğu veya bunlara ilişkin muamelede artık farklılıklar bulunmadığı anlamına gelmez.

Vergiyle ilgili yasadışılık derken ne anlamalıyız? Tanımı gereği, ticaretle ilgili yasadışılıklar, serbest vergi politikalarıyla korundukları için yasadışılığın tarafına geçemezler mi?

Vergiyle ilgili yasadışılıklar, vergi kurallarıyla oynamayı ifade eder. Ancak tamamen suç olan vergi dolandırıcılığı ile yasanın lafzına ve ruhuna uygun (bağış, yardım ve hayırseverlik için vergi muafiyeti gibi) teşviklerle vergi optimizasyonu arasında bir ayrım bulunur. Vergi kaçakçılığı bu iki vergi uygulaması arasında yer alır. Vergi kaçakçılığının tanınmış teşviklerle bağlantısı yoktur, vergi uzmanları aracılığıyla vergiden para kaçırmakla ilgilidir. Bu uzmanlar, yasanın lafzına riayet edip, yasanın doğru tarafında durmayı deneseler de yasada boşluklar bularak, dolayısıyla yasanın ruhuna aykırı olarak gelirin düşürülmesini mümkün kılarlar. Yasadışılık kavramı, tüm vergiden kaçınma uygulamalarının yasanın o tarafında da bu tarafında da bulunabileceği olasılığını düşünmeyi mümkün kılar. Dolayısıyla, "vergi dolandırıcılığı ile vergi optimizasyonu arasında bir hapishane duvarı vardır" ifadesi, tartışılmayı ve uygulamaya bazı nüanslar getirilmesini hak ediyor.

Foucault'nun konuşmasının dikkat çekici tarafı şudur: O, halkın meylettiği yasadışılıklar üzerinde aşırı denetim olduğunu, burjuvaların yasadışılıklarının ise korunduğu söylemekten ziyade yasal aygıta ve normatif bir sisteme dayanan bir muamele farklılığı ol-

duğunu savunur. Kuşkusuz bir tipik yasadışılıklar, bir de ayrıcalıklı yasadışılıklar, yani sadece tek bir normatif rejimde ele alınabilecek yasadışılık türleri olduğu belirtilmelidir. Örneğin süpermarkette hırsızlık yapmak suç sayılacaktır. Buna mukabil, farklı normatif sistemlerde ele alınabilecek yasadışılıklar da vardır. Vergi dolandırıcılığı hapis cezası yaptırımıyla karşılaşabileceği gibi idari yaptırımla da cezalandırılabilir. Öyleyse, vergiyle ilgili yasadışılıklara başvuran veya kişisel verilerin yasadışı ticaretini yapan Apple veya Facebook gibi büyük şirketler için bahis konusu, her şeyden önce fark edilmekten kaçınmak ama eğer fark edilirlerse, en cezalandırıcı normatif sistemin yaptırımlarıyla karşılaşmaktan sakınmaktır. Hukuki yaptırım, idari tedbir, para cezası, (verginin ödenmesi gibi) belirli bir işlemi gerçekleştirme yükümlülüğü önemli olmasına önemlidir ama cezai yaptırımla aynı sonuçlara sahip değildir.

Böyle durumlarda, yaptırım kınanan eylemle orantılı değil.

Gerçekten de öyle. Yakın zaman önce, HSBC Bank, (Meksika'daki uyuşturucu kaçakçılığından gelen parayı aklayarak) ABD'nin kirli parayla ilgili yasal düzenlemelerine uymadığı için milyarlarca dolar para cezasına çarptırıldı. Sadece kara para aklamayla mücadeleye yönelik düzenlemelere uymamakla kalmadı, aynı zamanda şubelerinden biri aracılığıyla suç teşkil eden davranışlarda bulunmaktan sanık sandalyesine oturdu. Sonuç olarak, gözlemcileri çok etkileyen rekor bir para cezası aldı. Ama biraz daha dikkatli baktığımızda şunu görürüz: bu para cezası, finans piyasasını zayıflatacağı gerekçesiyle, icra kurulu başkanına veya bankanın kendisine ceza davası açmaktan kaçınmak için alınan alternatif bir önlemdir. Burada karşılaştığımız şey, *too big to fail* (başarısız olamayacak kadar büyük), hatta *too big to jail* (hapse atılamayacak kadar büyük) argümanı ve yöneticilerin sorumluluğunu işe karıştırmayan bir yaptırımdır.

Jean-Paul Brodeur[5], yüksek/alçak polislik kavramıyla şunu hatırlatır: Yetkileri ve sayıları itibarıyla polis güçleri arasında ayrımlar vardır, ama ayrıca büyük suçlarla başarılı bir şekilde mücadele etmenin zor olması, yetkililerin, örneğin suça eğilime karşı sert davranarak vatandaşların ihtiyaçlarını hemen karşılayan bir

5. Jean-Paul Brodeur, "High and Low Police: Remarks About the Policing of Political Activities", *Social Problems*, cilt. 30, sayı. 5, 1983, s. 507-521.

polis türüne daha fazla yatırım yapmasına yol açar. Bu bakış açısından, acaba yasadışılıklara farklı muamele edilmesinin, polis güçlerinin harekât kabiliyetiyle bağlantılı olduğu ve ticari suçların (beyaz yakalı suçların) cezasız kalmasının, harekete geçme kapasitesinin yetersizliğinden kaynaklandığı düşünülebilir mi? J.-P. Brodeur, belirli suç biçimlerine etkin bir şekilde müdahale etmenin zorluğunun, yatırımları ve polisin insan gücünü etkileyeceğinin altını çiziyor.

Hem evet hem hayır. Alçak polis, "adi" diye adlandırılan suçlara karşı mücadele eder. Yüksek polis ise, ulusal güvenliği tehdit edebilecek, toplumsal düzenin ve devletin istikrarını bozabilecek her şeyle ilgilenir. J.-P. Brodeur, beyaz yaka suçlarının (ticari suçların) tıpkı terörizm gibi devletin düzgün işlemesini tehlikeye atabileceğine ve bu yüzden hiç de "adi" suç kategorisine sokulamayacaklarına dikkat çeker. Onun bu ayrımı, polis türleri arasında yetkiler, uygulamalar, normatif çerçeve ve hedefler açısından farklılıklar olduğunu vurgulamaya hizmet eder, ancak yüksek polislik bünyesinde tahsis edilen kaynaklar bakımından ayrımlar olduğuna işaret etmez.

J.-P. Brodeur, belirli suç türlerine etkin şekilde müdahale etmenin zorluğunun, yatırımları ve polisin insan gücünü etkileyeceğinin altını çiziyor. Anladığım kadarıyla, tabloların gizlenmesinin araştırmalarındansa vatandaşların yaşamları üzerinde doğrudan etkisi olabilecek trafik devriyelerine yatırım yapmak daha yerinde olacaktır. Acaba yasadışılıkların ele alınışının altında yatan şey, ticari suçları gıyaben destekleme ihtimali olan altta yatan pratik bir sebep olabilir mi?

Policing'in (polisliğin) totolojik bir boyutu vardır. Bazı ihlalleri tespit etmek, kovuşturmak ve cezalandırmak daha kolaydır. Bu nedenle, onların kontrolü öncelik haline gelecektir. İsviçre'de kirli paraya karşı verilen mücadele buna iyi bir örnek. İsviçre'de bankalar, kirli parayla mücadele etmek için şüpheli işlemleri tespit eder ve cezai takibatlara dayanak olacak bilgileri uzman makamlara gönderir. Müfettişler de kaynakları nereye tahsis edeceklerini belirlemek üzere, en çok hangi yasadışı faaliyetlerin önem arz ettiğini çıkarsamak amacıyla kara para aklamaktan kaynaklanan mahkûmiyetleri gözden geçirdiler. Kara para aklamadan çıkan mahkûmiyetlerin %50'sinden fazlasının uyuşturucu kaçakçılığıyla ilgili olduğunu fark

ettiler. Bense, rapor veri tabanından alınan veriler üzerinde çalışma fırsatı bulduğumda, İsviçreli müfettişlerin aksine, doktora yapan bir meslektaşımla birlikte uyuşturucu ticaretine ilişkin mahkûmiyet oranının, bildirilen şüpheli işlemlerin oranı ve sayısıyla örtüşüp örtüşmediğine baktım. Büyük bir sürprizle karşılaştık, uyuşturucu kaçakçılığından verilen mahkûmiyetlerin %50'sinin, rapor edilenlerin sadece %5'ine tekabül ettiğini ve dahası yolsuzlukla bağlantılı çok daha önemli raporlardan çıkan mahkûmiyetlerin oranının sıfıra yakın olduğunu fark ettik. Bu fark, totolojik bir etkiden kaynaklanır: Cenevre'de bir uyuşturucu kaçakçısını kovuşturmak, yolsuzluk parasının uluslararası yardımlaşma eksikliği sebebiyle yurtdışında meydana gelen yolsuzluk faaliyetleriyle bağlantılı olduğunu kanıtlamaktan daha kolaydır.

Ticari suçlara karşı önlem almaktaki ikinci zorluk, bu suçların, mallara yönelik yasadışılıkların bir parçası olarak, polisin sorumluluk alanına düşen adi suça eğilim denilen suçtan veya organize suçtan çok uzak olmasıdır. Ekonomik yasadışılıklar ve mali suça eğilim genellikle uzman kurumların işidir: vergi idaresi, kara para aklamayla mücadele kurumu, özel birimler (Kanada'da yolsuzlukla daimi mücadele birimi [*Unité permanente anticorruption* (UPAC)] ve Environment Canada, Fransa'da ise Mali Piyasaları Denetleme Kurumu [*Autorité des marchés financiers* (AMF)]. Bu kurumlar vakaları tespit edecek, soruşturmayı yürütecek ve bunlar hakkında yasal işlem yapılıp yapılmayacağına karar verecektir. Gelgelelim, bu kurumlar birer kara kutudur, kendilerine has bir mantığa göre karar alırlar ve her zaman ve her yerde siyasetten ve siyasetin engelleme oyunlarından bağımsız değildirler. İşte J.-P. Brodeur, ticari suçların kontrolünde toplumsal iş bölümünün bu yönüne ve uzmanlaşmış kuruluşların hakka yönelik yasadışılıklara muamelesindeki farklılıklara hiç el atmamıştır.

Bununla birlikte, ticari yasadışılıkların kontrolüne ilişkin ampirik çalışmaların, bunun sanıldığı kadar "stratejik" olmadığını gösterdiği unutulmamalı. Örneğin Alexis Spire'ın, vergi incelemesine atanmış, vatandaşlara eşit şekilde muamele edilmesi için canını dişine takan devlet görevlilerinin çalışmaları üzerine yaptığı araştırmalar ilginç bir şekilde gösteriyor ki bu görevliler, faillerin toplumsal konumlarından bağımsız olarak her türlü vergi kaçakçılığını adil bir şekilde kovuşturmak yönündeki iradelerine rağmen, haksız muamele biçimlerini yeniden üretiyorlar. Bunun sebebi, bu

devlet görevlilerinin siyasi komploların bir parçası olması değil, konjonktürel, maddi veya yapısal belirleyiciler sebebiyle bazı gözetleme ve kontrol eylemlerini somut olarak gerçekleştirememeleri. Nitekim, bir işsizin sosyal yardım sahtekârlığı yaptığını tespit etmek için, gelirini belirlemek üzere veritabanlarındaki bilgilerin çapraz kontrolden geçirilmesi yeterlidir. Buna karşılık, varlık vergisi yasasına uyulduğunu teyit etmek istiyorlarsa, veritabanlarına erişim çok daha karmaşıktır, çünkü bunlar ya hiç mevcut değildir ya da aralarında bir bağlantı yoktur. Buna bir de şunu ekleyelim: Vergi idareleri, tahsil edilmemiş meblağları almak için istişareden yana eğilim gösterirler. Aslında müzakere, aldıkları eğitim nedeniyle hitabet yetenekleri gelişmiş olan, üstüne bir de koca bir vergi avukatları ordusu tarafından desteklenen üst sınıfların işini kolaylaştırır. Böylece, siyasi girdilerin ağırlığının ötesinde, birçok durumda bir dizi belirleyici unsur haksız muamelenin ekmeğine yağ sürmüş olur.

Foucault, cezalar ile ekonomik rejimler arasında bağlantı kuran Rusche ve Kirchheimer'in[6] bir okuru. Örneğin, ancien régime'de kürekçi eksikliğini telafi etmek için verilen kadırga cezaları ve fabrika disiplinine direnen bireyleri çalıştırmak için kullanılan (borçlu ve işsizlere hapis cezası verilmesi, seyahat yasağı konulması gibi) yoksul karşıtı uygulamalar, cezalar ile ekonomik rejimler arasında bağlantı olduğu hipotezini desteklemektedir. Mevcut ceza ufkunu nitelendirmek için onların sözlerini tekrarlayabilir miyiz?

Foucault, ceza türleri ile ekonomik rejim türleri arasında bir bağlantı olduğunu düşünür, ancak bu bağlantının ötesinde, her şeyden önce, tıpkı Philippe Robert* gibi o da farklı siyasi rejimlerin ve devletlerin gelişim durumunun cezalara etkisi üzerinde ısrar eder. Modern devletlerin henüz meşruiyetten yoksun oldukları ilk zamanlarda, itaat arayışı bedenlere şiddet uygulayarak gerçekleştiriliyordu (işkence, kendi otoritesini kurmaya çalışan egemen adaletin ayrılmaz bir parçasıdır). Modern devlet, nüfus ve toprak üzerinde daha fazla meşruiyet kazanınca cezalar değişir. O zamandan beri işkence varlığını, daha sürekli ve daha az gösterişli yaptırımların

6. Georg Rusche ve Otto Kirchheimer, *Peine et structure sociale, histoire et "théorie critique" du régime pénal*, Paris, Les Éditions du Cerf, 1994.

* Philippe Robert, *La sociologie du crime*, Paris, La Découverte, 2005. (ç.n.)

yanı sıra sürdürmektedir. Özgürlük ve çalışmanın temel haklar olarak kabul edildiği liberal devlet çağında, yaptırımlar özgürlükten yoksun bırakma (hapsetme) ve zorla çalıştırmayla ilgili olacaktır. Refah devleti geldiğinde cezalar (rehabilitasyon programları, toplum hizmeti gibi) sosyal politikalara bağlanacaktır. Bu yüzden, yaptırımların sadece ekonomik rejimlerle değil, devlet ve hükümet türleriyle de bağlantılı olduğu unutulmamalıdır. Cezanın dönüşmesi, devletin dönüşümüyle bağıntılıdır, hatta bu ikisi arasında bir nedensellik vardır.

Elektronik bileklik takma zorunluluğu bir işe sahip olma zorunluluğuyla ikiye katlandığında, "alternatif" diye adlandırılan yaptırımların ekonomik rejimle bağlantılı olduğu iddia edilebilir. Rusche ve Kirchheimer'in hipotezi bugün hâlâ geçerli mi?

Güncel durumun göze çarpan karakteristiklerini düşündüğümüzde, hareketliliğin (sosyal hareketlilik ve ulaşım hareketliliği) merkezi bir yer işgal ettiğini kabul etmemiz gerekiyor. Z. Bauman da akışkan toplum kavramıyla aynı şeye işaret eder, o bu kavram sayesinde akışkanlığın/hareketliliğin toplumsal kategoriler arasındaki ayrımcılığın merkezi bir unsuru olduğunu öne sürer. İmdi, "alternatif" cezaların çoğu kez seyahati yasaklamaktan, trafiği kontrol etmekten ibaret olduğunu görüyoruz. Bana kalırsa, bu tür bir yaptırım ekonomik rejimle bağlantılı çünkü mal, sermaye ve insanların dolaşımını başat değer olarak gören bir akış toplumunda yaşıyoruz.

Foucault, Rusche ve Kirchheimer'i okumasının ardından toplumları ceza türlerine göre nitelendirir: sürgün, işkence, hapsetme, manevi veya ekonomik tazminat vb. toplumları. Günümüzün "hegemonik" cezaları nelerdir ve çağdaş toplumları nasıl niteleyebiliriz?

Birçok yazar, ne olduğumuzu ortaya çıkarmak için toplumumuzu çeşitli şekillerde nitelendirmeye çalıştı: Ulrich Beck risk toplumu dedi, Deleuze kontrol toplumu, David Lyon ve David Garland gözetim ve hipergözetim toplumu, Erricson şüphe toplumu, Bernard Harcourt teşhir toplumu diye adlandırdı. Hapsedilmeye alternatif cezalar, güvenlik ilkeleri ve akış kontrol süreçlerinden yola çıkarak anahtar bir kavram seçecek olsaydık, gözetimin ortak ve yapılandı-

rıcı bir unsur olarak davrandığı konusunda bu yazarların çoğuyla hemfikir olmamız gerekirdi. Bu nedenle sanıyorum, dijital ekonomi devlerinin kişisel verileri ele geçirmesinden hareketle, ticari bir perspektif içinde gerçekleştirilen davranış değişikliklerine kafa yoran Shoshana Zuboff'un "gözetim kapitalizmi"* (*surveillance capitalism*) kavramı uygun olur. Bunun için, bence sorulması gereken soru şu olmalı: Gözetimin ve kendi kendini gözetlemenin yaygınlaşması toplumlarımızın doğasını hangi ölçüde değiştiriyor?

> *Toplumları yaptırım türlerine göre nitelendirmek yerine, kuşkusuz önermeyi tersine çevirebilir ve sömürgeleştirmeyi bir yağmacılık ve dolandırıcılık girişimi olarak tanımlayan postkolonyal eleştirmenleri örnek alarak onları müsamaha gösterilen yasadışılıklardan hareketle nitelendirebiliriz. Bu, şüpheli veya ihlal edici uygulamaları yasallık kapsamında tutmaya yarayan yasal düzenlemeler üzerine düşünmemize yol açacaktır. Bu bakış açısıyla toplumlarımızı nasıl niteleyebiliriz?*

O zaman şöyle bir sorun ortaya çıkıyor: Toplumumuzu niteleyecek olan yaptırıma maruz kalmamış yasadışılıkları nasıl ayırt edeceğiz? Pierre Lascoumes'in Foucault'yu takiben yasadışılık ve suça eğilim arasındaki stratejik karşıtlığı vurgulayarak işaret ettiği gibi, adli aygıtlar, yasal hükümler, yasallık ve yasasızlık arasında bir gerilimin bulunması bu sorunun çözülmesini zorlaştırıyor. Çünkü bir eylem yaptırıma uğramış olduğu için suç teşkil etmez. Onun suç olarak tanınması için bir cezai nitelemenin olması gerekir. Ancak böyle bir cezai nitelemenin asla oluşmadığı birçok durum vardır. Bununla birlikte, yukarıda bahsettiğimiz, İsviçre'deki şüpheli işlemlerin soruşturulması örneğine dönecek olursak, bence biz bir "gözler önüne serilmiş cezasızlıklar toplumu"nda yaşıyoruz, zira eskiden ticaret ve vergiyle ilgili yasadışılıklar çoğunlukla gölgede kalırken, artık bunlar araştırmalar, önemli gazetecilik ifşaatları ve sızıntılar (*leaks*) sayesinde herkesçe biliniyor (*Wikileak*, *Swissleak*, *Panama Papers*). Günümüzde verilerin gözler önüne serilmesi suça eğilimli elitleri korumuyor. Ancak skandal yaratan bu ifşanın cezai nitelendirmelerle ifade edildiği de ender görülen bir durum. Meslektaşım Jean Bérard ile birlikte üzerinde çalıştığımız, gözler

* Shoshana Zuboff, *Gözetleme Kapitalizmi Çağı*, Çev. Erkam Evlice, Okuyan Us Yayınları, 2021. (ç.n.)

Michel Foucault

önüne serilmiş cezasızlık kavramının ilginç olduğuna inanıyorum zira güncelliğimize damga vuran iki boyutu akla getiriyor: gözetim operasyonları ve yasadışılıklara farklı şekillerde muamele edilmesi.

"Hapishaneye sözde alternatiflerle,
hapishaneden çok daha kötü olacak bir şeye hazırlıyorlar bizi."

Michel Foucault *Gözetleme ve Cezalandırma* metninin yayımlanmasından hemen sonra, 1976'da Montreal'e bir konferansa davet edilir, konu hapishanelere alternatif olarak sunulan uygulamalardır. Bu kitap Sylvain Lafleur'ün editörlüğünde Foucault'nun o konferanstaki konuşma metni ile sunduğu fikirler üzerine yapılmış mülakatları bir araya getiriyor.

Foucault o konuşmada hapishaneye özgü sözde alternatifleri hapishanenin özgür dünyaya taşması; hapishaneye özgü iktidar biçimlerinin kanserli bir doku gibi hapishane duvarlarının ötesine yayılması olarak gördüğünü dile getirir. Aynı zamanda hapishanelerin ortaya çıkışı, yasadışılıkları nasıl yarattığı, yasadışılıkların kapitalizmin gelişimindeki etkisi ve nihayet yasadışılıkla iktidar arasındaki ilişkiler üzerine önemli değerlendirmeler yapar. Bu çalışma hapishanelerin dışına taşmayı durmaksızın sürdüren gözetim aygıtlarını, diğer bir deyişle gözetlemenin ve kapatılmanın sadece mahkûmları değil bütün nüfusu ilgilendirdiği günümüz dünyasını yeniden tartışmaya vesile oluyor.

KDV'den muaftır.
AYRINTI • FOUCAULT KİTAPLIĞI
ISBN: 978-605-314-218-8
9 786053 142188